

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BEKLEnmeyeni BEKLEyin

ROGER VON OECH

BEKLEnmeyeni BEKLEyin

(Yoksa onu asla bulamazsınız.)

HERAKLİTUS'UN KADİM BİLGELİĞİNE
DAYANAN BİR YARATICILIK ARACI

ROGER VON OECH

Türkçesi: Meltem Altan

DHARMA®

DHARMA

DHARMA®

(Sanskrit dilinden bir kelime...)

- ☐ Gerçek özümüzü belirleyen şeyler;
- ☐ Doğruluk;
- ☐ İnsanlığın manevi niteliklerinin temeli;
- ☐ Evrensel düzeni oluşturan kanunlar;
- ☐ Tüm öğretilerin temeli...

DHARMA® Bildirisi

Oralarda bir yerlerde,

Kaderinde, okuyabilmek için bizim yardımımızı alması yazılı olan bir çocuğun,

Büyüyüp, yok olan doğaya katkı sağlayarak varoluş amacını gerçekleştirmek için kendisini toprağa ekmemizi bekleyen bir fidenin,
Türünün varlığını sürdürebilmek için bizim gibi kişi ve kuruluşların maddi ve manevi desteğine ihtiyaç duyan bir canlı türünün,
Başını sokacak bir barınağa ihtiyacı olan bir evsizin var olduğunu biliyoruz.

Biliyoruz ki, bu dünyaya çıplak geldik ve bu dünyadan ayrılırken gene çıplak olacağız. Evrenin bize sunduklarının sadece kendimize değil tüm insanlığa ait olduğuna inanıyoruz. Bu nedenle, Dharma Yayınları olarak kazancımızın bir bölümünü yardım amaçlı bir fonda toplama kararı aldık. Bu yardım fonuna hiçbir şekilde kişi ve kuruluşlardan bağış kabul etmiyoruz. Kazancımızdan ayırdıklarımızla kurmakta olduğumuz bu fon, hiçbir dini ya da siyasi amaca hizmet etmemektedir. Bu, tümüyle Dharma çalışanları olarak bizim, özgür irademizle verdiğimiz bir karardır. Siz değerli okuyucularımız zaten satın almış olduğunuz her kitabımızla bu fona katkıda bulunmuş oluyorsunuz.

Bu, tümüyle evrene sunulan bir mesaj ve dilektir. Evreni yöneten ve farklı adlarla anılan Yüce Gücün bu arzumuzu yerine getirmemiz için, önümüzü açık etmesini diliyoruz;

"Eğer bu arzunun gerçekleşmesi, bizler ve tüm yaşam adına en iyisi olacaksa..."

Antikçağ Bilgeligi / Grek

Beklenmeyeni Bekleyin (Yoksa Onu Asla Bulamazsınız) / Roger von Oech
("Expect the Unexpected (Or You Won't Find It)", 2001)

Yayın Yönetmeni: Cem Şen

Türkçesi: Meltem Altan

Redaksiyon: Kemal Bertan Şalmanlı

Kapak tasarımı: DHARMA CREATİF

Sayfa düzeni: Asuman Akkaya

Yayına hazırlayan: Namık Kemal Atalay

Renk Ayrımı: 3B Grafik

Basım: Kitap Matbaacılık

Cilt: Fatih Mücellit

Yayın Tarihi: Mayıs 2002 / 1. Basım

İletişim adresi: PK 1358 Sirkeci 34438, İstanbul

GSM: 0532 - 377 11 45

Tel.: 0212 - 512 81 21 pbx

Faks: 0212 - 512 50 21

E-posta: dharma@dharma.com.tr

Web sitesi: <http://www.dharma.com.tr>

Türkçe yayın hakları: Kesim Telif Hakları Ajansı aracılığıyla

©Dharma Yayınları

Bu kitabın, Türkçe konuşulan ülkelerdeki tüm yayın hakları

Dharma Yayınları'na aittir. Yayıncının yazılı izni

olmaksızın çoğaltılamaz.

Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Kütüphane Bilgi Kartı (CIP):

von Oech, Roger

Beklenmeyeni Bekleyin (Yoksa Onu Asla Bulamazsınız)

1. Felsefe 2. Antikçağ 3. Grek

İstanbul, Dharma Yayınları, 2002, 256 sayfa

ISBN: 975-7800-91-0

Beklenmeyeni Bekleğin (Yoksa Onu Asla Bulamazsınız)

Heraklitus'un Kadim Bilgeliğine
Dayanan bir Yaratıcılık Aracı

ROGER VON OECH

Resimleyen: George Willett

TÜRKÇESİ: MELTEM ALTAN

Wendy'ye...

*Yaratıcı ruh o kadar derindir ki,
Onun izini nerede sürersen sür
Asla sınırlarına ulaşamazsın.*

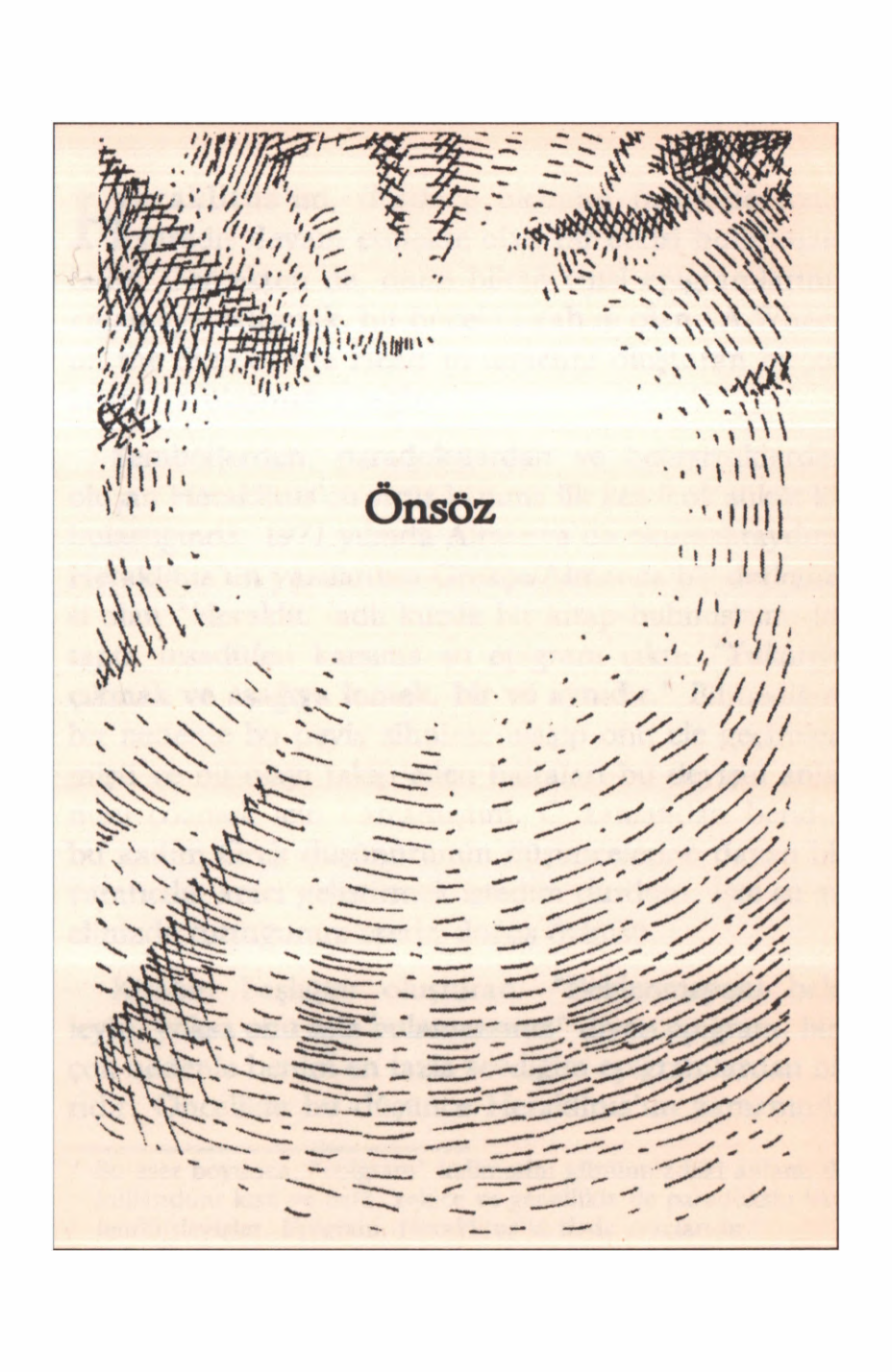
Heraklitus

İÇİNDEKİLER

<i>Önsöz</i>	9
<i>Zihninizi Heraklitus ile Harekete Geçirin</i>	15
<i>Heraklitus'un Yaratıcı İçgörüler</i>	35
<i>Son Düşünceler</i>	237
<i>Bilmecelerin Yanıtları</i>	243
<i>Yazar Hakkında</i>	246

Önsöz

Heraklitus'un, düşünce biçimim üzerinde uzun süredir devam etmekte olan bir etkisi bulunmaktadır. Gerçekten de, onun bilmecemsi epigramlarını* anlamaya çalışmak, bir önceki kitabım olan "A Whack on the Side of the Head"ın temelini oluşturan birçok kavrama ulaşmamı sağladı.

Sembollerden, paradokslardan ve belirsizliklerden oluşan Heraklitus'çu virüs kanıma ilk kez (çok şükür ki) bulaştığında, 1971 yılında Almanya'da okumaktaydım. Heraklitus'un yazılarının Grekçe/Almanca bir derlemesi olan "Heraklit" adlı küçük bir kitap bulmuştum; kitapta tesadüfen karşıma şu epigram çıktı: **"Yukarıya çıkmak ve aşağıya inmek, bir ve aynıdır."** Bilmediğim bir nedenle bu deyiş zihnime ulaşip onu ele geçirivermişti ve bu olayı takip eden haftaları bu deyişin anlamını çözmek için harcamıştım. O zamandan beridir, bu kadim Grek düşünürünün düşüncelerine dayalı bir yaratıcılık aracı geliştirmek istedim durdum. İşte şu an elinizde tuttuğunuz eserin doğuş öyküsü.

Kitabın başlığını oluşturan, **"Beklenmeyeni bekleyin, yoksa onu asla bulamazsınız"** diyen epigram, birçok nedenle benim en fazla sevdiğim epigramlardan biridir. Öncelikle bu düşünce Heraklitus'un zamanında

---

* Bu eser boyunca, "epigram" kelimesini günümüzdeki anlamı ile kullandım: kısa ve özlü, zekice ve genellikle de paradokslu (iki-lemli) deyişler. Epigram, Heraklitus'in ifade araçlarıdır.

olduğu kadar bizim zamanımızda da geçerlidir. Yenilikleri ve önceden kestirilemezliği ile bizi şaşkına çeviren, durmaksızın değişen bir dünyayı tanımlamaktadır. Aynı zamanda, böylesine karmaşık bir dünyada yaşamak için uygun olan davranış tarzını da önermektedir: *yaratıcı olun*. Eğer Heraklitus'un bizlere tavsiye ettiği gibi, zihinlerimizi açmayı başarabilirsek, yaşamda kaçınılmaz bir şekilde karşımıza çıkan sorunları çözmemizi ve yolumuzda bir belirip bir kayboluveren fırsatları tanımamızı sağlayacak olağanüstü bir düşünceler dizgesi keşfedeceğiz. Kitaptaki diğer içgörüler üzerinde yoğunlaşıp düşünürken, bu tavrı geliştirebilirsek, bizi en çok şaşırtacak şey, Heraklitus'un 2500 yıllık düşüncelerinin, yaratıcılığımızı ne ölçüde ateşlediği olacaktır!

Bu kitaptan yararlanmanın en az üç yolu bulunmaktadır. İlki, kitabı başından sonuna kadar, yaratıcılığı geliştirmenize yardımcı olacak bir alıştırma kitabı gibi okumaktır. Eğer bunu yaparsanız, yaşamınıza uyarlayabileceğiniz yararlı yenilik stratejileri keşfedeceğinizi zannediyorum. İkinci yol, buradaki düşünceleri günlük meditasyon düşüncesi olarak kullanmanızdır; bu, her gün birkaç dakikalığına Heraklitus'un zihninin derinliklerine inmenize ve düşüncelerinizi odaklamana yardımcı olacaktır. Üçüncü olasılık ise, düşüncenizi yeni bir yöne doğru yönlendirmenizi sağlayacak bir tür anlaşılmasa gereksinim duyduğunuzda bu kitabı bir tür kehanet kitabı olarak da kullanabilmektir. Umarım bu üç yöntemi de denersiniz!

Yaptığım çeviri konusunda da bir iki söz söylemek istiyorum. Kullandığım kadim Grek metinlerinin kaynağı, T.M. Robinson'un "Heraklitus" (University of Toronto Press, 1987) adlı eseridir. Epigramların çoğunda, bilindik tercümeyle sadık kaldım; örneğin: **"Güneş her gün yeni doğar,"** ve **"Her şey akar,"** gibi. Kendi yaptığım tercümelerin birkaçında ise açıkcası biraz daha özgür davrandım. Heraklitus, bir tür kehanet tarzında konuşmuştur ve onun sesini duyabilmek için şiirsel bir rahatlık kullanmaya çalıştım. Bunun, epigramların gerçek tadlarını ve anlamlarını daha rahat bir şekilde ifade edebileceğine inandım.

Size bir örnek vereyim. Tercümesi en zor olan içgörü ilk epigramdır, çünkü *logos* (λόγος) kavramını içerir. Metnin eski Grekçesi şöyledir: γινόμενων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον. Bu epigramın, kelimesi kelimesine şu şekilde tercüme edilebilir: "Her şey logos'a göre olur." Peki ama logos nedir? En temel anlamı "söz"dür. Heraklitus'un yaşadığı dönemden önceki yüzyıllarda, logos aynı zamanda "değer", "dil" ve "öykü" anlamlarına gelmekteydi. Heraklitus'un yaşadığı çağda ise, logos "mantık", "ilke" ve "açıklama" anlamlarına da geliyordu. Altı yüzyıl sonra, Aziz John'un İncil'inde baş harfi büyüyerek Logos oldu ve dini bir anlam kazandı: "Başlangıçta Söz (Logos) vardı." Peki, Heraklitus için logos'un anlamı ne idi? Bazıları bunu "mantık" ya da "formül" olarak tanımlamaktadırlar. Ben ise Herakli-

tus'un anlatmaya çalıştığı şeyin, "evrenin kendi kendini biçimlendirdiği düzenleyici ilke" olduğuna inanıyorum. Bu ilke, bildiğimiz pek çok farklı biçimde kendini gözlerimizin önüne sermektedir. Son bir düşünce: aynı anda hem söylediği şeyi kelimesi kelimesine kasetmeyi hem de metaforlar (benzetmeler) kullanmayı başarabilen Heraklitus "söz"ün "söylendiğini" çok iyi biliyordu. Peki ama evren ne söyler? Ben logos'un bizimle "evrensel kalıplar ve düzenler" aracılığıyla konuştuğuna inanıyorum. Bu nedenle benim çevirim şu şekilde oldu: **"Evren eğilimler aracılığıyla konuşur."**

Editörüm Rachel Klayman'a özel olarak teşekkür etmek isterim; yaratıcı ve disiplinli rehberliği, çalışmamda büyük bir fark yarattı. Ayrıca çizimleri için arkadaşım George Willet'e de teşekkür ederim. Bill Shinker, Brian Selfon, Martha Levin, Suzanne Donahue, Camilla Hewitt, Stuart Kaplan, Marsh McCall, Athena von Oech, Mark Gonnerman, Alex von Oech, Tim Hurson, Franca Leeson, Michael Walker, Tim Connor ve Andrew Maisel'e çalışmam boyunca beni yüreklendirdikleri için teşekkür ederim. Son olarak, esrarengiz bir düşünür olan eşim Wendy'ye, içgörülerini için minnetlerimi sunmak isterim.

Roger von Oech
Temmuz 2001
Atherton, California

**Zihninizi
Heraklitus ile
Harekete Geçirin**

İLK YARATICILIK ÖĞRETMENİ

Esine mi ihtiyacınız var? Yaratıcılığınızı harekete mi geçirmek istiyorsunuz? Eğer öyleyse, Heraklitus'a, en çok düşünmeye zorlayıcı ve merak uyandırıcı Grek düşünürüne başvurmayı deneyin. Yaşam, doğa ve evren hakkındaki düşünceleri tüm kadim dünya tarafından bilinmekteydi. Hatta 2500 yıl sonra bugün bile, bu düşünceler yeniliklerini, geçerliliklerini ve -evet!- zihinlerimizi harekete geçirme güçlerini korumaktadırlar.

Yıllardır Heraklitus'a danışırım ve beni hayal kırıklığına uğrattığı pek olmadı. Gerçekten de, eğer yaratıcı düşünce, alışıldık şeyleri yeni bir ışıktaki hayal etmekten, kazarak yüzeyin altında daha önceden açığa çıkarılmamış eğilimleri bulmaktan ve ilk bakışta aralarında hiç ilişki yokmuş gibi görünen olgular arasındaki ilişkileri kavramaktan geçiyorsa, o zaman Heraklitus'un, dünyanın ilk yaratıcılık öğretmeni olduğuna inanıyorum. Onun düşünceleri, bizi yalnızca bu tarzda düşünmeye teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda sorunlarımızı yeni bir biçimde görmemize yardımcı olacak stratejilerle donanmamızı da sağlar. Bu nedenlerle Heraklitus, ne zaman yeni bir bakış açısına ihtiyaç duysam başvurduğum rehber olmuştur.

Bu konuda yalnız değilim. Heraklitus'un düşüncelerinin yeni ufuklar açma gücü öylesine büyüktür ki, ikibinbeşyüz yıl boyunca Batı dünyasının en etkili düşünürlerinden bazıları onun bu düşüncelerinde kendi inançlarının tohumlarını bulmuşlardır. Bu düşünürlerden bazıları, antik dönemde Plato, Aristoteles, Stoacılar, Marcus Aurelius ve Plotinus; geçtiğimiz yüzyıllarda ise Goethe, Hegel, Nietzsche, Carl Jung, Martin Buber, Ernst Cassirer ve T.S. Eliot'dur.

Heraklitus, evrenimizin harikulade bir şekilde dinamik bir mekân olduğuna inanmaktaydı. Aynı zamanda insanların çoğunun bu durumun farkında olmadığını, çünkü yaşamlarını yarı uykuda gibi yaşadıklarını düşünüyordu. İnsanlar enerjilerinin büyük bir kısmını önemsiz ve geçici şeyler üzerinde yoğunlaştırıyorlardı. Düşüncelerini dar ve kısıtlı alanlara hapsedip son derece belirgin çözümleri gözden geçiriyorlardı. Heraklitus'un sözcükleriyle, **"İnsanların çoğu avuçlarının içindekini kavramayı başaramazlar."** Mesajı ise şuydu: Uyanın, içinde ve çevrenizde neler olduğuna dikkat edip sonra buna göre hareket edin.

Heraklitus, zihinleri harekete geçirme umuduyla, düşüncelerini, bir sanatçı titizliği ile bilmecemsi epigramlar olarak düzenlemiştir. **"En mükemmel düzen, rasgele bir araya toparlanmış süprüntülerdir,"** ya da **"Varlık, değişerek dinginleşir,"** gibi bilmecemsi sözlerin zihnimizin üzerindeki zindeleştirici etkisi, yüzümüze vurduğumuz serin suyun canlandırıcı etkisi gibidir.

Heraklitus'un zihnimizi ve hayal gücümüzü canlandırıp harekete geçirme çabaları başarılı olmuştur. Çağlar boyunca kendisine, "Bilmececi" ya da "Bilmececi Kişi" gibi lakaplar takılmıştır. Gerçekten de benzetmeler ve paradokslar kullanması, bir düşünürden çok bir şair ya da bir tür peygamber gibi görünmesine neden olmuştur. Bu nedenle, Heraklitus'a dânişırken, etkili bir gerçeküstü dünyaya adım atarsınız. Onun imgelemi, çöp yiyen eşekler, öç alan Erinys'ler* ve acı zerkeden doktorlarla doludur. Bu çarpıcı fonun önünde yaratıcı ruhun felsefesi belirir. Bu felsefeyi inceleyerek kendi yaratıcılığımızı uyarıp zenginleştirebiliriz. Birazdan Heraklitus'un düşüncelerini incelemeye başlayacağız ama önce kısaca yaşamına, yaşadığı döneme ve felsefi yöntemlerine göz atalım.

HERAKLİTUS'UN YAŞAMI VE YÖNTEMLERİ

Eski kaynaklara göre, Heraklitus, kırk yaşlarındayken, yaklaşık olarak İÖ 500 yıllarında "dikkat çekmeye"

---

* Erinys: Antik Yunan Mitolojisinde, kimi zaman bir, kimi zaman birçok, kimi zaman da üç olarak gösterilen öç tanrıçaları. (Bu mitolojide bazen iyi niyetli olarak gösterilebildikleri gibi, Roma Mitolojisinde bazen, insanları yeraltında cezalandıran tanrıçalar olarak da görülürler.) (Yay.n. Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü)

başlamıştır. Bu, Heraklitus'un, Lao-Tzu ve Konfüçyus gibi Çinli düşünürler ve Hintli ermiş Sidhartha Gautama (tarihteki Buda) ile çağdaş, Farsi peygamber Zerdüş'ten ise biraz genç olduğu anlamına gelmektedir.

Heraklitus, son derece çalkantılı bir dönemde yaşamıştı. Yaşadığı dönem boyunca, uzun süredir varolan imparatorluklar aniden çökerken yenileri doğmuş ve avantaj sağlamak için saldırgan bir şekilde baskıcı davranmışlardır. Bunların içinde en önemlisi İÖ 6. yüzyılda gerçekleşen ani Pers (Fars) istilası ile Lidya, Med, Mısır ve Babil imparatorluklarının kontrol altına alınmasıydı. Kaderin bu şekilde ters dönüşü onu da etkilemişti. Bu konuda şunları yazmıştı: **"Savaş her şeyin babasıdır ve her şeyi yönetir. Bazılarını tanırlaştırırken, diğerlerini sıradan insanlara dönüştürür; kimilerini köleleştirirken, kimilerini özgürleştirir."**

Hayatı hakkında bilinen çok az şey de hikâyeleşmiş şeylerdir. Heraklitus, günümüz Türkiye'sinin Batı sahillerinde bulunan zengin İon şehir-devletlerinden Ephesos'da (günümüz Efes'i) yaşıyordu. Büyük olasılıkla, Ephesos'un soylu ailelerinden birinin bir üyesiydi ve burada krallığa aday olanlar arasındaydı. Ama ünvanını kardeşine devretti. Hakkında söylenenlere göre, diğer insanları küçük gören bir yapısı vardı. İÖ 2. yüzyıl Grek biyografi yazarı Diogenes Laertius'un yazdıklarına göre, bir gün bir grup Ephesoslu, Heraklitus'u çocuklarla, zarla oynanan bir çocuk oyunu oy-

narken görüp ona ne yaptığını sormuşlar. Heraklitus'un yanıtı şu olmuş: **“Neden şaşırıyorsunuz hiçbir işe yaramaz adamlar. Bu, sizlerle siyaset oynamaktan daha iyi değil mi?”**

Heraklitus görüşünden emindi ve sıradanlığı hor görmekten, entelektüel, fiziksel ve ahlaki tembelliği aşağılamaktan geri durmuyordu. Bu, onun şu deyişine yansımıştı: **“Eğer mutluluk bedenin zevklerinden oluşuyorsa, o zaman öküzler ne zaman yiyecek samanla karşılaşsa onları mutlu saymamız gerekir.”**

Heraklitus, felsefenin doğuşunu yaşamıştı. O ve diğer erken Grek düşünürleri –(Sokrates ve Platon için kavramsal temelleri hazırladıklarından, daha sonra “ön-Sokratikler” olarak adlandırılan) Tales, Pythagoras, Parmenides ve Democritus– büyük sorular soran meraklı insanlardı. Felsefe, “bilgi sevgisi” anlamına geliyordu ve onların peşinde oldukları da bilgi/bilgelik idi: Evrenin gerçeği nedir? Nasıl biliriz? Nasıl yaşamamız gerekir?

Heraklitus, gerçekliğin bir bilmece olduğuna inanmaktaydı. Kendi sözlerinde de ifade ettiği gibi: **“Varlıklar, gerçek doğalarını gizlemekten hoşlanırlar.”** Ama aynı zamanda bu bilmecenin anlaşılabilirliğine de inanıyordu ve bu bilmeceyi çözmenin anahtarı, onu çözmek için yeni ve farklı düşünme biçimleri geliştirmektedir. Heraklitus bu arayışında, gerçekliğin

yüzeydeki görünüşünün ötesine ulaşmanın ve onun altında yatan yapıyı görmenin özellikle önemli olduğunu biliyordu. Kendi sözleriyle: **“Her şey aracılığıyla her şeyi yönlendiren amacı anlamak bilgeliktir.”**

Heraklitus, gerçekliği anlamak için kendi özel araçlarını tasarlamıştır. Çevresinde olmakta olanlara büyük bir dikkat gösterip ardından bunlar kendisi için bir anlam ifade edinceye kadar üzerlerinde düşünüyordu. İnsanın kendi sezgilerine başvurmasının felsefi araştırma için en uygun yöntem olduğuna inanıyordu. Bunu şu şekilde ifade ediyordu: **“Kendi içime doğru ararım.”** Diogenes Laertius şunları yazmaktadır: “O, hiç kimsenin müridi değildi; kendini araştırdığını ve her şeyi kendinden öğrendiğini söylerdi.” Heraklitus büyük olasılıkla, kişinin özbilincini temel bakış açısı yapan ilk Batılı düşünürdü.

Hiç kimse Heraklitus’un bir kitap yazıp yazmadığını bilmiyor. Belki de yalnızca kendi deyişlerini bir araya getirmiş olabilir. Düşüncelerinden günümüze ulaşan tek şey, onun çalışmalarını derleyen 19. yüzyıl Alman yazarı Hermann Diesel’in “parçalar” olarak adlandırdığı, 125 civarında epigramdır. İşin ilginç şudur ki, bu epigramların tamamı, diğer antik dönem yazarlarının eserlerindeki alıntılarla günümüze kadar ulaşmıştır. Bunların kelimesi kelimesine Heraklitus’un sözleri mi yoksa onun düşüncelerinin başkaları tarafından yeniden ifade edilmiş biçimleri mi olduğunu kimse bil-

miyor. Bunlardan hangisi geçerli olursa olsun Heraklitus'un düşünceleri, dünyanın en değerli hazinelerinden bir tanesidir. Bu düşünceler tümüyle yokolup gitmiş olabilirlerdi, bunu düşünmek bile çok trajik!

HERAKLİTUS'UN BİLMECEMSİ DÜŞÜNCELERİ

Heraklitus, gerçeğin son derece değerli olduğunu ve yalnızca, eğer gerçeği bulma çabalarına etkin bir şekilde katılırsak onun değerini tam anlamıyla anlayabileceğimizi hissediyordu. Onun tıpkı bir Zen ustasının koan'ına ya da bir Delphoi Kâhini'nin pekçok anlama gelebilecek kehanetlerine benzeyen tarzı, alışkanlık haline getirdiğimiz düşünce kalıplarımıza güçlü bir darbe indirip, yapmakta olduğumuz şeye yepyeni bir şekilde bakmamızı sağlayacak gibi biçimlenmiştir.

Bilmecemsi düşüncelerinden anlam çıkarabilmek gerçekten de büyük cesaret gerektirir! Onları okumak, başımızı iki yana sallayıp “Burada ne demek istiyor?” diye sormamıza neden olabilir. Gerçekten de, öğrencilerinden birinin ona şöyle bir soru sorduğunu hayal edebiliyorum: “Bize düşüncelerinizi aktardınız ama bu düşüncelerin anlamlarını açıklamadınız.” Bu durumda Heraklitus'un yanıtını da hayal edebiliyorum: “Birinin sana lezzetli bir elmayı çiğneyerek sunmasın-

dan hoşlanır mıydın? Senin için geçerli olan anlamları senden başka hiç kimse bulamaz.”

Her bir epigramını, anlamını açığa çıkarmak için çözümlmesi gereken bir tür yaratıcılık egzersizi olarak değerlendirmek en doğrusudur. Her bir egzersizi çözmek için; yaratıcı olmamız, belirsizliklere katlanmamız, beklentilerimizi tersine döndürmemiz, olguları mecazi bir şekilde değerlendirmemiz ve gizli anlamları araştırmamız gerekmektedir. Kısacası, yeni bir şey yaratırken kullandığımız düşünce biçimini benimsemeliyiz.

Heraklitus’un yaratıcı ruhunun felsefesini en iyi şekilde ortaya koyduğuna inandığım otuz epigram seçtim. Bunları, Heraklitus’un Yaratıcı İçgörülerini olarak adlandırıyorum. Bu epigramlar 26. ve 27 sayfalarda listelenmişlerdir. Bir bütün olarak değerlendirildiklerinde, bu otuz düşünce mücevheri, bize daha yaratıcı olmak için bir takım araçlar sağlarlar. Onları yakından tanımak için zaman ayırın. Sizi nasıl etkiliyorlar? Hangileri hemen bir anlam ifade ediyor? Hangileri bilmecemsi ve şaşırtıcı? Hangileri diğerleri ile karşıtlık oluşturuyor?

Acele etmenize gerek yok! Bu içgörüler 2500 yıldır ortalıktalar ve bir yere gitmiyorlar. Her gün yalnızca bir tek içgörü üzerinde düşünmeyi ya da meditasyon yapmayı arzu edebilirsiniz; mesela ayın ilk gününde 1 numaralı, ikinci gün 2 numaralı ve otuzuncu gün 30 numaralı İçgörü üzerinde yoğunlaşabilirsiniz. Bu meditasyonlar, düşüncelerden bir tanesinin önemi ve onun yaşamınıza ne şekilde uyarlanabileceği üzerinde

bir kaç dakika durmak kadar basit olabilir. Ya da belli bir içgörüyü, gün içindeki deneyimlerinizi değerlendireceğiniz bir mercek olarak kullanabilirsiniz. Bunu yaptığınızda her bir içgörünün nasıl yaşam bulduğunu görmek son derece şaşırtıcı olacaktır.

Örneğin, zorlu bir tasarım problemine çakılıp kaldığım bir günü anımsarım. O günkü içgörüm, **“Karşıtlık oluşturan yarar sağlar,”** idi. Bu mesaj üzerinde düşündüm ve amacımı bir yana bırakıp yeni bir amaç bulmamın gerekli olduğunu fark ettim. Düşüncemdeki bu değişimin sonucu gerçekten keyif vericiydi. Bir başka olayda ise eski bir arkadaşımın anlaşmazlık halindeyken şu içgörü ile karşılaştım: **“Gökyüzünde güneş olmadığında yıldızları görebiliriz.”** O günümü, dinleyerek ve egomu denetim altında tutmaya çalışarak geçirdim. Sonunda arkadaşımın gözardı ettiğim bir takım nitelikleri farkettilim. Bir başka zaman da günün içgörüsü, **“Köpekler, anlamadıkları şeye havlarlar,”** idi. O gün, karşıma çıkan tuhaf düşüncelerin değerini anlamak için özel bir çaba sarfettim.

Eğer, yaratıcı bir bakış açısı geliştirmek istiyorsanız, size tüm kalbimle Yaratıcı İçgörüler üzerinde düzenli bir şekilde çalışmanızı tavsiye ederim. Bir döngüyü tamamladığınızda yeniden başlayın. Onlar ay boyunca farklı ve özgün düşüncelerinizi harekete geçirmekle kalmayacak, aynı zamanda rehberliklerini memnuniyetle kabul edeceğiniz bilge yol arkadaşlarınız olacaklardır!

HERAKLİTUS'UN YARATICI İÇGÖRÜLERİ

1. Evren, eğilimler aracılığıyla konuşur.
2. Beklenmeyeni bekle, yoksa onu asla bulamazsın.
3. Her şey akar.
4. Aynı nehre iki kez giremezsin.
5. Karşıtlık oluşturan yarar sağlar.
6. İlişkisizmiş gibi görünen şeyleri bir araya getirdiğimizde mükemmel bir uyum oluşur.
7. Eğer her şey dumana dönüşseydi, bilme organımız burnumuz olurdu.
8. Güneş kendi sınırlarının ötesine geçmez, çünkü öç alan Erinyes'ler, Adalet denetçileri, bunun farkına varırlar.
9. Bilgi aşklarının zihinlerini her şeye açmaları gerekir.
10. Kendi içime doğru ararım.
11. Çok şey bilmek içgörü sahibi olmanızı sağlamaz.
12. İnsanların çoğu avuçlarının içindekini kavramayı başaramazlar.
13. Gökyüzünde güneş olmadığında yıldızları görebiliriz.
14. En mükemmel düzen, rasgele bir araya toparlanmış süprüntülerdir.
15. Varlıklar, gerçek doğalarını gizlemekten hoşlanırlar.

16. Parçaları evirip çevirerek, yaşama karşı tıpkı oyun oynayan bir çocuk gibi yaklaşanlar, kralların gücüne sahip olurlar.
17. Deniz suyu hem saf hem de zehirlidir: balık için içilebilir ve yaşam kaynağı iken insan için içilemez ve zarar vericidir.
18. Bir çemberde bir bitiş noktası aynı zamanda bir başlangıç noktası da olabilir.
19. Sağlığı değerli hale getiren hastalık, tokluğu zevkli kılan açlık ve dinlenmeyi hoş hale getiren yorgunluktur.
20. Doktor, ağrıyı geçirmek için acı zerkeder.
21. Yukarıya çıkmak ve aşağıya inmek, bir ve aynıdır.
22. Varlık, değişerek dinginleşir.
23. Arpa birası, karıştırılmayınca bulanır.
24. Uyanıkken tek bir evreni paylaşırsınız, uykuya daldığınızda ise her birimiz kendi evrenimize çekiliriz.
25. Köpekler, anlamadıkları şeye havlarlar.
26. Eşekler, yiyebilecekleri çöpü altına tercih ederler.
27. Yürüyen her canlı hedefine, suratına inen bir şamarla ulaşır.
28. Kibiri söndürmek, ateşi parlatmaktan daha büyük bir ihtiyaçtır.
29. Karakteriniz kaderinizdir.
30. Güneş her gün yeni doğar.

HERAKLİTUS DÜŞÜNCESİNİN BİR KEHANET YÖNTEMİ OLARAK KULLANILMASI

Zorlu bir meseleyle uğraşmakta olduğunuzu varsayalım. Bu, bütün çabalarınıza direnen zihin karıştırıcı bir sorun ya da almanız gereken zor bir karar olabilir. Belki de bu mesele geceleri uykularınızı bile kaçırıyor. Sorunu çözmek için pek çok farklı yöntem denemiş ama her seferinde hiç bir çözüme ulaşamamış olabilirsiniz. İçinizde bir takım iyi fikirler olduğunu biliyorsunuz ama aklınız, bu düşüncelere nasıl ulaşacağını bulamayacak kadar karışık. Kendi kendinize şöyle düşünüyor olabilirsiniz: "Gereksinim duyduğum esini bulmak için ne yapmalıyım?" İşte yanıt: Heraklitus'a bir kehanet yöntemi olarak başvurun.

Bu oldukça anlamlıdır, çünkü Heraklitus'un düşüncelerinde imâ edilen araç (kayıp olan eserlerinde belki de açıkça belirtilen), kehanettir. Gerçekten de, yazılarının yapısı Delphoi Kehanetleri gibi görünmektedir. Heraklitus bu etkiyi şu sözleriyle ifade etmektedir: **"Kehaneti Delphoi'de bulunan Yaratıcı, ne açık açık söyler ne de gizler, fakat bir işaret verir."** Kendi yazılarında da Heraklitus, hemen hemen aynı şeyi yapmaktadır.

Heraklitus düşüncesine bir kehanet yöntemi olarak başvurmadan önce, kehanetin ne olduğunu ve nasıl işlediğini inceleyelim. Binlerce yıl boyunca pek çok

kültür kendi sezgisel araçlarını geliştirmişlerdir. Bu araçlardan bazıları şunlardır: Kadim Çin’de I Ching, Mısırlıların Tarot’u, Kuzey halklarının Run’ları ve Kuzey Amerika Kızılderililerinin Şifa Tekerleği. Bu kehanet yöntemlerinin büyük bir kısmında soruyu soran kişinin, aralarından rasgele seçim yaptığı bir dizi mesaj bulunmaktadır. Kehanete başvurmanın amacı soruyu soran kişinin gelecekte neler olacağını anlaması değil, sorununu çözerken kendi sezgilerinin derinliklerine inebilmesinin sağlanmasıdır.

Büyük olasılıkla Antik dünyanın en tanınmış kehanet merkezi, Yunanistan’da bulunan Delphoi tapınağındaydı. Bu kehanet merkezinin bilinen en ünlü kehaneti İÖ 480 yılında, Grekler ve Persler arasındaki savaş sırasında yapılandı. Persler, Xerxes’in komutasında Grek ana karasını işgal etmişler ve ülkenin üçte ikisini ele geçirmişlerdi. Doğal olarak Atinalı liderler, yaklaşmakta olan Perslere karşı en uygun eylem planının ne olması gerektiği konusunda kaygılanıyorlardı. Herhangi bir karara varmadan önce Delphi’ye ricacılar yollayıp buradan kehanet istemeleri gerektiğini anımsadılar. Ricacılar Delphoi’ye varıp oradan şu kehaneti aldılar: “Ahşap duvar, sizi ve çocuklarınızı kurtaracak.”

Atina’ya kehaneti ilettiklerinde, önce liderler bu kehanetin ne anlama geldiğinden tam olarak emin olamadılar. Ardından bu kehanetin Acropolis’in çevresine ahşap bir duvar inşa etmeleri ve bunun ardın-

da savunmaya çekilmeleri gerektiği anlamına geldiğini düşündüler. “Ahşap Duvar” ile anlatılmak istenen, Acropolis’i çevreleyen bir barikat olmalıydı.

Ancak liderler kehanetin, onları ilk doğru yanıtın ötesine geçmeye zorlamak için kasten muğlak ifade taşıdığını biliyorlardı. Bu nedenle, “Ahşap duvar, sizi ve çocuklarınızı kurtaracak, kehanetinin anlamlı olacağı çeşitli bağlamlar –hem gerçek hem mecazi– düşünmeye çalıştılar. Biraz düşündükten sonra yeni bir fikir doğdu. Acaba “ahşap duvar”, çok sayıdaki ahşap gemilerine karşılık geliyor olabilir miydi? Yanyana dizilmiş gemiler uzaktan gerçekten de bir “ahşap duvar” gibi gözüküyorlardı. Bunun üzerine liderler, savaşın bir kara savaşı değil deniz savaşı olması gerektiğine karar verdiler. Bu, hayırlı bir karardı çünkü Atinalılar, Persler’i ünlü Salamis deniz savaşında bozguna uğrattılar. Ders: Kehanetin muğlaklığı liderleri, kendi sezgileriyle gelen bilgiye başvurmaya ve diğer alternatifleri değerlendirmeye zorlamıştı.

Aynı kehanet yaklaşımını Heraklitus’a danışırken de kullanabileceğimize inanıyorum. Şimdi bunu başarmak için geçmemiz gereken üç temel aşamayı teker teker inceleyelim:

1) Yepyeni bir bakış açısına gereksinim duyduğunuz belli bir sorunuz olmalı. Zihninizi boşaltıp yeni düşüncelere açık duruma gelin. Şimdi sorunuzu zihni-

nizde net bir şekilde belirleyin. Sormaktan hoşlandığım bir soru şudur:

“Şu anki durumumda kavrama gücü kazanmak için neye odaklanmalıyım?”

2) Sorunuza karşılık gelen bir “yanıt” ihtiyacınız olacak. Bu kitapta bu tarz otuz adet yanıt bulunmaktadır. Sizin sorunuz için en uygun olanı hangisi? Neden içinde bulunduğunuz güne karşılık gelen Yaratıcı İçgörü’yü kullanmayasınız? Örneğin, eğer bugün ayın onikisi ise 12. İçgörüye, dördü ise 4. İçgörüye başvurabilirsiniz. Daha da iyisi, neden rasgele bir içgörü seçmeyesiniz? Kitabı rasgele açın ve karşınıza çıkan içgörü sizin yanıtınız olsun. Rasgele içgörü seçmenin bir başka yolu da parmağınızı ya da kaleminizi 32. sayfadaki listede üzerinde gezdirirken numaralardan birinin üzerine indirmektir. Parmağınızın gösterdiği numaradaki İçgörü, sorunuzun yanıtı olacaktır. (Aynı zamanda, bazı oyuncakçılarda da otuz yüzeyli, “trikosahedron” olarak adlandırılan zarlar bulundurmaktadır. Sayınızı seçmek için böyle bir zar atmayı da deneyebilirsiniz.)

İçgörüler neden rasgele seçilmeli? Sorun çözmek için aynı yaklaşımı tekrarlayıp durduğumuzdan, genellikle aynı tür yanıtlara ulaşırız. Rasgele İçgörüler bizi soruna, hiç bakmayı düşünmediğimiz bir yoldan bakmaya zorlar ve işte zihnimizi harekete geçiren

21	25	29	02	06	10	14	18	22	26	10	15	20	25	30	01	06	11	16	21	26	02	07	12	17	22	27
08	13	18	23	28	04	09	09	11	13	15	17	19	21	23	25	27	01	02	03	04	05	12	17	22	27	03
13	18	23	28	04	09	14	19	24	29	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	23	25	27	29	30
06	07	08	09	10	11	12	13	30	03	07	11	15	19	23	27	05	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
25	26	27	28	29	30	02	04	06	08	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30	01	03	05	07	09	11
15	17	19	21	23	25	27	29	30	28	26	24	22	20	18	16	14	12	10	08	06	04	02	29	27	25	23
19	17	15	13	11	09	07	05	03	01	03	06	09	12	15	18	21	24	27	30	01	04	07	10	13	16	19
25	28	02	05	08	11	14	17	20	23	26	29	04	08	12	16	20	24	28	01	05	09	13	17	21	25	29
06	10	14	18	22	26	30	03	07	11	15	19	23	27	05	10	15	20	25	30	01	06	11	21	26	02	07
17	22	27	03	08	13	18	23	28	04	09	09	11	13	15	17	19	21	23	25	27	29	30	28	26	24	22
18	16	14	12	10	08	06	04	02	29	27	25	23	21	19	17	15	13	11	09	07	05	03	01	03	06	09
15	18	21	24	27	30	01	04	29	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	13	14	15
17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	02	04	06	08	10	12	14	16	18	20	22	24	26
30	01	03	05	07	09	11	15	17	19	21	16	17	18	19	20	21	07	10	13	16	19	22	25	28	02	05
11	14	17	20	23	26	29	04	08	12	16	20	24	28	01	05	09	13	17	21	25	29	02	06	10	14	18
26	30	03	07	11	15	19	23	27	05	10	15	20	25	30	01	06	11	16	21	26	02	07	26	24	22	07
16	14	12	10	08	06	04	02	29	27	25	23	21	19	17	15	13	11	09	07	05	03	01	03	06	09	12
18	21	24	27	30	01	04	07	10	13	16	19	22	25	28	02	05	08	11	16	16	14	17	20	23	26	29
08	12	16	20	24	28	01	05	09	13	17	21	25	29	02	06	10	14	18	22	26	30	03	07	11	15	19
27	05	10	15	20	25	30	01	06	11	16	21	26	02	07	12	17	22	27	03	08	13	18	23	28	04	09
19	24	22	23	24	25	26	27	28	29	30	02	04	06	08	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30	01
05	07	09	11	13	15	17	19	23	25	27	29	30	28	26	24	22	20	18	16	14	12	10	08	06	04	02
27	25	23	21	19	17	15	13	11	09	07	05	03	01	03	06	09	12	15	18	21	24	27	30	01	04	07
13	16	19	22	25	28	02	05	08	11	14	17	20	23	26	29	04	08	12	16	20	24	28	01	05	09	13
10	25	29	02	06	10	14	18	22	26	30	03	07	11	15	19	23	27	05	10	15	20	25	30	01	06	11
21	26	02	07	12	17	22	27	03	08	13	18	23	28	04	09	14	19	24	29	01	02	03	04	05	06	07
09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	02	04	06	08	10
14	16	18	20	22	24	26	28	30	01	03	05	07	09	11	13	15	17	19	21	23	25	27	29	30	28	26
22	20	18	16	14	12	10	08	06	04	02	29	27	25	23	21	19	17	15	13	11	09	07	05	03	01	03
09	12	15	18	21	24	27	30	01	04	07	10	13	16	19	22	25	28	02	05	08	11	14	17	20	23	26
04	08	12	16	20	24	28	01	05	09	13	17	21	25	29	02	06	10	14	18	22	26	30	03	07	11	15
23	27	05	10	15	20	25	30	01	06	11	16	21	26	02	07	12	17	22	27	03	08	13	18	23	28	04
08	13	18	23	28	04	09	14	19	24	22	23	24	25	26	27	28	29	30	02	04	06	08	10	12	14	16
20	22	24	26	28	30	01	03	05	07	09	11	13	15	17	19	21	23	28	02	05	08	11	14	17	20	23
29	04	08	12	16	20	24	28	01	05	09	13	17	21	25	29	02	06	10	14	18	22	26	30	03	07	11
19	23	27	05	10	15	20	25	30	01	06	11	16	21	26	02	07	12	17	22	27	03	08	13	18	23	28
09	14	19	24	29	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
24	25	27	28	29	30	02	04	06	08	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30	01	03	05	07	09	16
21	23	25	27	29	30	21	25	29	02	06	10	14	18	22	26	10	15	20	25	30	01	06	11	16	21	26
07	12	17	22	27	03	08	13	18	23	28	04	09	09	11	13	15	17	19	21	23	25	27	01	02	03	04
12	17	22	27	03	08	13	18	23	28	04	09	14	19	24	29	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11

muhteşem şey de budur. Sanırım Heraklitus bu yöntemden hoşlanırdı. Her şey bir yana zaten kendisi de şunları söylemiyor mu: **“En mükemmel düzen, rasgele bir araya toparlanmış süprüntülerdir.”**

3) Yaratıcı İçgörü ile sorunuz arasında nasıl bir bağlantı vardır? Anlattığı öykü nedir? Bundan nasıl bir anlam çıkarabilirsiniz? İçgörünün bir anlam ifade edebileceği mümkün olan en fazla olasılığı düşünün. İçgörüyü kelimesi kelimesine ifade ettiği şey olarak değerlendirin. İçgörüyü mecazi anlamda da değerlendirin. Saçmalayın. Ciddi olun. Ne kadar pratik ya da mantıklı olduğunuza aldırmayın. Önemli olan düşünceğinizin dizginlerini serbest bırakmanızdır.

İçgörüler’in birçoğu hemen o anda bir karşılık yaratacaktır. Bununla birlikte kimi zamanlar karşınıza çıkan içgörü’ye bakıp, “Bunun benim sorumla bir ilgisi yok,” diyebilir ve onu gözardı etme eğilimi duyabilirsiniz. Bunu yapmayın. Kendinizi bir ilişki bulmaya zorlayın. İlk başta sanki en ilgisizmiş gibi görünen düşünceler, çoğu kez tümüyle gözden kaçırdığımız şeyleri gösterdikleri için sonradan en önemli düşüncelere dönüşürler. Örneğin, eğer **“Eşekler, yiyebilecekleri çöpü altına tercih ederler”** ya da **“Doktor, ağrıyı geçirmek için acı zerkeder”** epigramları, bir sorunla uğraşırken düşündüğünüz olağan şeyler değilse, bu içgörüler üzerinde düşünmek olasılıkla size yeni bir bakış açısı kazandıracaktır.

YARATICILIK ŞAPKANIZI GIYİN

Kitabın bundan sonraki bölümünde Yaratıcı İçgörüler'e ilişkin yorumlarımı bulacaksınız. İçgörülerin çoğunun birden fazla yorumu bulunur; bunların büyük bir kısmı birbirini tamamlar, pek azı ise birbirine ters düşer. Tüm bu yorumlara katılmaz ya da onlardan hoşlanmazsanız, sorun değil! Sizi, "yaratıcılık şapkası"nı takıp kendi fikirlerinizi ortaya çıkarmanız için yüreklendirmek istiyorum. İşte Heraklitius'la çalışmanın güzelliği bu – tek bir doğru yanıt yoktur! Doğrusu bazen kendi görüşlerime bile katılmadığım oluyor. Eğer Heraklitius'un dediği gibi **"aynı nehre iki kez girilemezse,"** kendi zihin durumum da hiçbir zaman aynı olamaz ve elbette yorumlarım değişir. Aynı şey sizin için de geçerli olacak: Yaratıcı İçgörü hep farklı ve yepyeni anlamlar edinmeyi sürdürecektir.

**Heraklitus'un
Yaratıcı
İçgöröleri**

1. Yaratıcı İçgörü

“Evren eğilimler aracılığıyla konuşur.”

γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον.

BİR EĞİLİM BULUN. Evren bize gizlerini eğilimler biçiminde açıyorsa, onları dinlemeliyiz. Aslında tüm duyularımızı kullanmalıyız. İyi ki “insan zekâsı” dediğimiz şeyin büyük bölümünü yeni eğilimleri keşfetme ve tanıma yeteneğimiz oluşturmaktadır. Bu önemli bir güçtür; söz ettiğimiz eğilimlere dayanarak, yaşama işini yürütürken deneyimleyeceğimizi düşündüğümüz şeylere ilişkin beklentilerimizi oluştururuz.

Eğilim tanıma bilmecelerini sevenler için, işte iki örnek: İlki; alfabedeki harfler dört farklı gruba ayrılabilir. (1) A,M; (2) B,C,D,E,K; (3) F,G,J,L ve (4) H,I. Eğilimi bulup kalan onüç harfi ait oldukları gruba yerleştirin. İkincisi; şu kelimelerin ortak özelliklerini bulun: (abaküs, demir, efkâr, hıyar, nota, prens, tutku, üveyik)

Çevremiz eğilimlerle doludur. Benzerlikler görürüz: yıldız galaksileri ve boşalan küvetteki su aynı biçimde spiral oluşturur. Olasılıkları hesaplarız: trafik işaret levhalarının arkasında ne kadar fazla grafiti varsa bu noktadan otostop yapmak o ölçüde daha zor olacaktır. Yatkınlıklar gözleriz: ölümcül hastalığı olan huzurevi sakinleri, büyük olasılıkla, bir tatilden önce değil sonra ölürlere. Kendi kendini gerçekleştiren kehanetlere inanırız: eş zamanlılığa ilgi duyan insanlar, hemen her yerde anlamlı raslantılar bulurlar. Bağlantılar görürüz: hükümetlerin basın üzerindeki kısıtlamaları arttıkça toplum da büyük olasılıkla yoksullaşır.

Diziler düşünürüz: Fibonacci sayıları, önceki iki sayının toplanmasıyla oluşan sayılardan meydana gelir.: 1,1,2,3,5,8,13,21,34,55,89,144 * Korelasyonlara ulaşırız: genelde balina, fil ve insan gibi büyük canlılar; fare, sinekkuşu ve yılan gibi küçük canlılardan daha uzun yaşarlar. Davranışların farkına varırız: kalabalık asansörlerdeki insanlar tavana bakma eğilimi gösterirler. Ve kişisel yatkınlıklar keşfederiz: aç ya da yorgun olduğumda daha kolay sinirlenirim.

Eğilimleri nasıl fark ederiz? Sık sık zihnimde belirirler. Fakat onları “eğilim arayan” bir düşünüş tarzını kullanarak da bulabilirim. Önce, bir kereden çok oluşmuş bir şeyi fark ederim. Daha sonra da düşüncemi ona odaklar ve onunla ilgili diğer şeyleri arar ya da anımsarım. Evet bu, insan zihninin ve evrenin sahip olduğu harika bir düzenlemedir: biz eğilimleri aramaya başlayınca evren onları bulmamıza izin vererek lütufkâr davranır!

Gerçekten de, yeni öğrendiğiniz bir sözcüğün –diyelim zigot ya da temkin– kullanımlarını, sonraki bir-

---

* “Fibonacci sayıları”, mucidinin (14. yüzyılda yaşamış İtalyan matematikçi Leonardo Pisano) takma ismiyle adlandırılmıştır. Ardarda gelen tavşan nesillerinin toplamı, dallanan bitkilerdeki büyüme noktalarının sayısı benzeri şeyleri betimlerler. Bir sayının öncekine oranı olan yaklaşık 1.618’in, Yunanlıların “altın ortalama” diye bildiği sayıyla aynı olması ilginçtir. Bu sayı Partenon’dan sıradan iskambil kâğıtlarına kadar sayısız insan yapımı nesnenin orantılarını gösterir. Altın ortalama, doğada; ayçiçeğinin şekli, deniz helezonunun formu ve okyanus dalgaları benzeri birçok şeyde gözlenebilir.

kaç gün içinde, birçok defa duyduğunuzu ya da düşündüğünüzü hiç fark ettiniz mi? Aynı şekilde satın almak için yeni bir otomobil ararken, seçeneklerinizi tek marka ve modele indirdiğinizde, büyük olasılıkla her trafik ışığında bu tip otomobillerden görmeye başlarsınız. ♦ **Şu anki durumunuzda hangi eğilimleri görmektesiniz? Görmeyi umduğunuz eğilimler neler? Bu beklentiler düşünce biçiminizi nasıl yönlendiriyor?**

BİR NEDEN BULUN. Bir adım daha ilerleyelim. Yaşam kısaca, tesadüfen oluveren bir dizi olay olarak görülebilir. Heraklitus’un önerisini dikkate alır ve varolan eğilimleri ararsak, daha kapsamlı bir mantığın işlemekte olduğunun farkına varabiliriz. Şu eski deyişi anımsayın, “Bir kez olan bir örnektir, ikinci kez olan bir tesadüf olabilir, üçüncü ya da daha çok kez olan ise bir eğilim oluşturur.” ♦ **Sizce, evren size hangi hikâyeyi anlatıyor? Günlük hayatınızda, daha geniş eğilimlerin varlığını belli eden “rastlantılar” fark ettiniz mi?**

BAKIŞ AÇINIZI DEĞİŞTİRİN. Yeni eğilimleri keşfedebilmek için çoğu kez bakış açımızı değiştirmemiz gerekir. Psikiyatr Paul Watzlawick’in, 1950’lerin sonlarında Seattle’da geçen garip bir olayla ilgili anlattığı öykü buna güzel bir örnektir: İnsanlar otomobillerinin ön camlarında minik çukurlar şeklinde izler görmeye başlarlar. Farkedilen bu küçük bereler çoğaldıkça halkın korkusu artar. Bu olayı açıklamak için iki kuram

ileri sürülür; Bazıları, Rusların yaptığı atom denemelerinin atmosferi kirlettiğini, bunun da Seattle'ın nemli iklimiyle biraraya gelince, dünyaya cam bereleyen çiy şeklinde dökülen radyoaktif bir yağış oluşturduğunu söylüyordu. Diğerleri ise Seattle'ın son günlerde inşa edilmiş olan yollarından, asit damlası şeklinde minik atıkların ön camlara sıçıyor olduğunu iddia ediyorlardı. Seattle'daki sürücüler çılgınlık belirtileri göstermeye başlarken, federal hükümet bu gizemli durumu araştırmak için bölgeye uzman bir ekip gönderdi. Uzmanların bulgularına göre; öncam bereleri yeni değil, eski bir olaydı. Otomobiller eskidikçe tüm ön camlarda bereler oluşuyordu; bu araçların normal eskime sürecinin bir parçasıydı.

Bu, kitle histerisine iyi bir örnektir. Bu histeri nasıl gelişmişti? Ön cam çentikleri ile ilgili haberleri duyan kişiler çoğaldıkça, her biri, çoğunlukla yalnızca dışarıdan bakarak otomobillerinin camlarını kontrol ettiler. İçeriden bakıldığında pek görülemeyen cam çentikleri, dışarıdan bakıldığında kolaylıkla görülüyordu. Seattle'da patlak veren ön cam berelenmesi değil, ön camlara ters taraftan bakma salgınıydı. İnsanlar, bakış açılarını değiştirerek, hep orada varolmuş fakat hiç farkına varılmamış bir şey keşfettiler. ♦ **Bakış açınızı değiştirseydiniz hangi eğilimlerin farkına varabilirdiniz?**

BİR EĞİLİMİ BİRÇOK YERDE ARAYIN. Zihnimi açmak için uyguladığım yöntemlerden biri, belli bir eğilime farklı bağlamlarda bakmaktır. Örneğin, olağanüstü bir sayı olan 12’yi ele alalım. Oniki bölme işlemi için çok uygun bir sayıdır: herhangi bir şeyden oniki tane, eşit olarak ikiye, üçe, dörde, altıya bölünebilir. Daha da önemlisi, “oniki”nin insan ruhunun derinliklerinde yerleşik olduğuna inanıyorum. İlk insanlar, tanrısal en parlak iki varlık, güneş ve ay arasındaki ilişkiden çok etkilenmiş olmalılar. Güneş, meridyen üzerinde en yüksek noktaya eriştiği andan başlayarak (yaz gündönümünde öğlen) bir sonraki yıl tekrar aynı noktaya gelene dek, ay, toplam oniki kez döngüsünü tamamlar. Tam oniki kez! Heraklitus’un dediği gibi, evren eğilimler halinde konuşuyorsa, o halde bu çok temel eğilim, anlamı kavramaya çalışan ilk insanlar için evrensel bir öneme sahip olmuş olmalı.

“Oniki” sayısı, yaşamda, doğada, dinde, matematikte, teknolojide, tasarımda ve kültürde birçok ilgi çekici ve kışkırtıcı şekilde ortaya çıkan bir eğilimdir. Yılda oniki ay, saatlerimizde oniki zaman dilimi, buçlarda oniki sembol bulunur. İlyada’da Akhilleus, Kral Priamos’a, oğlu Hector’un cenazesine hazırlanmak için oniki gün vermiştir. Odysseus’un Penelope’ye kavuşmak için okunu aralarından atmak zorunda olduğu halkaların sayısı onikidir. Oniki beşgen yüzü olan geometrik cisimi de örneklerimize ekleyebiliriz. Mü-

zikte oktav, oniki kromatik sesten oluşur. İsrail’de oniki kavim, İsa’nın oniki havarisi vardı. Ay yüzünde yürümüş insanların sayısı da onikidir. İslâm dininin Şii mezhebi, Onikinci İmam’ın ölmediğine inanır. Noel’in oniki günü, iyileşme programlarının oniki aşaması, Amerikan jürilerinin oniki üyesi vardır. Tuşlu telefonların tuş sayısı onikidir. Bowling’de oyun ardarda oniki atışla tamamlanır. Son olarak da onikinin bir fazlasının “şanssızlık” getirdiğine inanılır. ♦ **Bir eğilim veya kavram düşünün. Bu eğilim yaşamın farklı alanlarında nasıl ifade edilmektedir? Bu manifestolardan herhangi biri, içinde bulunduğunuz durumu anlamanızı kolaylaştıracak bir içgörü sağlıyor mu?**

2. Yaratıcı İlgörü

**“Beklenmeyeni Bekleyin,
Yoksa Onu Asla Bulamazsınız.”**

ἐὰν μὴ ἔλπηται ἀνέλπιστον, οὐκ ἐξευρήσει.

VARSAYIMLARDA BULUNUN. Anlatılarak günümüze ulaşan bir hikâyeye göre Kristof Kolomb, İspanyol saray mensuplarından birkaçına, yumurtayı bir ucu üzerinde durdurma konusunda meydan okudu. Saray mensupları bir türlü yumurtayı yuvarlanmaktan kurtarıp onun dik durmasını sağlayamadılar. Bunun üzerine Kolomb yumurtayı katı olarak pişirdi ve bir kenarını ezerek bir taban yarattı. Saray mensupları bunun adil olmadığını söyleyip itiraz ettiler. Kolomb “gülünç olmayın” diye yanıtladı. “Gerekli olandan daha fazlasını varsaydınız.”

Varsayımlar zihninin büyük başarı öykülerinden birini oluşturur. Çeşitli durumlarda olacakları önceden tahmin etmemizi ve uygun hazırlıkları yapmamızı mümkün kılarlar. Örneğin son dokuz haftadır pazartesi sabahları patronunuz dırdırcı davrandıysa, olasılıkla gelecek pazartesi sabahının ücret artışı talep etmek için en uygun zaman olmadığını varsayacaksınız. Varsayımlarla ilgili sorun, geçmişin her zaman geleceğin en güvenilir göstergesi olmamasından kaynaklanmaktadır. Ne kadar fazla varsayımda bulunursak, sadece umduklarımızı görmeye eğilim gösterir, umulmayanı bulma şansımızı azaltırız. (Belki bu hafta sonu patronunuza piyangodan para çıktı. Ya da birine aşık oldu.)

Seminerlerimde uygulamayı sevdiğim alıştırmalardan birinde kâğıttan uçaklar yaparız. Katılımcıları

gruplara ayırırım ve her gruba elli yaprak kâğıt veririm. Sonra odanın gerisine bir çizgi çizerim. Her grup beş dakika içinde en fazla kâğıt uçağı yapıp uçurarak çizgiyi geçirmeye çalışır. En yaygın yaklaşım kâğıtlardan geleneksel formda kâğıt uçaklar yapmaktır. Fakat denemelerin yarısından çoğunda kazanan tasarım, buruşturulup top yapılmış kâğıtlardır. Buruşturulmuş kâğıt toplar her seferinde “uçarak” çizgiyi geçer. Kaybeden takımlar derhal, düşüncelerini en fazla zorlayan şeyin bir kâğıt uçağın nasıl görünmesi gerektiğine ilişkin varsayımları olduğunu farkedeler.

Kâşif Thomas Edison işe alacağı kişileri “beklenmeyenlik düzeylerini” ölçmek için bir testten geçirir. Adayı yemeğe davet edip bir kâse çorba sunar. Daha sonra kişiyi, çorbayı tatmadan önce tuzlayıp tuzlamadığını görmek için gözler. Eğer tuzladıysa işe alınmaz. Edison insanların, yaşam deneyimlerini tatmadan önce tuzlamıyorlarsa, farklı olasılıklara karşı daha açık olacaklarını hissetmiştir. ♦ **Şu anki durumunuzda hangi varsayımlarda bulunabilirsiniz? Ne şekillerde tatmadan önce “deneyiminizi tuzluyorsunuz?”**

AYARTILMAYA HEVESLİ OLUN. Çok kullanılan yolların dışına çıktığımızda, çoğu kez ilkin aramakta olduğumuz şeyden daha iyi ve heyecan verici bir şey buluruz. Örneğin fizikçi Karl Jansky, telefon statığının etkilerini incelemek için yeni bir anten yapmıştı. Fakat

öncelikli olarak Samanyolu Galaksisi’nden gelen radyo dalgalarını keşfetti ve bu süreçte radyoastronomi biliminin oluşumuna katkıda bulundu. 1856 yılında William Perkin sıtmayla savaşmak için sentetik kinin üretmeye çalışırken uygulanabilir ilk sentetik boya olan malzemeyi buldu (Ona “Mauveline” adını verdi; halk bu ismi mauve –leylâk rengi- olarak kısalttı). 1984 yılında biyolog Alec Jeffreys, genlerin evrimini anlayabilmek için kas proteini ‘miyogloblin’in genlerini araştırmaktaydı. Fakat Jeffreys, genlerin ortasında, her bireyde büyük farklılıklar gösteren bir DNA dizisiyle karşılaştı. Bu, onun sadece adli tıpta değil, antropoloji ve epidemiyoloji (salgın hastalıklar bilimi) gibi diğer alanlarda da devrim yaratan “DNA parmak izi” kavramını ortaya çıkaran öncü çalışmasının başlangıcı olmuştu.

Yaşamınızda bir şeyin sizi tümenden farklı başka bir şeye yönlendirdiği zamanları düşünün. Üzerinde çalıştığınız konuya karşı ilginiz nasıl gelişmişti? Belli bir kitabı aramak için kütüphaneye gittiğiniz ve arkanızdaki raflarda daha da iyi bir kitap bulduğunuz oldu mu? Yazar Franklin Adams’ın dile getirdiği gibi “Sahip olduğunuz bilginin büyük bir bölümü, bir şey aramaktayken başka bir şey bularak kazanılmıştır.”

Kendimizi beklenmeyene nasıl hazırlayabiliriz? (1) Belirli herhangi bir durumda, karşılaşmayı umduklarımıza ilişkin önyargılarımızı azaltmayı, (2) kuraldışı olanı görmezden gelmekten, ona özellikle dikkat göster-

meyi, (3) keşfettiklerimizi, çok farklı bir şeye ulaşmak için adım taşları olarak kullanmayı öneriyorum. Bunları niçin sıklıkla uygulayamıyoruz? Bence temel neden, bir şeyleri tamamlamaya çalışırken, bize “bağlantısız” gelen bilgiyi elemeye eğilim göstermemizdir. Gerçekten de, belirli bir işe tam odaklanmışsam ya da acele etmekteysem, beklenmeyeni bulma olasılığım iyice düşer. Tam tersine, rahatlamış ve keyifli olduğum zamanlarda beklenmeyenin bana doğru akma olasılığı çok daha fazladır. ♦ **Durumunuz hangi yeni yönlere doğru gitmenize yol açabilir? Varolan amacınızdan vazgeçerseniz, önünüzde ne gibi yenilikler belirebilir?**

TASARLANMAMIŞ SONUÇLARA HAZIR OLUN.

Hayallerimizin peşinden gitmek ya da sorunlarımızı alışılmadık biçimlerde çözmeye çalışmak büyük yararlar sağlayabildiği gibi sıkıntılara da neden olabilir. Aslında, yarar ve sıkıntılara bazen aynı anda da neden olabilir. Kadim Frigya kralı Midas'ın öyküsünü anımsıyor musunuz? Efsaneye göre Midas, altını öyle çok seviyordu ki, Dionysos, onu en büyük dileğini gerçekleştirerek ödüllendirmeyi teklif ettiğinde, Midas, bütün dokunduklarının bu değerli metale dönüşmesini istedi. Kral, önce bu servet yaratan gücünden fazlasıyla memnun oldu, fakat çok geçmeden dokunuşunun yiyecekleri yenemez, sarılışının en sevdiklerini cansız hale getirdiğini farkedince anladı ki istediğini elde etmek, tasarlanmamış -ve istenilmeyen- sonuçlar doğurabilir.

Bazen bir sorun için bulunan çözümler, sorunu başta olduğundan daha beter hale getirebilir. 1960’larda, bugün Bangladeş olan bölgede, mühendisler kıyı alanlarını deniz yükselmelerinin neden olduğu erozyon ve doğal âfetlerden korumak için, denize yerleştirilecek devasa yapılar tasarladılar. Maalesef bu yapılar, o çevrede büyük ölçekte “gecekondulaşmaya” neden oldu ve yapay bir güvenlik hissi yarattı. Emniyetli olmayan kıyı bölgelerinde bu kadar çok insanın yaşaması, 1970’de meydana gelen kasırga sırasında yarım milyona yakın insanın ölmesine neden olmuştu.

Sovyet-Afgan savaşı sırasında Sovyetler, Afganların korkup teslim olmalarını sağlayacağı inancıyla, sivil halka yönelik acımasız saldırılar düzenlediler. Tesadüf o ki bu saldırılar, beklenmeyen, tam tersi bir sonuç verdi. Çünkü Afgan savaşçılar geleneksel olarak, ailelerini korumak için evlerinden uzaklaşmıyorlardı. Sovyetlerin, Afgan kadın ve çocukları mülteci kamplarına sürmeleri, Mücahidleri aile sorumluluklarından uzaklaştırarak başedilmesi çok daha güç hasımlar haline getirdi.

Son örnek ise, şampiyon bir kürek takımı antrenörünün takım elemanlarına farkındalık yöntemlerini öğretmek amacıyla bir meditasyon öğretmeni davet edişiyile ilgili. Antrenör böyle bir eğitimin takımının kürek çekmedeki etkinliğini artıracaklarını umuyordu. Takım meditasyon öğrendikçe kürek çekişleri düzenli hale gelmiş, uyumları artmıştı. Şaşırtıcı tesadüfse ya-

vaşlamalarıydı. Çalışmaların sonunda takım, kazan-
maktan çok uyumlu olmakla ilgilenmeye başlamış-
tı. ♦ **Fikrinizi gerçekleştirmenin hiç düşünmediğiniz**
sonuçları neler olabilir?

KÜÇÜK ŞEYLERE DİKKAT EDİN. 1960 yılında,
meteorolog Edward Lorenz bilgisayar simülasyonu
yoluyla hava durumu eğilimlerini modellemeye giriş-
mişti. Rüzgâr hızı, hava basıncı ve ısı verilerini üç ay-
rı denkleme yerleştirdi. Denklemler bağlantılıydı; bi-
rincinin sonucu ikinciye, ikincinin sonucu üçüncüyü, o
da tekrar birinciye etkiliyor, böylece matematiksel bir
geri bildirim döngüsü yaratıyordu. Bu basit modeller
Lorenz, hava durumunu belli bir doğrulukla tahmin
edebiliyordu.

Bir gün Lorenz'in detaylı bir araştırmasının sonuç-
larını yeniden kontrol etmesi gerekti. Kısa bir yol de-
nemek istedi ve daha önce kullandığı verileri en yakın
milyonuncu yerine en yakın bininci basamağa (örne-
ğin, 0,506127 yerine 0,506) yuvarlayarak kullandı.
Toplam sonuçta bunun -muhtemelen binde birden
fazla olmayan- küçük bir etkisi olacağını düşünmü-
ştü. Fakat basılı çıktıya baktığında, şaşkınlıkla, ilk he-
saplamadan önemli ölçüde farklı sonuçlar ortaya çık-
tığını gördü. Çok geçmeden, rüzgâr, ısı ya da basınç
koşullarını yansıtan sayılardaki en küçük değişiklikler-
in bile geri bildirim süreci ile fazlasıyla büyüdüğünün

ve sonucun önemli ölçüde değiştiğinin farkına vardı. Sonunda bu keşif Lorenz’in aklına şu soruyu getirdi: “Brezilya’da bir kelebeğin kanat çırpışı, Teksas’da bir kasırgaya neden olabilir mi?”

O gün bu gündür, “Kelebek Etkisi” deyimi, dinamik bir sistemin bir değişkenindeki çok ufak bir değişimin, o sistemin davranışında muazzam bir etki yaratabileceğini anlatan güçlü bir metafor olarak, fizik dışında bir çok alanda da kullanılmaktadır. Gerçekten de, günlük yaşantımızda bu gücü kullanan belli belirsiz tür ve renk farklarıyla sayısız “kelebek” bulunur. İyi bilinen bir örnek, Uzay mekiği Challenger’ın minik contalarıyla ilgili olandır. 1986 yılında, önemsiz defoları olduğu düşünülen contalar ve soğuk, kalkıştan kısa bir süre sonra aracın yakıt tanklarının patlamasına neden olmuştu. Başka örneklerden de sözedebiliriz: Bir hisse ile ilgili dedikodu hızla yayılmış ve Borsa çökmüştü; maratonun başlarında biraz hızlı koşan bir sporcu, bedeninde erken laktik asit birikimi sonucu, parkurun dörtte üçünü koşmuşken devam edemez hale gelip yarışı bırakmıştı; iş çıkış saatinde otolunun sol şeridinde yavaş seyreden bir araç ise, trafik akışını saatlerce aksattı.

Kelebek Etkisi, davranışlarımızın sonuçlarıyla ilgili daha bilinçli olmamızı sağlamalı. Parmak şaklatmamız ya da ağaçtan bir kozalak düşmesi, dünyanın öbür ucunda hava koşullarının değişmesine neden olabilir.

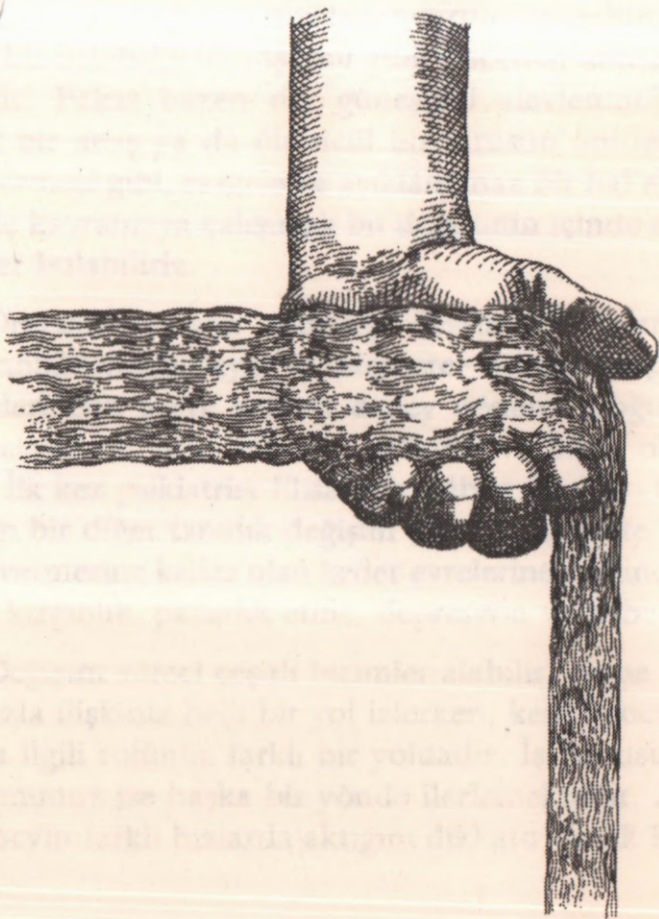
yorsa, tek bir kötü sözle yaratabileceğiniz etkiyi hayal edin. Tersine, zor bir sorunu çözmeye çalışan birinin sırtını sıvazlamanın ya da ona cesaretlendirici şeyler söylemenin neler yapabileceğini bir düşünün.

Bilim yazarı Philip Goldberg'in söylediği gibi “Bir Hindu kavramı olan Karma’ya benzer biçimde, Kelebek Etkisi kavramı da; eğilimler deşifre edilemez ve başımıza gelen belaların, kökleri uzak zaman ve mekânlarda olan kesin nedenleri anlaşılamaz olsa da; neden ve sonucun evrende geçerli olduğunu hissettirir.” Bilgisayar uzmanı Douglas Hofstadter –Heraklitus’u anımsatan bir sözünde– aynı şeyi bir başka biçimde ortaya koymaktadır: “Bir düzen görüntüsünün ardında ürkütücü bir tür kaos gizleniyor olabileceği gibi, kaosun derinliklerinde de daha da ürkütücü bir tür düzen saklanıyor olabilir.” Bu belki de “beklenmeyi bekleyin” sözünün ardındaki en derin gerçeklerden biridir. ♦ **Sizin koşullarınızda beklenmedik çok büyük sonuçlar yaratabilecek küçük değişiklikler nelerdir? Hangi “kelebekler” iş başında?**

3. Yaratıcı İlgörü

“Her şey akar.”

πάντα ῥεῖ.

DEĞİŞİME ŞAHİT OLUN. Bu, Heraklitus'un en çok bilinen epigramıdır. Burada Heraklitus, her şeyin -durağan olduğunu düşündüklerimizin bile- zaman içinde sürekli olarak değiştiğini söyler bize. Değişim çoğu kez, mevsimlerin ilkbahardan yaza ve sonbahara akışı, kelebeğin yumurtadan tırtıla, krizalite ve olgun bir kelebeğe dönüşümü gibi, önceden tahmin edilebilir. Fakat bazen de, güneşteki alevlenmelerdeki hızlı bir artış ya da ölümcül bir virüsün aniden başgöstermesi gibi, rasgele ve açıklanamaz bir hal alır. Yine de kavramaya çalışırsak bu değişimin içinde de eğilimler bulabiliriz.

Örneğin, en son teknoloji devrimleri -telefon ve otomobilden bilgisayar ve internete- benzer gelişim dönemlerinden geçti: serbest deney dönemi, yoğun sermayeleştirme, aşırı rekabet, çalkantı ve birlik oluşturma. İlk kez psikiyatrist Elisabeth Kübler-Ross'un tanımladığı bir diğer tanıdık değişim eğilimi, ölmekte olanın can vermesine kadar olan keder evrelerine ilişkindir: inkâr, kızgınlık, pazarlık etme, depresyon ve kabul.

Değişim süreci çeşitli biçimler alabilir. Anne ve babanızla ilişkiniz belli bir yol izlerken, kendi çocuklarınızla ilgili rolünüz farklı bir yoldadır. İş konusundaki tutumunuz ise başka bir yönde ilerlemektedir. Ayrıca her şeyin farklı hızlarda aktığını dikkate alarak Herak-

litus'un su benzetmesini genişletebiliriz; bir buzul, bir taşkın nehir, suyu azalmış bir nehir, bir şelâle ve durgun bir göl (buharlaşıp) farklı hızlarda akar.* Eğer değişimi gerçekten farkedemiyorsak, olasılıkla etrafımıza pek doğru bir biçimde bakmıyoruz demektir. Bir demir bloğu iki dakika süreyle gözlerseniz aktığını söyleyemezsiniz, fakat gözleminizi birkaç yıl sürdürürseniz paslanma ve aşınma görürsünüz. Diğer yandan bazı şeyler öyle hızlı değişir ki, bakış açımızı değiştirmedikçe aynı süreç içinde farklılaşan şeylerin birbirleriyle ilişkilerini anlamamız zordur.

Fraksiyel geometrisyeni Benoit Mandelbrot “akan” şeylerin temelinde yatan eğilimlere uzun süredir ilgi duymakta olan bir kişiydi. Mandelbrot, dünyanın en büyük nehirlerinden bazılarının, özellikle de Nil Nehri'nin tarihsel verilerini incelemiştir. Bulduğu eğilimleri İncil'in ilk bölümündeki hikâyelerden ödünç aldığı fikirlerle tanımlamıştı: “Josef etkisi” ve “Nuh etkisi”

Josef, Firavun'un rüyasında yedi besili, yedi cılız inek görüşünü, yedi bereketli ve onu izleyen yedi ku-

-
- * Kendi “akışınızı” izleyebilmenin ilginç bir yolu, son yirmi-otuz yıl içinde çekilmiş fotoğraflarınızı biraraya getirmektir. Ne şekillerde değiştiğinize dikkat edin. Gözlerinizin parıldadığı zamanlar var mı? Ya kilonuzda, saçlarınızda ve yüz ifadenizdeki değişiklikler? Bu deneme ünlü kişiler için de yapılabilir, örneğin Amerikan başkanları. Zamanın akımlarının nasıl da güçlü bir şekilde onları etkilediğini görmek çarpıcıdır. Kişisel tercihlerim, savaş zamanı başkanları Abraham Lincoln ve Franklin Roosevelt'in geçirdiği hızlı değişimleri incelemektir.

rak yıl geleceğine yorumlamıştı. Buna bağlı olarak “Josef etkisi” inatçı bir süregidişi tanımlar. Mandelbrot akımların direnme eğiliminde olduğunu keşfetti; yani bir bölgede kıtlık varsa büyük olasılıkla bu sıkıntı bir süre daha devam edecektir. Bir başka deyişle her şey son zamanlarda olduğu gibi devam etme eğilimi gösterir. Örneğin, sağlıklı insanlar sağlıklı kalma, şampiyon takımlar kazanma ve son beş yıldır başarılı olan ürünler bu ay da başarılı olma eğilimindedir.

Diğer tarafta “Nuh Etkisi” büyük tufan hikâyesiy-le bağlantılı olarak sona eriş-i ifade eder. Mandelbrot bir şey değişirken değişimin ani olabildiğini farketmişti. Örneğin payı 40 dolara satılan bir hisse, önemli bir nedenle düşmeye başlarsa, 30 ya da 20 dolar fiyatlarını görmeden çok kısa sürede 5 dolara düşebilir. Bilim yazarı James Gleick’in dediği gibi “Nuh ve Josef etkileri ters yönde etkilendir, fakat birlikte şu anlama gelirler: doğada eğilimler gerçektir fakat geldikleri gibi çabucak yok olabilirler.” Bu yüzden gerçekleşen şeyin gerçekleşmeye devam edeceğini bekleyebiliriz ama beklenmeyeni de beklemeliyiz... ♦ **Sizin durumunuzun akışını hangi eğilimler anlatmaktadır? Hangi uzun sürecek eğilimler iş başındadır? Hiç âni değişimlerin gerçekleştiğini fark ettiniz mi?**

KARGAŞANIN DEĞERİNİ BİLİN. Her şeyin aktığını farketmenin yanısıra Heraklitus tabii ki bu akışın

gürültülü patırtılı olduğunu da gözledi. Tasarımcı Peter Stevens'in söylediği gibi "Türbülans ilksel eğilimi, başlangıçtaki kaos'u oluşturur. Örneğin bir musluğu azıcık açtığınızda akan su çalkantısız, tekdüze ve durgun olacaktır; bu düzgün akış diye bilinir. Musluğu biraz daha açın, bu kez su düzensiz akmaya başlar; bu da girdaplı akıştır. Benzer biçimde, yanan bir tüt-sü çubuğundan duman düz olarak yükselir, kesintisiz ve düzgündür; biraz daha yükseldiğinde zigzaglar çizen anaforlar oluşturur. Anaforlar türbülansın ayırıcı özelliğidir. Kahveye krema döktüğümüzde beyaz eb-ruli dalgalar belirince, daha büyük ölçekte de, ilerleyen hava cephelerinin uydu fotoğraflarında onları görürüz. Evrensel ölçekte baktığımızda ise, patlayan nebulalar ve spiraller oluşturan galaksilerde anaforların varlığı bizi huşu içinde bırakır.

Türbülans varoluşumuzun en büyük gizlerinden biridir.* Yine de en azından; türbülansın, farklı yoğunluk, vizkozite ve hızdaki maddelerin birbirine etkimesinin sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Türbülant akışta anaforlar oluştuğunu bilsek de, belli herhangi bir anaforun ne zaman oluşacağını ve biteceğini ya da diğerleriyle nasıl bir etkileşim içinde olacağını bilemiyoruz. Bu yüzden onların en belirgin özellikleri öngö-

---

* Anlatılanlara göre Alman fizikçi Werner Heisenberg, nam-ı diğer "Bay Belirsizlik Prensibi" – ölüm döşğinde şöyle demiştir "Cennete gittiğimde Tanrı'ya iki sorum olacak: 'Niçin görelilik? Niçin türbülans?' sanırım ilk soruya verecek birkaç yanıtı vardır."

rülemez olmalarıdır. Türbülansın olumsuz yanı yıkıcı olabilmesidir; örneğin gemileri içine çekebilir ya da boru hatlarını kırabilir. En büyük yararı ise, dingin haldeyken ayrı ayrı ve katmanlar halinde varolan maddelerin, dinamik bir şekilde çalkalanıp karışmasıdır. Şöyle ki; atmosferimizdeki türbülans, su buharı ve karbondioksidin daha geniş bir alana eşit şekilde dağılmasına neden olur; denizlerde türbülans oluşturan akıntılar, besin maddelerinin daha büyük bir ekolojik alan grubuna dağılmasını sağlar; hayvanların vucutlarında ise türbülans kan dolaşımı sırasında gazların değişimini kolaylaştırır.

Yaratıcı sürece benzetme yaparak diyebiliriz ki, bir kişide, ilişkide ya da grupta türbülans yaratan güçler, başka türlü bir araya gelemeyecek görüş, felsefe ve fikirleri hep beraber harekete geçirebilirler. Bu güçler insanları; sınırlayıcı varsayımlardan kurtulmalarına yardımcı olarak, artık işe yaramayan inançları atıp hafiflemeleri için de zorlarlar. Tarihçi Chester Starr'ın dediği gibi “Medeniyet kendini arada sırada, o zaman bilinen yollardan daha ileri gitmenin pek olanaksız görüldüğü bir köşeye sıkıştırır; yeni fikirlerin bir şans yakalayabilmeleri için, eski sistemler öyle temel bir şekilde sarsılmalıydılar ki, üstünlüklerini kaybetsinler.” Örneğin Cengiz Han'ın onüçüncü yüzyılda Çin'e düzenlediği Moğol akınları, bir süredir yerinde sayan bu ülkeyi sarsmıştı. Moğol askeri stratejileri ve usta bini-

cilik bilgileri ile Çin demir teknolojisi ve yönetim pratiğinin ortaya çıkan birleşimi; politik birlik, gelişen ticaret yolları ve ilerleyen ticari sektörü doğurdu.

En iyi halde türbülans canlandırıcı ve uyarıcı olabilir. * Kötü yanı ise bizi, kafası karışmış, hırpalanmış ve güçsüzleşmiş hisseder duruma getirmesidir. En kötü haliyle ise türbülans, tâkat kesici bir kaosa yol açabilir. Örneğin Çinli lider Mao Ze-dong “Kültürel Devrim”i ile 1966 yılında ülkesinde muazzam bir türbülans yarattı. Mao, kendi halkının ve kurumlarının üstüne acımasız bir güç –Kızıl Ordu– göndererek eski alışkanlıklar, düşünceler ve gelenekleri yok edip enerjik bir toplum yaratmayı umdu. Fakat bu hedefe ulaşmak için, kendi yazdığı ideolojik Küçük Kırmızı Kitap dışında pek az pratik kural sunabildiği için, yıkıcı eylemleri, Çin’in kurtulmak için yıllarca uğraşacağı ekonomik ve sosyal bir karışıklığa neden oldu. ♦ **Biraz türbülans şu anki akışınızı nasıl güçlendirebilir? Peki ne kadar zararlı olabilir?**

---

* 1949 yılında yapılmış “Üçüncü Adam” filmindeki Harry Lime’in (Orson Welles’in yazıp oynadığı) meşhur konuşmasını düşünün: “İtalya’da otuz yıl boyunca Borgese yönetiminde savaş, terör, cinayet ve kan vardı; fakat onlar Mikangelolo, Leonardo da Vinci ve Rönesans’ı ürettiler. İsviçre’de ise kardeşçe bir sevgi, beşyüz yıllık bir demokrasi ve barış vardı, ya onlar ne ürettiler? Guguklu saat.”

4. Yaratıcı İlgörü

“Aynı nehre iki kez giremezsin.”

ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν
ἐμβῆναι δις τῷ αὐτῷ.

YAKLAŞIMINIZI YENİDEN DÜŞÜNÜN. Akan bir nehirde bulunan her şey sürekli değişir: önümüzdeki su akıp gider ve gelen su onun yerini doldurur. Heraklitus, evrenin de aynı şekilde işlediğini söylüyor: yeni şeyler oluşurken diğerleri yok olur ve her şey biçim değiştirir. Bunun doğruluğunu görmek için, tek yapmamız gereken etrafımızda olan biteni gözlemektir. Yeni kanunlar yasalaşır, diğerleri uygulamadan kalkar. Yeni sosyal ve politik hareketler hız kazanırken diğerleri zamanını doldurmuş ve ilgi çekmez olmuştur. Yeni davranış ve ifade biçimleri moda olur diğerleri tozlu raflara kaldırılır. Bu nedenle, varsayımlarımızı durmaksızın gözden geçirmeli ve kullandığımız stratejilerin karşımızdaki sorun ve olanaklarla ilgilenmek için uygun olduğundan emin olmalıyız.

Örneğin Prusya Kralı Büyük Frederick'in (1712-1786), ölümünden sonra 1806 yılında yapılan Jena savaşını kaybettiği söylenir. Bu, Prusya ordusunun, kralın kaybını izleyen yirmi yıl boyunca, savaş sanatındaki yeniliklere uyum sağlayacak değişiklikleri gerçekleştirmek yerine, onun başarılı olmuş örgütlenmesini sürdürdüğü anlamına gelir. Generalleri, Kral Frederick'in kutsal askeri öğretilerini sorgulamış olsalardı, Napolyon'a karşı daha iyi bir sonuç alabilirlerdi. Los Angeles'ta yaşayan bir grup Rus göçmen ile ilgili de benzer bir hikâye okumuştum. Yeni Yıl arifesini, 30

Aralık günü öğleden sonra kutlamayı gelenekselleştirmişlerdi. Bir gazete muhabiri “Yeni Yıl’ın gelişini niçin herkesden otuzaltı saat önce kutluyorsunuz?” diye sorduğunda, içlerinden altmışlı yaşlarını bitirmekte olan bir adam yanıt verdi: “Kırk yıl önce Sovyetler Birliği’nde bizler çocukken, çok fakirdik ve farkettiler ki ayın otuzunda öğleden sonra bando tutmak çok daha ucuz oluyordu. Geleneğimiz böyle başladı.” Tuhaf olan, bu insanların, Amerika’da zenginleşip Yeni Yıl arifesindeki eğlenceye çok para ayırabilecek duruma gelmiş olmalarına karşın, birgün önce öğleden sonra kutlama yapmaya devam etmeleriydi.

Bu olguya (ve de Yaratıcı İçgörü’nün nehir benzetmesine) uygun bir başka örnek, turnabalığının uyum davranışlarını incelemek için gerçekleştirilen deneyler sırasında farkına varılan Turnabalığı Sendromu’dur. Keskin dişli, uzun, ince bir balık olan Turna, ana avı kendinden küçük balıklar olan vahşi bir yırtıcıdır. Deney şöyle gerçekleşmişti: içi su ve golyan balıklarıyla dolu çan şeklinde bir kavanoz, turna balığının bulunduğu büyük akvaryuma yerleştirildi. Tahmin edileceği gibi turna balığı golyanlara yönelik hamlelerde bulundu. Fakat her seferinde acı verici şekilde burnunu ve yüzünü kavanoza vurdu. Birçok deneme yapan turna balığı en sonunda golyanları görmezlikten gelerek saldırılarını durdurdu. Şimdi deneyin ilginç tarafına geldik: araştırmacılar çan biçimli kavanozu kaldırıp gol-

yanların -turnanın tam önünde- özgürce yüzmelerine izin verdiklerinde turna balığı hiçbir saldırıda bulunmamıştı. Golyanlar ona acıyı anımsatıyor ve o, kolayca ulaşılabilecek “acısız” yemek gerçeğine uyum sağlayamıyordu. Frederick’in generalleri ve Yeni Yılı erken kutlayanlar gibi turna balığı da daha önce öğrendiğinin, koşullar değiştiği için artık anlamlı olmadığını kavrayamıyordu.

Bir kural, eğilim ya da davranış iyice benimsendiyse; başlangıçtaki neden tümüyle ortadan kalkınca bile ondan kurtulmak çok zordur. Yaratıcı düşünce yalnızca yeni fikirler üretmeyi değil geçerliliğini yitirmiş olanlardan kurtulmayı da içerir. Bu yüzden varolan bir kuralı, programı ya da politikayı incelerken daima “Bu kural niçin kondu?” diye sormak iyi bir alışkanlıktır. Daha sonra “Bu nedenler hâlâ geçerli mi?” sorusunu sorun. Yanıt olumsuz ise bu kuralı eleysin. ♦ **Hangi varsayımlarınızı güncelleştirmelisiniz? Hangileri artık geçersizdir ve bırakılabilir?**

NASIL DEĞİŞTİĞİNİZİ FARKEDİN. Nehre girerek hem nehri hem kendimizi değiştiririz. Yani belli bir şeyin içinde yer almamız hem onu hem de bizi değiştirir. Örneğin kızım lisede okurken, henüz buluş çağına girmemiş, duyma özürlü, anadili İngilizce olmayan bir kız çocuğuna ders vermişti. İki yıl sonra öğrencisinin dil yetileri büyük ilerleme kaydetti. Entere-

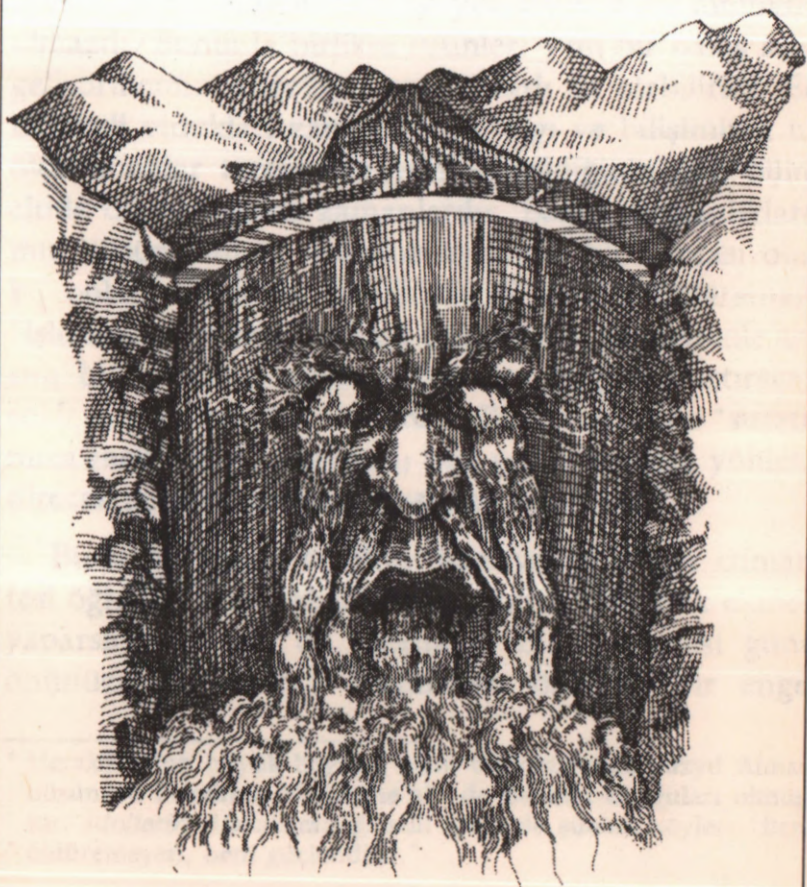
san bir şekilde kızım, kendi dil yeteneklerinin, özellikle de hem kendi yazılarında hem de başkalarının yazılarında sözcük ritmi ve cümle ahengine karşı duyarlılığının arttığını farketti.

Aynı biçimde; modern kuantum fiziğinin temel kavrayışına göre de, bir olguyu gözlerken, gözlemci gözlediği nesneyi etkiler. Belki Heraklitus'un zihninde olan şuydu: biz evrensel sürecin bir parçasıyız ve bizim katılımımız etkileşim içinde olduğumuz şeyi değiştirir. Bazı fizikçiler, varoluşunu kavrayacak bilinçli bir yaşam geliştirememiş evrenlerin aslında gerçekte hiç varolandıklarını söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir. ♦ **Güncel koşullarınızla ilişkiniz koşulları ve sizi nasıl değiştiriyor? Bu değişimden neler öğreniyorsunuz?**

5. Yaratıcı İlgörü

“Karşıtlık oluşturan yarar sağlar.”

τὸ ἀντίξουν συμφέρον.

RUTİNLERDEN SAKININ. Rutinler yaşamımızın nimetleri ve baş belalarıdır. Çok fazla düşünmeden işleri bitirmemizi sağladıkları için yararlı olduklarını söyleyebiliriz. Örneğin, her sabah nasıl giyineceğinizi ve kahvaltınızı nasıl hazırlayacağınızı yeniden öğrenmeniz gerekseydi zamanında işe yetişmeniz hiç mümkün olmazdı. Bununla birlikte rutinler, yeni bir bakış açısı geliştirmemizi engelliyorlarsa zararlı da olabilirler. En tehlikeli oldukları zamanlar ise, algı ve bilişimizin ne ölçüde onlar tarafından yönlendirildiğinin pek bilincinde olmadığımız zamanlardır. Bazen alışkanlıklarımız düşüncemizin öylesine ayrılmaz bir parçası olur ki, onları alışkanlık olarak teşhis etmeyi başaramaz, “işlerin yapılış şekli” olarak düşünürüz. Bu nedenle ara sıra bizi zihinsel eğilimlerimizden bağımsızlaştıracak şoklara gereksinimimiz vardır. Bu tür şoklara “suratımıza inen tokat” diyorum; bizi yeni yanıtlara yönlendirecek sorular sormaya başlatan bir tokat.*

Buna bir örnek verelim: varsayalım ki her cumartesi öğleden sonra alıştığınız bir tarifi izleyerek ekmek yaparsınız. Sonra da, herhangi bir cumartesi günü önünüze, amacınıza ulaşmanızı önleyen bir engel

---

* Heraklitus'un büyük hayranı olan, ondokuzuncu yüzyıl Alman düşünürü Friedrich Nietzsche'nin de benzeri duyguları olmuştur. *İdollerin Alacakaranlığı* adlı eserinde şunları söyler: “Beni öldüremeyen, beni güçlendirir.”

-bozuk fırın- çıkıverdiğini varsayalım. Sonuç olarak şunlardan biri gerçekleşebilir. (1) Engeli ortadan kaldırmak için yaratıcı yeteneklerinizi kullanır, fırını onarır; (2) engeli bir kenara bırakır amacınıza ulaşmak için başka bir yol bulursunuz (komşunun fırını kullanır ya da markete gider ekmek satın alırsınız); (3) arayış sürecinde her şey yolunda gitseydi keşfedemeyeceğiniz, ilk hedefinizden daha uygun yeni bir hedef belirlersiniz (egzotik pizalar satan bir yer bulursunuz); (4) amacınıza ulaşmanın gerçekten gerekli olup olmadığını sorgularsınız (yemek yemek yerine dans etmeye gitmeye karar verirsiniz.) Böylece karışıklık -sorunlar ve engeller biçiminde- bizi durup ne yaptığımızı yeniden düşünmeye mecbur ederek yararlı olabilir.

Bir düşünün: keşif ve buluşlar tarihi rutinleri altüst olduğu için farklı çözümler bulmak zorunda kalmış insanlarla doludur. Bu olgunun çok önemli fakat duyulmamış bir örneği de karabiber arayışı konusundadır. 1500 yılından sonra Avrupalıların dünyaya yayılması aslında karabiber kaynaklarıyla ilintiliydi. Karabiber, Ortaçağ'dan itibaren Uzak Doğu ve Avrupa arasında ticareti yapılan baharatların en önemlisiydi. Çünkü, Avrupa'da eti saklamak için yaygın olarak kullanılan tek yöntem tuzlamaydı ve karabiber dışında hiçbir baharat tuzlanarak saklanmış eti yenilebilir hale getiremiyordu. Bu nedenle etobur Avrupalıları açlıktan kurtaran tuz ve karabiberdi. 1470 civarların-

da Türkler Akdeniz'in doğusunda kalan ticaret yollarının kullanılmasını engellediler. Bu durum karabiber arzını azaltıp fiyatların fırlamasına neden oldu. Sonunda Avrupalı kâşifler Şark'a giden alternatif yollar arayışı içinde batıya ve güneye doğru yelken açtılar. Tarihçi Henry Hobson'un ifade ettiği gibi “Karabiber arayışının yan ürünü olarak Amerika keşfedildi.” ♦ **Sizin durumunuzda neler karşıtlık oluşturuyor? Amacınıza ulaşmanın alternatif yolları var mı? Ulaşmaya çalıştığınız ilk hedef sizin için hâlâ cazip mi? Eğer ondan vazgeçerseniz, önünüze yeni hangi olanaklar çıkabilir?**

6. Yaratıcı İçgörü

**“İlişkisizmişiz gibi görünen şeyleri
bir araya getirdiğimizde mükemmel
bir uyum oluşur.”**

ἀρμονία ἀφανῆς φανερῆς κρείττων.

BAĞLANTISIZ OLANLARI İLİŞKİLENDİRİN. Yaşam için bağlantılar kurmak bir gerekliliktir: icatların, şiirin, uçak seyahatlerinin, aşkın, boksun, iletişimin, mizahın, casusluğun ve dedektifliğin temelini oluşturur. Tasarım eleştirmeni Ralph Caplan'ın söylediği gibi "Sanatın tamamı ve bilginin büyük bölümü, ya bağlantılar görebilmek ya da onları oluşturmakla gerçekleşir. Zaten bildiğiniz bir şeyle ilişkilendirmedikçe hiçbir şeyi öğrenmek ya da özümsemek mümkün olamaz."

Heraklitus için "görünürde bağlantısız" olanları biraraya getirmek niçin böylesine harika bir düşünceydi? Belki de aynı fikirlerin tekrar tekrar biraraya getirilmesiyle, güçlerini kaybettiklerini ve gittikçe daha çok önceden bilinebilir hale geldiklerini farketmişti. Örnek olarak klişeler, fıkraların bilinen son cümleleri, çok duyulmuş benzetmeler ve kokteyl sohbetleri verilebilir.

Oysa ki, ilkin bağlantısız olan düşünceleri biraraya getirmek, her şeyi yeni bir biçimde görmemizi ve "İşte buldum!" hissini yaşamamızı sağlar. Mucitler, parçaları birleştirerek yeni ürünler oluştururlar: Gutenberg üzüm cenderesi ve metal para delgi aletini birleştirerek hareketli yazma ve baskı makinesini yaptı. Girişimciler, yeni bir iş oluşturmak için farklı alanların kaynaklarını bir araya getirirler. Joseph Pulitzer, kitle-sel tirajlı gazeteyi üretmeyi, çok hızlı baskıya büyük ölçekli reklamcılığı ekleyerek başardı. Mühendisler farklı malzemeleri karıştırarak yenilerini yaratırlar: es-

ki Grek madencileri yumuşak bir maden olan bakırla daha da yumuşak kalayı karıştırıp sert bir alaşım olan bronzu elde ettiler.

Sanatçılar yeni olasılıkları ifade etmek için doğa ve teknolojiden yararlanırlar: mimar Frank Gehry, balığın pul yapısını en ileri uçak teknolojisi ile birleştirip Bilbao (İspanya) Guggenheim Müzesi'nin titanyum dış tasarımını biçimlendirdi. Sürrealistler, şaşkınlık ve merak duyguları uyandırmak için ilintisiz nesneleri bağlantılandırır: ressam René Magritte, Dondurulmuş Zaman adlı yapıtında bir yemek odası şöminesinin ağzından çıkan buharlı bir lokomotifini betimlemiştir.

Şakacı bulmaca editörleri aynı kelime için ipucu olarak olası olmayan fikirleri yanyana getirirler: “mikrodalga” (microwave) için; “modern mutfak aygıtı” ve “çabucak el sallamak” (wave). Bilimadamları, yeni açıklama modelleri yaratmak için farklı kavramları birleştirirler: Charles Darwin, rasgele genetik mutasyon fikriyle doğal seçim yasasını birleştirerek evrim teorisine ulaştı. Şairler sıradışı imgeleri kaynaştırarak çekici mecazlar yaratırlar. İşte Luciano de Crescenzo'nun şiirlerinden bir alıntı: “Hepimiz tek kanatlı melekleriz – sadece birbirimize sarılırken uçabiliriz.”

Suç dedektifleri, inandırıcı davalar oluşturmak amacıyla apayrı ipuçlarını bir araya getirir: Sherlock Holmes'un yazarı Arthur Conan Doyle, Baskervilles Tazısı adlı romanda, çalınmış bot, atalara ait bir portre ve kokulu mektup kağıdı ile zarfı, şövalyenin ölümüyle

bağlantılandırmıştı. Mizahçılar güldürücü etki yaratmak için ilgisiz durumları yanyana getirirler: “Hapishaneden yeni çıkmış bir kâhin cüceye ne denir? Rahat küçük bir medyum. (A small medium at large) ♦ **Hangi bağlantısız fikirler arasında bir bağ kurabilirsiniz?**

METAFOR YARATIN. Fikirleri birleştirmenin etkili bir yolu, metaforlar oluşturmaktır. Bu “eşsiz uyum”u ilişkisiz olgular arasındaki benzerlikleri farkederek yaratabilirsiniz. Doğrusu düşüncemiz de bu şekilde gelişir: tanıdık olmayanı bildiğimizle karşılaştırarak anlayabiliriz. Örneğin ilk otomobiller “atsız arabalar” olarak adlandırılmıştı. İlk lokomotiflere “demir atlar” denmekteydi. Etrafımız metaforik benzerliklerle çevrilidir: cihazların “ayakizleri”, şehirlerin “kalpleri”, modemlerin “elsıkışma” protokolleri, tenis racketlerinin “tatlı noktaları” (etkin vurma noktaları) olur, fikirler “henüz pişmemiş”, sorunlar “kartopu” olabilir ve binlinç bir “nehir” gibi akabilir. *

-
- * Düşüceye ilişkin konuşurken işte zihin için nefis bir metafor. Meditasyon yaparken kişi zihninin dingin olmasını ister, böylece “ayın görüntüsünü yansıtan sakin bir göl” kadar gerçeğe ayna olabilmek mümkün olacaktır. Ama bu dile kolay gelir – yüzey en iyi ihtimalle çırpıntılıdır. Din yazarı Huston Smith’in sözleriyle huzursuz zihin, “kafesinde sıçrayıp duran çıldırmış bir maymun’a benzer. Daha doğrusu sarhoş ve çıldırmış bir maymuna. Hatta hatta sarhoş, çıldırmış ve St. Vitus Dansı hastalığına tutulmuş bir maymuna. Bu bile yeterli sayılamaz; sarhoş, çıldırmış, St. Vitus Dansı hastalığına tutulmuş ve az önce eşekarılarının soktuğu bir maymuna”. Meditasyon yapmayı denemiş olanlar bu metaforu abartılı bulmayacaklardır.

Heraklitus, epigramlarının çoğunda, bir kavramı ifade etmek için diğerinden yararlanma yöntemini şevkle kullanmıştır: tenkitçi insanlar için “havlayan köpekler”, yoksullaştırılmış değer sistemleri için “çöp yiyen eşekler”, sınırlar için “öç alan Erinysler”, gem vurulmamış küstahlık için “alev alev ateş”

Elbette diğer birçok önemli öğretici de kendi görüşlerini ifade etmek için metaforlar kullanmıştır. Socrates insan zihnini “içinde denizcilerin isyan edip kap-tanı ambara kilitledikleri bir gemi”ye benzetti. İsa ise Tanrı’nın Krallığı’nı, “gizli bir hazine”ye ve bir “düşün ziyafeti”ne. Buda’ya göre İlk Yüce Gerçek, yaşamın bir dukkha (çoğunlukla çile olarak çevrilmiştir) olduğudur. Onun zamanında dukkha, dingili merkezinden kaymış tekerlekleri, yuvasından kaymış kemikleri ifade etmek için kullanılırdı. Buda bu terimi, yaşamın “çığrından çıktığını” ve “ekseninin kaydığını” vurgulamak için mecazi anlamda kullandı. Antik Çin filozofu Lao-tzu, Tao’nun açıklanamaz doğasını betimlemek için “penceresiz oda” ve “otuz parmaklı tekerleğin boş göbeği” kavramlarını kullandı. Hazreti Süleyman da özlü sözlerinde, vermediği bir armağan ile övünen bir insanı anlatmak için “yağmur yağdıramayan rüzgâr ve bulutlar”, budalalıklarını tekrarlayan bir aptalı betimlemek için ise “kendi kusmuğuna geri dönen köpek” gibi pek çok metafor kullanmıştır.

Metaforlar için bir benzetmeye ne dersiniz? Ben onları “haritalar” gibi görmekten hoşlanırım. Bir hari-

tanın bölgedeki çeşitli alan ve yolların genel konumunu ve en önemli bölümlerini göstermesi gibi; metaforlar da temsil ettikleri fikirlerin genel yapısını resmederler. Farklı türdeki haritaların farklı özellikleri (siyasi haritalar, coğrafi ya da demografik haritalardan tamamıyla farklı verileri öne çıkarırlar) vurgulaması gibi de, farklı metaforlar, tamamen aynı konuda apayrı resimler çizebilirler. Örneğin yaşam için oluşturulmuş üç metafora göz atalım. (1) Yaşam bir yap-boz gibidir, fakat kutunun üzerinde örnek olarak kullanacağınız resim bulunmaz. Bazen parçaların tamamının elinizde olup olmadığından bile emin olamazsınız. (2) Yaşam bir simit gibidir. Sıcak ve taze olduğunda nefistir, fakat çoğunlukla serttir. Ortadaki delik onun büyük gizidir, gene de o olmadan simit sayılamaz. (3) Yaşam bir poker oyunu gibidir. Kâğıt dağıtırsınız ya da size kâğıt dağıtılır. Bahiste bulunur, bahse katılmaz, blöf yapar ve bahsi yükseltirsiniz. Birlikte oynadığınız kişilerden öğrenirsiniz. Bazen bir çift kâğıtla kazanır bazen de iki ikili bir üçlü ile kaybedersiniz. Fakat ne olursa olsun, yapacağınız en iyi şey iskambil kâğıtlarını karmaya devam etmenizdir.

Metaforlar bize, bir durum ya da sorun için yepyeni bir kavrayış biçimi gösterebilirler. Yirminci yüzyılın başında Danimarkalı Fizikçi Niels Bohr, güneş sisteme benzetme yaparak yeni bir atom modeli geliştirmişti. Böyle bakarak, güneşin atom çekirdeğini, gezegenlerin de elektronları temsil ettiğini kurguladı. On-

yedinci yüzyılda yaşamış olan İngiliz fizikçi William Harvey, kalbi kas ya da organ olarak değil, bir pompa olarak gözledi ve böylece kan dolaşımı kavraması mümkün oldu. Daha yakın bir zamanda, Amerikalı biyolog Leigh Van Valen, Lewis Carroll'un Ayna'nın İçinden adlı kitabındaki Kraliçe karakterinden ilham aldı. (Durmadan koşan ve etrafındaki her şey de koşmakta olduğu için hiçbir yere varamayan karakterdir. Alis'e şöyle der "Aynı yerde durabilmek için koşabil-diğin kadar koşman gerekir!"). Van Valen, Kraliçe'yi kendi evrim prensibini anlatmak için bir metafor olarak kullanmıştı: bir tür, o anki çevresine ne kadar iyi uyum sağlamış olursa olsun, aynı zamanda evrimleşen düşmanlarından ve rakipleriden geri kalmamak için evrimini sürdürmelidir. İşte "Kraliçe Etkisi": hiçbir şey yapma geride kal ya da durmaksızın koş ve olduğun yerde kal. (Bu etki, iş hayatında, yeni teknolojilerin gelişmesinde ve silahlanma yarışında da geçerlidir.)

Güncel bir sorununuz için bir metafor yaratmayı deneyin. Basitçe durumunuzu başka bir şeyle karşılaştırın ve sonra fikirler arasında ne gibi benzerlikler bulabileceğinize bakın. İpucu: çoğunlukla en verimli metaforlar içinde eylem olanlardır. ♦ **İlgilendiğiniz konuya ilişkin ne gibi metaforlar yaratabilirsiniz? Bu bir orkestra yönetmek olabilir mi? Ya da bir bahçe geliştirmek? Savaş açmak? Çocuk yetiştirmek? Bir ürün satmak? Bir tatil planlamak?**

7. Yaratıcı İlgörü

**“Eğer her şey dumana dönüşseydi,
bilme organımız burnumuz olurdu.”**

εἰ πάντα τὰ ὄντα καπνὸς
γένοιτο, ῥῖνες ἂν διαγνοῖεν.

STRATEJİNİZİ DEĞİŞTİRİN. “Her şeyin dumana dönüşmesi” koşulların çarpıcı bir şekilde değiştiğini gösterir. Burnun “bilme organı” haline gelmesi ise bu duruma karşı aynı derecede çarpıcı bir tepkiyi anlatır. Heraklitus “Üzerinde çalıştığınız fikir yanıp kül olursa, onun kül ve dumanları arasında bir fırsat bulabilecek misiniz?” diye soruyor.

İS 64 yılındaki Büyük Roma Yangını (Neron’un imparatorluğu sırasında) bu konuda verilebilecek örneklerden biridir. Yangın sonrasında görevliler, sonraki yangınları önlemek için, kullandıkları en temel inşaat yöntemlerini yeniden etraflıca düşünmeleri gerektiğinin farkına vardılar. Sonuç olarak inşaat ilkelerini büyük ölçüde geliştirdiler – örneğin kirişlerde tahta kullanımı önlenmeye çalışıldı. Bu değişiklikler, nispeten yeni yapı malzemelerinin yaygın kullanımına yol açtı: pozzolana ile güçlendirilmiş beton.* Bu esnek malzeme Romalı mimarların dik açılarla sınırlı olmaktan kurtulup yeni biçimler geliştirmelerine yol açtı. Burada bir yangın felaketi, mimari değişim için katalizör rolü oynamıştır. ♦ **Koşullarınızda büyük dönüşümler olsaydı, geçmişti bırakıp yeni düşünme biçimlerini benimser miydiniz?**

---

* Çamur, harç ve kerpiçten yapılan beton binlerce yıldır kullanılan bir yapı malzemesiydi. Fakat Romalılar bu karışıma, volkanik bir mineral olan pozzolana’yı ekleyerek daha sağlam ve çabuk kuruyan bir beton yapmayı keşfettiler.

“PEKİ YA... OLSAYDI?” DİYE SORUN. Heraklitus, varsayımsal bir durum ileri sürüp sonra da onun çağrıştırdığı anlamları hayal ediyordu. Bu, “varsayalım?” sorularını sormanın ve yeni olasılıkları ortaya çıkarmanın formülüydü. İnsanlar yenilebilir giysiler giysiydi ne olurdu? Belki moda mevsimlik meyve ve sebzelere göre değişirdi. Ya erkekler de doğurabilseydi? Sosyal refah ilkeleri tamamen farklı biçimde düzenlenmiş olabilirdi. Dünyanın uydusu ay olmasaydı? Gezegenimizin eğimi şimdiki kadar tutarlı olmayacak, bu da iklim kararsızlığı olasılığını büyük ölçüde artıracaktı. Çevrenizdeki düzen ve düzensizlik miktarını ölçmenize yarayacak bir “düzensizlik eğilimi ölçer” aygıtınız olsaydı? Bunu yaşamınızda gerek duyduğunuz, uyaran ve dinginliğin tam ölçüsünü belirlemenize yardımcı olacak bir araç olarak kullanabilirdiniz. Ya insanlar her zaman gerçeği söyleselerdi? Diğerlerinin hakkınızda tamamen ne düşündüğünü bildiğiniz bir dünyada yaşamak daha dürüst ilişkileri doğurabilirdi. Bir yandan da, daha çok insanın zihinsel çöküş yaşamasına yol açabilirdi.

Bence bugüne dek sorulmuş “peki ya...?” sorularının en önemlilerinden birini İÖ 8. yüzyılda, yazma yöntemini geliştirmek için yeni yollar aramış olan ve ismi bilinmeyen bir Grek kâtip sormuştur. Kısa bir aydınlatıcı bilgi: O zamanlar Grek alfabesinde –Fenike (Grek alfabesine kaynak olan) ve İbrani alfabesi gibi

önceki alfabelerde olduğu gibi- hiç sesli harf bulunmuyordu, yalnızca sessiz harfler vardı. Bu yazım sistemi, okumayı yavaş ve kararsız bir süreç haline getiriyordu. Kelimeyi anlamak, anlamı doğru olarak kavramak için okuyucunun sessiz harfler arasındaki eksik sesli harfleri tahmin etmesi gerekiyordu. Örneğin, modern Türkçe’ye aktarmaya çalışırsak: iki sessiz harften oluşan “fl” kelimesi “fal”, “fil”, “fol” hatta “afala” yerine kullanılmış olabilir. Bu durumda da diğer birçok bilişsel aktivitede olduğu gibi, bağlam ve deneyim, doğru yoruma ulaşmada rehber olacaktır.

Yaratıcı düşünme büyük ölçüde herkesin baktığı şeye bakıp farklı bir şey düşünmektir. Yenilikçi katibin yaptığı da buydu. Önündeki alfabeyle ilgili düşünüp taşınırken, kendisine şu “peki ya...?” sorusunu sormuş olmalı: “Bu sembollere farklı bir şekilde barksam ve bazı harflerin sessiz harfler dışında çıkardığımız sesleri temsil etmesini sağlarsam ne olur? Bu yolla ne sağlayabilirim?” Sonuçta ortaya çıkan yedi yazılı sesli harfti (alfa, epsilon, eta, iota, omikron, up-silon ve omega). Bunları -bu geleneği benimseyen ve ona katkıda bulunan dönemin kâtipleriyle birlikte- zaten varolan sessiz harflerle birleştirip tamamen fonetik ilk alfabeyi yaratmıştı.

Bu gerçekten güçlü bir buluş! Tümüyle fonetik bir alfabe -bir dilin konuşulan tüm seslerini ifade edebilen- yazan kişilerin söylenen kelimeleri aynen yazıya

dönüştürebilmesini, okuyucuların da tersini yapabilmesini mümkün kıldı. Bu sistem okuyucunun hızını ve anlama gücünü de arttırdı. Çocukların bu yeni sistemi kolayca öğrenebilmeleri de sistemin başarısına katkıda bulundu. Böylece Grekler, sesli harflerin eklenmesiyle, okuma ve yazmayı basitleştirip etkisini arttırmış oldular. Düşünce sürecimizde dilin taşıdığı önemi dikkate alırsak, bu gelişmenin önemini hafife almak mümkün değildir. ♦ **Sorabileceğiniz yaratıcı “peki ya...?” soruları neler olabilir? Yaşayacak sadece üç ayınız olduğunu biliyor olsaydınız ne olurdu? Ne tür kararlar alırdınız?**

TÜM DUYULARINIZI HAREKETE GEÇİRİN.

Ulaşabileceğimiz bilgi çok çeşitlidir –görsel, işitsel, sezgisel, dokunsal, koklama duyusuna ait*, v.b.– fakat biz bunun yalnızca küçük bir kısmı üzerinde dururuz. Heraklitus düşüncemizi uyarma yolu olarak, bizi duyularımızın tümünü kullanmaya yüreklendirir. Örneğin, diyelim ki bir otomobil montaj fabrikasını

---

* Doğa bilimci Diane Ackerman'ın koku ile ilgili yorumları, Heraklitus'un içgörüsüyle ilişkilidir: “Evrimimizin başlarında koku ana duyuydu. Deniz yaşamının pek çok formu, besinlerinin dokunaçlı kollarına yaklaşmasını ya da gelip kendilerine sürtünmesini bekler. Fakat biz, kokuyla yönlendiğimiz için, dışarı çıkıp yiyeceğini arayan, avlanan, hatta avlanırken canının çektiğini seçen göçebeler olduk. Duyularımızın ilki kokuydu ve öylesine başarılıydı ki, omuriliğin üstündeki ufak koku duyusu dokusu beyine dönüştü. Beyin yarıkürelerimiz başlangıçta koku kanallarının yumrularıydı. Koku almış olduğumuz için düşünebiliyoruz.”

ziyaret ediyorsunuz; araçların yapımındaki çeşitli aşamaların yanında, büyük ölçekli otomobil üretiminin koku ve görüntülerine de özel bir dikkat göstermeniz mümkündür. Varsayalım bir yaz sabahı güzel kokulu bir sebze bahçesindeyiz. Büyüyen bitkiler nasıl sesler çıkarıyorlar? ♦ **Bugünkü durumunuzda hangi yeni duyuları kullanabilirsiniz?**

8. Yaratıcı İlgörü

**"Güneş kendi sınırlarının ötesine
geçemez, çünkü ölç alan Erinys'ler,
Adalet denetçileri bunun farkına varırlar."**

"Ἡλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μή,
Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν."

ERİNY'S'LER İLHAM PERİLERİNE DÖNÜŞSÜN.

Evrenin “düzenli” olması için birçok şey kendi faaliyet alanlarının sınırlarını belirlemiştir. Örneğin güneş doğudan doğar, batıdan batar, kış aylarında ufuk çizgisine yakın yol alır, yazın ise tepeye daha yakındır. Eğer batıdan doğsaydı ve bir seferde saatlerce aynı yerde sabit kalsaydı, ortaya bir kaos çıkardı. Heraklitus, şeylerin sınırlarını aşmalarını engelleyen korkutucu gücü ifade etmek için dini-mitolojik bir metafor olan “öç alan Erinys’ler”i kullanmıştır.

Ama endişelenmeyin! Kesin sınırlar yaratıcı süreçte güçlü bir uyaran haline gelebilirler. Daha önce kısıtlı bir bütçeyle ya da çok kısa bir zamanda çözülmesi gereken zorlayıcı bir problemle yüzyüze kaldığınızda, size bol miktarda para ve zaman sunulmuş olsaydı olabileceğinizden çok daha becerikli olduğunuzu farketmişsinizdir. Mimar Lloyd Wright’ın öğrencilerine sürekli olarak tekrarladığı gibi “Sınırlar bir sanatçının en iyi dostudur.” Çünkü sınırlar bizi, alışıldık çözümlerin ötesinde düşünmeye ve başka zaman bulamayacağımız çözümleri ortaya çıkarmaya zorlar.

Mesela gökdelenleri ucuz ve sınırsız topraklara sahip insanlar değil, “Nasıl küçük ve pahalı arazi parçaları üzerinde çok sayıda ofis inşa edebiliriz?” problemiyle boğuşan yenilikçi insanlar geliştirdi. Bir başka

örnek: Kuran'da müslüman sanatçıların, eserlerinde insan bedeni ve tanınabilir yaşam biçimleri görüntülerini resmetmeleri yasaklanmıştı. Bu nedenle onlar da biçime olan tutkularını, doğada görülebilen geometrik desenleri betimlemeye yönlendirdiler. Yaratıcılıkları, özellikle duvar ve taban mozaiklerine 14. yüzyıl Fas tasarımcılarının girift simetriler işlediği İspanya'daki Alkazar ve Elhamra saraylarında, açıkça görülmektedir. İlginçtir; altı yüzyıl sonra fizikçiler, bir kristal içindeki molekül ve atomların simetrik olarak yerleştirilebildiği otuziki farklı model saptadılar ve bu modellerin hepsi Fas mozaiklerinde mevcuttu!

Aynı şekilde; bir şair, serbest vezinle yazmaya göre, standart bir uyak ve ölçü düzeni izlemeyi gerektiren sone formunda yazmanın zorlayıcılığından daha çok ilham alabilir.* Gerçekten bazıları düşüncelerini mahmuzlama yolu olarak sorunlarına sınırlamalar eklerler. Besteci Stephen Sondheim "Benden okyanus hakkında bir şarkı yazmamı isterseniz takılır kalırım. Ama sabaha karşı saat üçte taburesinden düşen kırmızı giyisili kadın hakkında bir balad yazmamı söylerseniz, esinlenirim." demişti. ♦ **Durumunuzdaki sınırlamaları nasıl kendi lehinize çevirebilirsiniz? Sorunuza ekleyebileceğiniz sınırlar neler olabilir?**

---

* Şair Rober Forst'un dediği gibi: Serbest dizeler yazmak, tıpkı bir raket kullanmadan tenis oynamak gibidir."

SONUÇLARI DÜŞÜNÜN. Bir şeyi (örneğin, özel bir ilişkinin dinamiklerini, klasik bir reklam sloganının ifade tarzını ya da ordunun tazminat sistemini) değiştirdiğimizde, bazı güçler harekete geçer ve istenmeyen sonuçlara neden olur (eşinizi terkeder, satışlar düşer ya da ordu ayaklanır). İşte bu sonuçların korkusu (Erinys'ler) bizim her şeyi ilk bakışta değiştirmemizi önler. ♦ **Sizi hangi Erinys'ler kontrol altında tutmakta? “Değiştirilemez” görünen bir şeyi değiştirseydiniz, bu ne tür hasarlara neden olurdu?**

9. Yaratıcı İlgörü

**“Bilgi aşıklarının zihinlerini
her şeye açmaları gerekir.”**

χρή γὰρ εὖ μάλα πολλῶν ἱστορίας
φιλοσόφους ἄνδρας εἶναι.

KAŞIF OLUN... Yeni fikirler yaratmak için fikirleri oluşturacak malzemeye gereksinim duyarız: bilgi, duygu, enformasyon ve deneyim. Bunları hep baktığımız yerlerde arayabiliriz. Yine de çok gidilmiş yolun dışında şansımızı denersek özgün bir şey bulma olasılığımız çok daha fazla olacaktır.

Doğrusu pek çok iyi fikir, birinin farklı endüstri ve disiplinlerde çevreyi karıştırıp, bulduklarını kendi alana da sorunlarına uygulaması sonucu bulunmuştur. Matematikçi John von Neumann, ekonomide “oyun teorisi” modelini yaratmak için poker masası davranışını çözümlenmiştir. Ondokuzuncu yüzyılda yaşamış olan İngiliz bahçıvan Joseph Paxton, dünyanın ilk cam ve demir yapısının tasarımını, dev bir nilüfer türü olan Victoria Amazonica çiçeğinin destekleyici damar yapısı ile ilgili çalışmalarına dayanarak modellendirmiştir.

Tasarımcı Charles Eames, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaralı havacıların kırıklarını sarmada kullanılan özel kontrplak malzemeyi hazırlarken edindiği deneyimi kullanarak çarpıcı bir estetiğe sahip yeni bir sandalye serisi yarattı. Fizikçi Albert Einstein, ondokuzuncu yüzyıl matematikçisi Georg Riemann’ın Öklitçi olmayan geometrisini uygulayarak kendi dört boyutlu ışık haritasını yaptı.

Veritabanı uzmanı Erik Lumer, işçi karıncaların yuvalarını temizlerken ölümlerini nasıl kümelediklerini inceleyip bankacılık endüstrisi için daha esnek bir müşteri profillemeye sistemi oluşturdu. Biyokimyacı Stephen Fodor, gen analizinde devrim yaratan DNA mikrodiziliş araçlarını yaratmak için, yarı iletken üretiminde kullanılan fotografik taşbaskı maskeleyme tekniklerini kullandı. Ve Birinci Dünya Savaşı sırasında ordu tasarımcıları, Picasso ve Braque'ın kübist sanatından yararlanarak daha etkin kamuflaj modelleri çizdiler. Biyolojiden fikir alan reklamcılar, şarkı sözü yazarlarının ilham verdiği bilgisayar programcıları, hurdalıkları ziyaret ederek yeni fırsatlar farkedene yatırımcılar tanıdım.

İyi bir kâşif, birçok değerli bilgi bulunduğunu ve tüm yapması gerekenin onu bulmak olduğunu bilerek davranır. İşte bir ipucu: çözmeye çalıştığınız problemle hiçbir bağlantısı olmayan şeylere zihninizi açın. Gerçekten de kaynaklarınız ne denli değişirse, daha özgün bir fikir yakalama olasılığınız o denli artar. Bir havaalanına gidin, fikirler bulacaksınız. Bir müzeye gidin, orada da fikirler bulacaksınız. Nalbur dükkânları, çöplükler, sirkler, kütüphaneler, siyasi mitingler, doğal alanlar, tümü için aynı şey geçerlidir. Thomas Edison bir kâşif olarak meslektaşlarına “Başkalarının başarılı bir şekilde kullandığı ilginç ve orjinal fikirleri gözlemeyi bir alışkanlık haline getirin. Sizin fikriniz yalnızca uğraştığınız probleme uygulanması açısından özgün olmalı-

dır,” demiştir. ♦ **Fikir aramak için pek bakmadığınız bir yer neresi olabilir? Oraya gitseniz ne bulabilirdiniz?**

MERAKLI OLUN. Merak birçok soruna yol açmış olabilir ama herhangi bir şey hakkında bilgi edinmenin en iyi yolu sorular sormaktır. Leonardo da Vinci “Anlamadığım şeylerin yanıtlarını aramak için kırsal bölgeyi dolaştım. Dağların tepelerinde niye deniz kabukları ve çoğunlukla denizlerde görülen bitkilerin fosilleri bulunur? Niçin gökgürültüsü ona neden olan şeyden daha uzun sürer? Suyu atılan taşın çevresindeki halkalar nasıl oluşur? Ve bir kuş havada hareketsiz nasıl durabilir? Bunlara benzer sorular hayatım boyu zihnimi meşgul etmiştir,” der. ♦ **Merak duyduğunuz konular nelerdir?**

10. Yaratıcı İlgörü

“Kendi içime doğru aranım.”

έδιζησάμην έμεωυτόν.

KENDİ YANITLARINIZI ORTAYA ÇIKARIN. Heraklitus, kendi deneyim ve sezgilerimize başvurmanın içgörü kazanmanın çok iyi bir yolu olduğunu anlamıştı. Ne yazık ki bazılarımız bunu hiç öğrenememişlerdir. Eğitim sistemimiz çoğunlukla “öğretmenin ne düşündüğünü tahmin et” adlı karmaşık bir oyundan oluşmuştur ve en iyi düşüncelerin bizim değil başkalarının kafalarında bulunduğunu düşünmeye alışmışızdır. Heraklitus bize, yeterince derinlere inmeye razı olursak, kendi içimizde iyi fikirler bulacağımızı anımsatıyor.

Bazen sahip olduğumuz tutum, bu fikirlere ulaşmamızı engelleyebilir. Kendi düşüncemizi hapseden bu tavırlara ben “zihinsel kilitler” diyorum. Bu kilitleri, “Yalnızca tek bir doğru yanıt vardır”, “Daima pratik ol”, “Kurallara uy”, “Bu benim uzmanlık konum değil”, “Belirsizlikten uzak dur”, “Aptal olma” gibi inançlar oluşturur. Bazı durumlarda bu tutumlar belli bir anlam ifade etse de, yaratıcı olmaya çalıştığımızda engelleyici bir eğilimi gösterirler. Zihinsel kilitleri açmak için kullandığım yöntemlerden biri, bunların tersini yapmaktır – yani birden çok yanıt aramaya çalışırım, ne kadar doğru düşündüğüm konusunda daha az kaygı duyarım, farklı alanlarda esin arar, paradoksları benimserim v.b. ♦ **İfade edilmeyi bekleyen iyi fikirleriniz nelerdir? Ne gibi zihinsel kilitler onlara ulaşmanızı engelliyor? Bu kilitleri nasıl açabilirsiniz?**

KENDİ YARATICI EĞİLİMLERİNİZİ BULUN.

Heraklitus'a benzer biçimde davranıp kendimize ait yaratıcı özellikleri araştırabiliriz. İşte benim yöntemlerimden on adedi:

1. Fikir ve düşünceler, ya çok baskı altındayken (ana esin, son teslim olma tarihidir) ya da sorundan tümüyle uzak kaldığımda aklıma gelir. Onları, nadiren dikkat gerektiren tekdüze bir iş yaparken yakalayabilirim. Bazen talep edildiğinde de iyi bir fikir bulabilirim. Fakat konuyu bir süre unutma fırsatım olursa, iyi fikirleri yakalama olasılığım çok daha fazla olur.

2. Bir sorunu çözmeye çalışırken zihinsel olarak tıkanırsam nedeni genellikle belirli bir fikirden fazlası hoşlanmamış olmamdır. Ancak ona hoşçakal deyip ondan ayrılmayı başardığımda yeni yanıtlar bulabilirim. Önceden üzerine titredığınız bir fikri bir kenara bırakmak, yaşamın en büyük sevinçlerinden biri haline gelebilir.

3. Küçük şeylere dikkat etmeye çalışırım: doğada beşgenler ne sıklıkla görülürler, bira reklamlarında ne kadar kaş çatılır, dökülmüş yapraklar ve diğer birikintiler yağmur olukları etrafında ne gibi şekiller oluştururlar vb. Bunu, kısmen kendimi böyle eğittiğim için, kısmen de böyle yapmaya mecbur olduğum için yapıyorum. Ben bir solağım fakat dünya sağ elini kullanan insanlar için tasarlanmış durumda - sağ elini kulla-

nanların çoğunun üstünde hiç kafa yormadığı bir konu. Bu nedenle daima her şeyin nasıl tasarlandığına ilişkin bir farkındalık yaşıyorum. Örneğin telefon kulüpleri sağ elini kullanan insanlara konfor ve rahatlık sağlamak amacıyla tasarlanmıştır; fakat solaklar onları kullanırken kendilerini sakar hissederler.

4. Egom yeni şeyler keşfetmemi zorlaştırır. Ama, doğal olarak ilgisiz ve sevimsiz görüp reddettiğim fikirlerle karşı direncimi azaltmayı başarabildiğimde, onların beni gözden kaçırdığım çözümlere yaklaştırdıklarını farketmişimdir.

5. Bir miktar belirsizlik, hayal gücümü uyarır. Bir konuda kafam karışıksa, sorunumu çözmeye katkısı olabilecek alışılmamış seçenek ve açıklamaları dikkate almaya daha yatkın olurum. Kafa karışıklığı yol şaşırtıcı olabilir ama ilerleme kaydettiğimin bir göstergesi olduğunun da farkındayım.

6. Metaforlara bayılırım! Betimlemeleri zihnimi aydınlatır. Bir durumun derinlemesine bir incelenmesiyle, aynı konuda canlı bir metafor arasında seçim yapmam istense hep ikinciye secerim. Gerçekten en iyi fikirlerimin bir kısmı metaforlar şeklinde oluştu. Heraklitus'un epigramları için ilk önce aklıma gelen imge “içgörü mücevherleri” idi. Onları küçük ve önemli olarak algılamıştım. Mücevherler gibi, bazıları diğerlerinden daha çok ışık yakalayan, bir çok yüzleri vardı.

7. Bilmediklerimi bilmiyorum. Önyargılarımla karararan büyük bir nokta var; orada gizlenen şeye ulaşmanın tek yolu alçakgönüllü ve yeni düşüncelere açık olup (her zaman kolay olmasa da) diğer insanlardan görmediğimi bana göstermelerini rica etmek.

8. Yaratıcı sürecin başlarında yapıtımın kabul görmemesi beni rahatsız etmez. Henüz yıldızlaşmamış fikirlerimden birini alıp o konuda hiç tanımadığım insanların görüşlerini sormaktan korkmam. Tepkilerini dürüst ve canlandırıcı bulurum.

9. Diğerlerinin düşüncelerini ve kendiminkileri uyandırmak için “aptalı oynamayı” severim. Yaratacağı tepkiyi görmek için, “ıskalayan” bir yorum yapmaktan ya da başka hiç kimsenin sormadığı aptalca soruları soruyor olmaktan çekinmem.

10. Son olarak, yaratıcı sürecin farklı aşamalarında dört rol benimsediğimize inanıyorum: kâşif, sanatçı, hakim ve savaşçı. Oldukça iyi bir “kâşif” olduğumu sanıyorum, bilinen yolların dışına çıkıp farklı alanlarda bilgiye ulaşabilirim. Fena bir “sanatçı” sayılmam, fikirlerle oynayıp onları yeni biçimlere sokmayı bilirim. Gereğinden de fazla “savaşçıyım”, yani bir fikri savunabilir ve uygulamaya sokabilirim.* En zayıf ol-

---

* Bu dört farklı yaratıcı rolde performansınızı nasıl değerlendirirsiniz? 1. **Kâşifiniz ne kadar cüretli?** (a) arkadaşlarım bana “devkuşu” der. (b) sadece önümde olanı görürüm. (c) keşfetmek için zaman ayırırım. (d) “Git ve bul” ikinci ismim; ya da (e) Ko-

duğum rol ise “hakim” rolü; bir fikrin önemli erdemlerini değerlendirme yeteneğim daha iyi olabilir. ♦ **Sizin yaratıcı düşünce stiliniz nedir? Fikirleriniz nasıl oluşur? Güçlü ve zayıf olduğunuz yanlar nelerdir?**

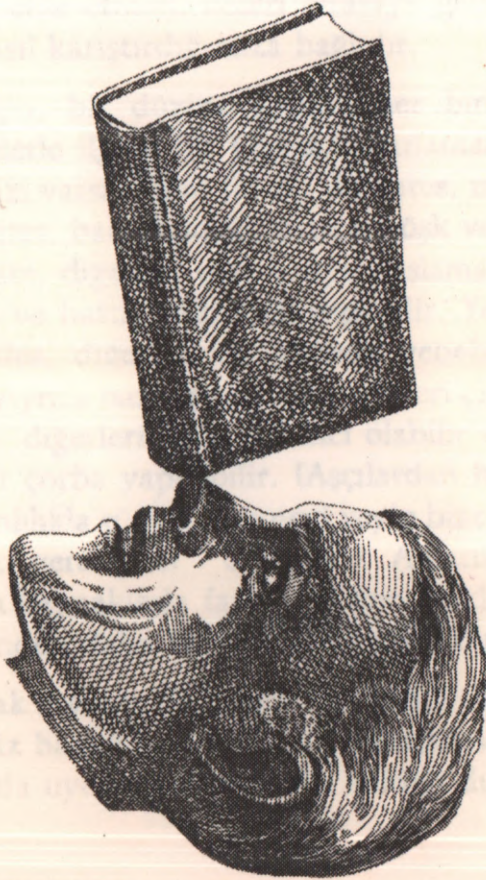
lomb, Madam Curie ve Apollo uzay programı bende birleşmiş. **2. Sanatçınız ne kadar yaratıcı?** (a) yaratıcılığım tutsak (b) tarifi verilirse yapabilirim. (c) genellikle yeni bir içgörü yakalayabiliyim. (d) biraz büyücü, biraz şair, biraz çocuk ya da (e) Picasso ve Mozart, yer açın. **3. Hakiminiz ne kadar ayırt edici?** (a) karar vermekten anlamıyorum. (b) yazı tura atmak daha iyi sonuçlar verebilir. (c) Yeni bir fikrin geliştirmeye değer yönlerini genellikle belirleyebilirim. (d) Genellikle haklı çıkarım; ya da (e) Hazreti Süleyman'ın bilgeliğine sahibim. **4. Savaşçınız ne kadar inatçı?** (a) Pısrığın tekiyim. (b) Bir iki bahane bulana kadar iyiyim. (c) Devrildiğim zaman kalkarım. (d) İş bitiriciyim; ya da (e) Sezar ve Patton mertebesindeyim.

11. Yaratıcı İçgörü

**“Çok şey bilmek içgörü
sahibi olmanızı sağlamaz.”**

πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει.

BİLGİNİZİ İYİ KULLANIN. Hepimiz çok şey bilen, fakat öğrendikleriyle hiç yenilikçi bir şey yapmamış olan insanlar tanımışsınız. Heraklitus, yaratıcı olmanın anahtarının bilginiz üzerinde çalışabilmek ve onunla oynayabilmek olduğunu fark etmişti. Bilgimizi kullanmak, yemek pişirmeye çok benzer. Doyurucu sonuçlar elde etmek, neleri biraraya getirdiğimize ve onları nasıl karıştırdığımıza bağlıdır.

Örneğin, bir düzine aşçının her birini aşağıdaki malzemelerle ilginç bir yemek hazırlamakla görevlendirdiğimizi varsayalım: tavuk, domates, ıspanak, patlıcan, patates, bal, zencefil, mercanköşk ve kuru üzüm. Kimi salata, diğerleri çorba veya haşlama ve bir kısmı da meze ve hatta belki tatlı yapabilir. Yemeklerin bir kısmı enfes, diğerleri de güçbela yenebilir durumda olabilir. Ayrıca bazı aşçılar belli tarifleri olduğu gibi uygularken, diğerleri daha yaratıcı olabilir – mesela mor renkli bir çorba yapılabilir. (Aşçılardan biri büyük bir soğukkanlılıkla tüm malzemeyi yeyip bize “Bugün oruç tutmanız gerekiyor!” diyebilir.) Anlatılmak istenen şey, aynı kaynaklarla farklı kişilerin farklı –bazılarının diğerlerinden daha başarılı– sonuçlara ulaşmasıdır.

Mutfak dışında da yaşam pek farklı değildir. Denemelerimiz bazen başarısızlıkla sonuçlansa bile, aşçıların ânında uydurmak zorunda kaldığı durumlarda ol-

duğu gibi, başarıya ulaşmak için bildiğimiz her şeyi kullanmamız gerekir. Bir otomobil motorunu tamir ederken de, bir çocuk takımına antrenörlük yaparken de, fazla talepkâr bir müşteriye yeni bir ürün satarken de, yakınıni kaybetmiş olan bir arkadaşımıza yardımcı olmaya çalışırken de, (1) fikirlerimizin hangilerini vurgulayıp hangilerini yok sayacağımıza; (2) neyi olduğu gibi yorumlayıp neyi bir metafor olarak düşüneceğimize; (3) ne zaman bir ilkeyi uygulayıp ne zaman uygulamayacağımıza; ve son olarak (4) ne zaman bir fikri yalnız başına değerlendirip ne zaman diğer fikirlerle bağlantılandıracağımıza karar vermeliyiz. Bu yüzden yaratıcı içgörünün ortaya çıkması, yalnızca bilgi sahibi olmamıza değil, bu bilgiyi işleyip onunla oynayabilmemize bağlıdır. ♦ **Şu anki durumunuzda hangi fikirlere odaklanmalısınız? Neyi gözardı edebilirsiniz? Olduğu gibi değil de bir metafor olarak değerlendirmeniz gereken fikirler –ya da tersi– var mı?**

UNUTMAYI DENEYİN. Bildiğimizi unutmak –gereken zamanlarda– içgörü kazanmanın önemli bir yolu olabilir. Bu durum, bir öğrencisini evine akşamüstü çayı içmeye davet eden yaratıcılık öğretmenin öyküsünde örneklenmektedir. Öğretmen ve öğrenci bir süre konuştular daha sonra çay vakti geldi. Öğretmen öğrencinin fincanına çay doldurdu. Bardak dolduktan sonra da çay dökmeye devam etmişti, tabii çok geçmeden taşan çay yere aktı. Sonunda öğrenci “Dökme-

yi durdurmalısınız, fincan doldu, çay taşıyor,” dedi. Öğretmen yanıtladı: “Aynı şey senin için de geçerli. Öğrettiklerimden herhangi birini öğreneceksen zihinsel kabını dolduran şeyleri boşaltmalısın.” Söylemek istediği şeydu: unutma becerisi olmazsa zihinlerimiz hazır yanıtlarla yığılı kalır ve düşüncemizi yeni fikirlerle yönlendirecek sorular sorma güdümüz yok olur.

Örneğin Samos adasındaki günlük yürüyüşlerinden birinde, mahalle demircisinin atölyesinin önünden geçen Grek filozof Pitagoras, ustanın demir çubukları çekiçe döverken çıkardığı sesi o an için “gürültü”-olağan tepkisi- olarak algılamayı unutup “bilgi” olarak ele almıştı. Birden, ses perdesinin vurulan materyalin uzunluğunun bir fonksiyonu olduğunu farketti – bu bulduğu matematiksel fizik ilkelerinden birincisiydi. Anımsayın: herkesin unutma yeteneği vardır. Sanat, onu ne zaman kullanacağını bilmektir. Roman yazarı Henry Miller da bir keresinde “unutma yeteneğinin” yazı sanatındaki başarısına, hafızası kadar katkısı olduğunu ifade etmiştir.

Unutma egzersizleri yapmanın iyi bir yolu, çözüm için ilk varsayımlarımızdan kurtulmamızı gerektiren “çok yönlü düşünme” bulmacalarıdır. İşte bu tarzın klasik bir örneği: “John ve Mary’nin cansız bedenleri yerde yatıyordu ve çevrelerinde su ile kırık cam parçaları bulunmaktaydı. Nasıl öldüler?” Belki cam parçalarıyla yaralanarak öldürölmüşlerdi. Bazıları kaza oldu-

ğunu ve belki de bir fırtına yüzünden boğulduklarını düşünebilir. Veriler gözönüne alındığında bu açıklamalar akla yakın görünmektedir. Tuzak; John ve Marry'nin kâselerinin kırılmasıyla yere düşen iki kırmızı balık olmasıydı. Sadece, John ve Marry'nin insan olduğu varsayımını unutabilenler çözümü bulabilir. İşte size unutma yeteneğinizi uygulamak ve geliştirmek için birkaç “çok yönlü düşünme” bulmacası! (1) Beş güzel ve iyi giyimli bayan yanyana ayakta durmaktadır. Biri daha önce hiç bu kadar mutlu olmamıştır ve ağlamaktadır. Diğer dördü hiç daha fazla hayal kırıklığına uğramamışlardır ve gülümsemektedirler. Ne olup bitmektedir? (2) Bir sabah bir kadın seçkin bir sanat galerisine koşarak girer ve galerinin en pahalı resimlerinden birkaç tanesine ciddi boyutta hasar verir. Aynı gün öğleden sonra kadın tutuklanacağına galeri sahibi tarafından ödüllendirilir. Niçin? (3) Franz hiçbir suç işlememiş olmasına karşın dört üniformalı adam tarafından sarılmış ve çığlıklar atana dek dövülmüştür. Neden? (4) Seymour ve Irving oduncudurlar. İkisi de aynı hızda çalışmaktadırlar. Seymour sabah dokuzdan öğleden sonra beşe kadar aralıksız çalışır. Irving de aynı saatlerde fakat her saat başı on dakika ara vererek çalışır. Her günün sonunda Irving, Seymour'dan çok daha fazla ağaç kesmiş olur. Neden? ♦ **Hangi basmakalıp bilgeliklere bel bağlamış durumdasınız? Zihninizde beliren sıradan yanıtları unutup, yeni yanıtlar araysaydınız ne olurdu? Neleri göz ardı edebilir ya da görmezden gelebilirsiniz?**

12. Yaratıcı İlgörü

**“İnsanların çoğu avuçlarının
içindeki kavramayı başaramazlar.”**

ὦ μάλιστα διηνεκῶς ὁμιλοῦσι τούτῳ διαφέρονται.

MUCİZEYİ GÖRÜN. Çocukluğumuzda yaşam çoğu zaman bizi huşu içinde bırakır. Günlük olaylar -cırcır böceğinin cırlamasından uzaklarda yaşayan akrabalarımızla yaptığımız telefon konuşmalarına kadar- üç yaşında herhangi bir çocuğa tümüyle mucizevi görünür. Fakat her nasılsa, büyüyüp yetişkin oluşumuzla birlikte bu hayret hissi bizi terk eder. Birçoğumuz yaşıntımızı uyurgezer gibi geçiriyoruz; önemsiz konulara ("bu otomobil, benim park yerime park etmiş") tüm dikkatimizi veriyor ve dar bakışlı düşünce biçimlerine ("benim usulüm doğru usuldür") takılıp kalıyoruz.

Heraklitus'un önerisi, varoluşumuzun mucizelerine uyanmaktır. Hangi şaşırtıcı şeyleri kavrayabiliyorsunuz? Güneşin bu sabah doğuşu ile sizin yaşamakta ve bundan zevk almakta oluşunuzu mu? Bitkilerin güneşin enerjisini depolamalarını sağlayan klorofil adlı bir boya maddesi içermesini mi? Kınakına ağacının kabuğunda sıtmanın öldürücü etkileriyle savaşabilen maddelerin bulunuşunu mu? Otomobil frenlerinizin hemen her kullanışınızda çalışmasını mı? İnsanlar arasında merhametin hiç de nadir olmayışını mı? Rüzgâr çanlarının, bahar yağmurlarına dair çocukluk anılarımızı uyandırmasını mı? Bilim adamı Lewis Thomas'ın söylediği gibi, "İstatistiksel olarak, herhangi birimizin burada bulunma olasılığı öylesine küçüktür ki; yalnızca varoluşumuzun gerçekliği bile bizi hayretten gözle-

rimizi kamaştıran bir hoşnutluk halinde tutmaya yetmelidir.” ♦ **Yaptıklarınızdaği sihri görebiliyor musunuz? Farkındalığınız neler azaltır? Neler artırır?**

APAÇIK OLANI GÖRÜN. Bazen en yararlı fikirler burnumuzun dibindedir fakat onları göremeyiz. Mesela, 1860’lar ve 1870’ler boyunca bisikletin evrimini araştırırsanız, başlangıçta iki tekerleğın de hemen hemen aynı boyda olduğunu farkedersiniz. Fakat zaman içinde ön tekerlek büyüdükçe büyümüş, arka tekerleğe kayda değeri şekilde küçülmüştür. Bunun nedeni önceleri pedalların doğrudan ön tekerleğe bağılı olmasıydı. Bisiklette zincir olmadığı için, daha hızlı gitmesini sağılayanın tek yolu ön tekerleğı daha büyük yapmaktı. Bu akımın doruğı, ön tekerleğinin çapı neredeyse 1,5 metre olan “penny farthing” model bisikletlerdi. Bu bisikletlerin pek emniyetli olmadığını söylemeye gerek yok.

Tüm bu gelişmenin tuhaf olan tarafı, daha iyi ve emniyetli bir bisiklet yapmak için çözümün, bisiklet tasarımcılarının gözlerinin önünde durmakta oluşuydu. Bisikletler zaten zincirle döndürme teknolojisi kullanılarak üretilmişti! Sonunda biri baktı ve apaçık olan bağlantıyı gösterip sordu: “Niçin zinciri arka tekerleğı de döndürmek için kullanmayalım?” Sadece birkaç yıl içinde daha emniyetli olan yeni model diğerrinin yerini aldı. Anımsayın: hiçbir şey, sorgulamadan

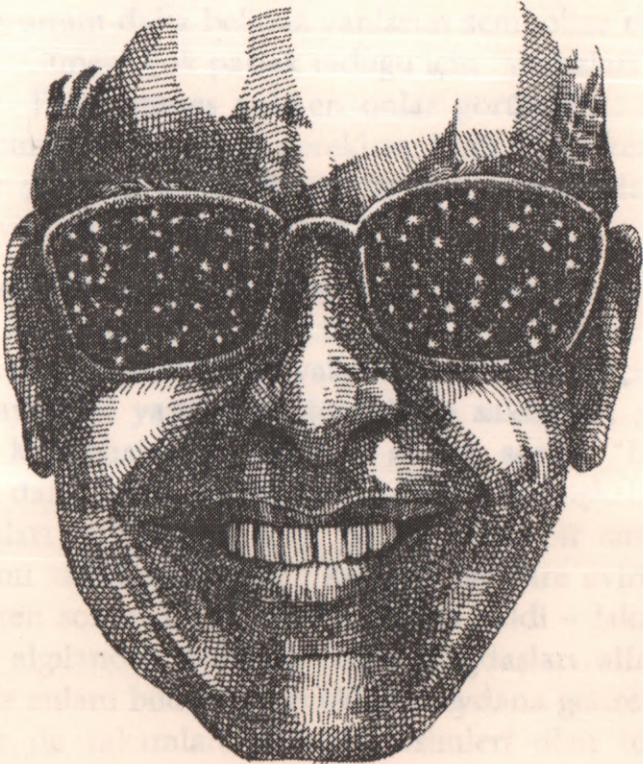
kabul ettiğimiz şeyler kadar ısrarla dikkatimizden kaçmaz. ♦ **Hemen yanı başınızdaki kaynaklar nelerdir? Biraz uzaktan bakıldığında, durumunuzla ilgili söyleyebileceğiniz en belirgin şeyler nelerdir?**

13. Yaratıcı İlgörü

**“Gökyüzünde güneş olmadığında
yıldızları görebiliriz.”**

εἰ μὴ ἥλιος ᾗν, ἔνεκα τῶν
ἄλλων ἄστρον εὐφρόνη ἂν ᾗν.

YILDIZLARI ARAYIN. Bu harika metaforunda “güneş” bir durumun ya da şeyin baskın özelliğini temsil eder. Birkaç örnek verelim: bir grubu gölgede bırakan kişi, diğer sesleri bastıran bir gürültü, bir yemek tabağında diğer lezzetleri yokeden güçlü bir baharat, takım arkadaşlarını gölgede bırakan bir oyuncu, başka bir şey yapmaya hiç zaman bırakmayan bir faaliyet ya da belli bir sorunu çözmenin sıradan yolu. “Yıldızlar” bir durumun daha belirsiz yanlarını sembolize etmektedir. “Güneş” çok parlak olduğu için “yıldızları” görmeyiz. Fakat güneş yokken onlar görülebilir. Farklı bir biçimde ifade etmek gerekirse: keşif, çoğu kez başka bir şey tarafından gizlenmiş ama hep orada olan bir şeyin ortaya çıkarılmasıdır.

Aşağıdaki kulaktan kulağa günümüze ulaşmış hikâyeye de bu konuya bir örnektir. İÖ 4. yüzyılda bir gün, bir Grek kütüphanecinin yakın zamanda ele geçirilmiş çok sayıda el yazmasını düzenleyip saklaması gerekmişti. Kütüphaneci kendine şu soruyu sordu: “Bu yapıtları daha sonra yeniden bulabilmem ve başkalarının da onları bulabilmesi için, ne tür basit bir sıralama yöntemi tasarlayabilirim?” Konuyu bir süre evirip çevirdikten sonra, Grek alfabesi aklına geldi – fakat genelde algılandığı biçimde değil. Çağdaşları alfabeyi, aslında anlam bildiren sözcükleri meydana getiren, bir ölçüde de rakamları gösteren, isimleri olan fonetik

semboller dizisi (alfa, beta, gama, delta, epsilon, zeta...) olarak düşünüyordu. Kütüphanecimiz alfabenin dilbilimsel ve sayısal özelliklerinin önemini arka planda bırakma kararını verdi. Böyle yaparak daha az belirgin bir özelliğe odaklanabildi: her harfin alfabedeki diğer harflerle ilişkisi. Şöyle düşündü: “adları beta ile başlayan elyazmalarını, gama ile başlayanlardan önce fakat alfa ile başlayanlardan sonra yerleştirirsem ve aynı mantığı yapıtların tamamının düzenlenmesinde kullanırsam, basit ve iyi çalışan bir depolama ve ulaşma sistemi yaratmış olurum.” Ve bunu yaptı. Böylelikle kütüphaneci, bilinçli olarak alfabenin “güneşini” (dilbilimsel fonksiyonu) gözardı edip, alfabeleştirmenin “yıldızlarını” keşfedebilmişti. ♦ **Durumunuzun en başkın tarafı nedir? Bu özelliği yok saydığınızda hangi yeni “yıldızlar” ortaya çıkabilir? Egonuz diğer olasılıkları gölgede bırakan “güneş”e mi benziyor? Onun tutulmasına izin verseydiniz ne olurdu?**

SORUNDAN UZAKLAŞIN. Bazen bir sorunu biliçaltımızın faal güçlerine havale etmek, yeni bir bakış açısı kazanmak için iyi bir yol olabilir. Bilgisayar programı tasarımcısı Rick Tendy “Bir problemi hiçbir zaman onu çözmeye çalışarak çözmem,” demişti.

Bu stratejinin klasik örneği, İÖ 3. yüzyılda yaşamış Grek matematikçi ve balistik silah tasarımcısı Arşimed’le ilgilidir. Zorba hükümdar Sirakuza’lı Hiero

kendisinden, kuyumcunun gümüş karıştırdığından kuşkulandığı altın bir tacın saflığını belirlemesini ister. Arşimet, altının birim haciminin ağırlığını biliyordu, fakat taç kutsal bir nesne olduğu için, eritmek ya da döverek hacmi ölçülebilecek bir küp haline getirmek gibi çözümleri elemek zorundaydı. Hiçbir çözüm bulamadığı moral bozucu birkaç haftadan sonra, Arşimet hamama giderek probleminden tamamen uzaklaşmaya karar verdi. Dalgın dalgın bedeninin havuza dalmasıyla yükselen suyu seyretti. Birdenbire ilham gelmişti: aynı daldırma yöntemi taç için de kullanılabilirdi. Farketti ki, altın gümüşten daha yoğun olduğu için, hafif metale göre daha az suyun yerini alacaktı, yani saf altın taç suyu, gümüş karıştırılmış taç kadar yükseltmeyecekti. Sokaklarda “Buldum!” diye bağırarak koşmasına neden olan işte bu çözümdü. ♦ **Güncel bir probleminizi düşünmeye bir süre ara vermek aklınızdan geçti mi? Ne tür bir faaliyet sizi rahatlatıp düşüncenizi özgürleştirebilir?**

GÜNEŞİN DEĞERİNİ BİLİN. Yıldızlar ne kadar güzel, gizemli ya da romantik olursa olsun, gece, gündüzü özlediğimiz zaman, soğuk, ürkütücü ve tehlikeli de olabilir. Başka bir deyişle, çoğunlukla bir şey yok olana kadar onun değerini bilmeyiz. Güneşin, yaşama işini sürdürebilmemiz için kullandığımız ısı, ışık ve enerjinin çoğunu bize sağlayarak yaptığı gibi; bir du-

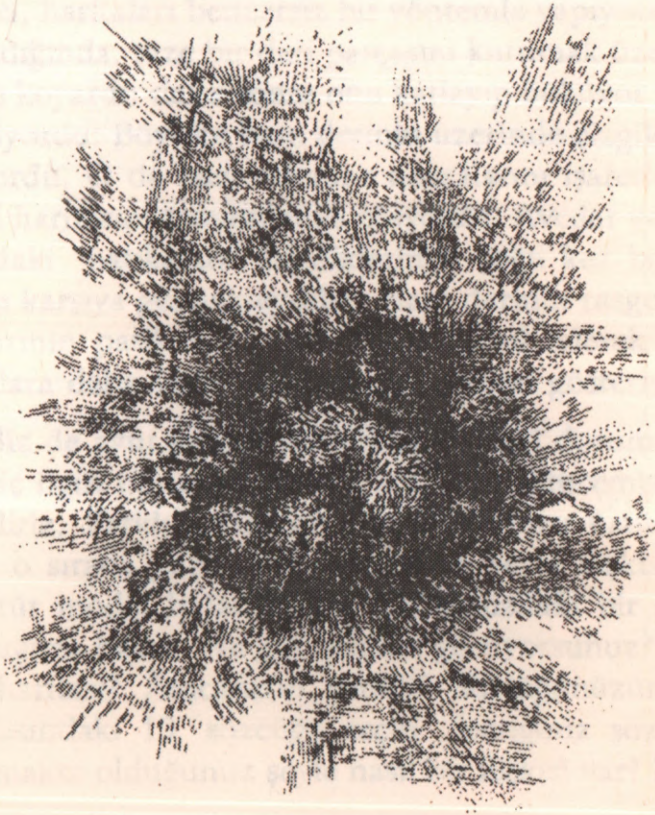
rumun baskın özelliği de (metaforumuzda güneş), bu durumun düzen ve uyum içinde oluşuna ciddi katkılarda bulunur. Doğrusu kusurlu (hükmeden, zorba tavırlı) da olsa güneş istikrar yaratır ve çoğunlukla hiç güneş olmamasından (kaos, kararsızlık) daha iyidir.

Örneğin Roma İmparatorluğu, pek çok aşırılık, zulüm ve eşitsizlik gibi bozuklukları olsa da –özellikle son dönemlerinde– yüksek okuma yazma oranı ve gelişmiş hukuk sistemi ile her zaman övünebilirdi. Vandallar, Vizigotlar ve diğer barbar güçler tarafından (Batıda) yıkılmasından sonra, tüm bunlar yok olmuştur. ♦ **Durumunuzun baskın özelliklerine ilişkin söyleyebileceğiniz olumlu şeyler nelerdir? Onların yokluğunda neleri kaybetmiş olursunuz?**

14. Yaratıcı İlgörü

“En mükemmel düzen, rasgele bir araya toparlanmış süprüntülerdir.”

σάρμα είκή κεχυμένον ό κάλλιστος ό κόσμος.

RASGELE FİKİRLERDE ANLAM BULUN. Zihninizin eğilim tanıma yeteneğinden yararlanın. “Rasgele bir araya toplanmış süprüntüler” kadar mütevazı bir şeyde bile anlam –hatta güzellik– bulabiliyorsanız, hiçbir anlam iletmiyor gibi görünen diğer yerlerde de bulabilirsiniz. Bunun örneği, kabilesi için av haritaları yapan kızılderili şifacının hikâyesinde görülebilir. Şifacı, haritaları benzersiz bir yöntemle yapıyordu. Av azaldığında, taze bir deri parçasını kurumak üzere güneşe koyardı; daha sonra onu katlayıp büküyor ve düzeltiyordu. Böylece ham derinin üzerinde çizgiler oluşuyordu. O da bazı referans noktalarını işaretleyerek yeni haritasını tamamlamış oluyordu. Avcılar yeni haritadaki “patikaları” izlediklerinde çoğu kez bol avla karşı karşıya gelmekteydiler. Ham derinin rasgele kıvrıklarının patikaları gösterdiğini kabul ederek şifacı, avcılara daha önce bakmadıkları yerleri gösteriyordu.

Biz de aynı şekilde zihnimizi şu anki durumumuzla hiç ilgisi olmayan şeylere açarak düşüncemizi uyatabiliriz. Farklı yerlerden topladıklarınızı üstüste yığın, o sırada yapmakta olduğunuz şeyle ilişkisi olan bir tür model bulacaksınız. Yakınınızdaki bir ağacın kabuğuna bakın. Ne gibi şekiller görüyorsunuz? Avrupa haritası? Amcanızın profili? Sözlüğünüzün 204. sayfasındaki 10. sözcüğü seçin. Seçtiğiniz sözcüğün yapmakta olduğunuz şeyle nasıl bir ilişkisi var? Pence-

renizden dışarı bakın ve üzerinde kırmızı olan ilk şeyi bulun. Çözmeye çalıştığınız sorunla ilişkisi ne olabilir? Bir dergiyi açın ve baştan sekizinci tam sayfa reklamı seçin. Sunulan ürünün yapmakta olduğunuz şeyle nasıl bir ilişkisi olabilir? Soyadınızla aynı harfle başlayan bir spor ya da eğlence faaliyeti düşünün. Şu anki uğraşınızla ne bağlantısı olabilir? Gazetenin (New York Times) ölüm ilanları sayfasını açın, ilk iki ilanı okuyun. Bu kişilerin yaşamlarından kendi durumunuza uygulayabileceğiniz neler olabilir? Bu kitabın 32. sayfasına geri dönün ve rasgele bir sayı seçin. Bu sayıya karşılık gelen yaratıcı içgörü sizin durumunuza hangi anlamlarda uyuyor? ♦ **Rasgele fikirlerde ne tür eğilimler bulabilirsiniz? Onları çözmeye çalıştığınız sorunu ne şekilde bağlayabilirsiniz?**

GÜZELLİĞİ SIRADAN OLANDA BULUN. Yüce olan ya da sanat içeren şeylerde güzelliği bulmak zor değildir. Fakat Heraklitus onu, günlük yaşamın alçakgönüllü düzeninde ve sıradan olanda bulmaya çağırır bizi – belki lavabo borusundaki pasın renk ve desenlerinde ya da bir gömlekteki halka halka ter lekelerinde ya da rüzgârla oradan oraya savrulan boş plastik bir torbada, belki de biletleri tükenmek üzere olan bir gösteriye girebilmek için sıralanmış insanların oluşturduğu yılan gibi kıvrılan kuyruklarda. Böyle yapmak, bizi neyin güzel olduğuna karar vermekte kullandığı-

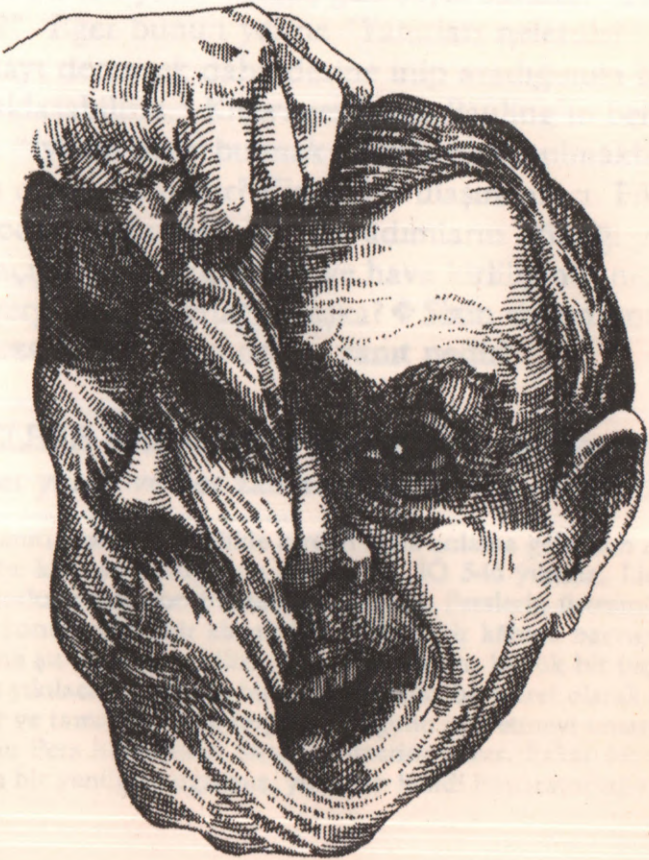
mız kriterleri gözden geçirmeye zorlamakla kalmaz, aynı zamanda burası ve şimdiye odaklanmamızı da gerekli kılar. ♦ **Varolan durumunuzda mütevazı bir güzelliğe sahip olan nedir?**

Yaratıcı İçgörü #15

**“Varlıklar, gerçek doğalarını
gizlemekten hoşlanırlar.”**

φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ.

DAHA DERİN KAZIN. Heraklitus gerçeğin bir muamma olduğuna inandı. Ama o, bu muammanın anlaşılabilir olduğuna da inanıyordu, yapılması gereken gerçeğe ilgili farklı düşünce biçimleri bulmaktı. Stratejilerden biri, birden çok yanıtı olan sorular sormaktır. Bir sorunla karşılaştığımızda çoğumuz, mümkün olan bir tek yanıt varmış gibi şöyle sorarız: “Yanıtı nedir?” Eğer bunun yerine “Yanıtları nelerdir?” diye sormayı denersek daha derine inip aradığımızı bulmaya yaklaşabiliriz.* Kimyager Linus Pauling’in belirttiği gibi “İyi bir fikir bulmak birçok fikir bulmaktır.” Örneğin otomobil nedir? Kişisel bir ulaşım aracı. Fikirler ve çocuk doğurmak için ilk adımların atıldığı yer. Ticaret açığı, trafik sıkışıklığı ve hava kirliliğinin nedeni. Bir vergi gelir kaynağı. Başka? ♦ **Sizin durumunuzda aklınıza gelen ikinci doğru yanıt nedir?**

HİLELERE KARŞI UYANIK OLUN. Aldatma, yaşamın her yerde ve her zaman raslanan bir parçasıdır.

-
- * İkinci yanıtı aramak, özellikle birden fazla anlama gelebilen mesajlar söz konusu olduğunda önemlidir. İÖ 546 yılında, Lidya İmparatorluğu'nun son hükümdarı Krezüs, Perslerin üstesinden gelmek konusunda fikir almak için Delfi'li bir kâhine başvurur. Kendisine şu kehanet verilir: “Eğer saldırırsan, büyük bir imparatorluk yıkılacak.” Krezüs bunu teşvik edici bir işaret olarak kabul eder ve tamamen Pers İmparatorluğunu yok etmeyi umarak, ordusunu Pers hükümdarı Sîrus'un üzerine sürer. Fakat sonunda esaslı bir yenilgiye uğramış, yok olan kendi imparatorluğu olmuştur.

Onu, doğada (hayvanlar, yırtıcılardan korunmak için kendilerini kamufle ederler; yırtıcılar da avlarını tuzağa düşürebilmek için niyetlerini gizlerler), savaşta (askeri bir yönetici, düşmanı savaşa çekmek için gücünü saklar), sporda (bir takım, rakibini şaşırtmak için kurduğu oyunu başka bir oyunmuş gibi göstererek gizler), politikada (adaylar, karakter zayıflıklarını saklarlar) ve bilmecelerde* (bilmece hazırlayan, çözmeye çalışanları, konu dışı bilgi ve yanlış yönlendiren varsayımlar ekleyerek yanıltır) görürüz. ♦ **Birinin sizden niyetlerini gizlemiş olması mümkün mü? Öyleyse bunlar neler olabilir? Siz kendinizi ne şekillerde aldatıyorsunuz?**

ZİHNİNİZİ TEMİZLEYİN. Eğer “varlıklar gerçek doğalarını gizlemekten hoşlanıyorlarsa,” belki Heraklitus’un imâ ettiği anlam, kullandığı kelimelerin tam zıttıdır. Belki de varlıkların anlaşılması hiç de sanıldığı kadar zor değildir. Ya da asıl engeller bizim kendi

---

* Bir başka epigramında Heraklitus, bilmece çözmenin yollarından birinin apaçık olanı görmek olduğunu öne sürer; bu arada söylemenin yapmaktan daha kolay olduğunu da kabul eder: “**İnsanlar apaçık olanı tanımayı başaramazlar; aynen Homeros’un (Yunanlıların en bilgisi), oğlanlar kendisine ‘Görüp yakaladığımızı geride bıraktık, görmeyip yakalamadığımızı ise yanımızda götürdük,’ dediklerinde bittensöz ettiklerini anlayamadığı gibi.**” Bilmecelerden söz açmışken işte size dört kısa bilmece: (1) Bir süzgeçte nasıl su taşıyabilirsiniz? (2) Boş bir fıçıya kaç maymun sığdırabilirsiniz? (3) İtalya’da yağmurlu sezonda neler yükselir? (4) Nerede nehir vardır su yoktur, şehirler vardır binalar yoktur, ormanlar vardır ağaçlar yoktur?

önyargılarımız ve hayali gerçeklerimizdir. Sanırım o bize, bütün varsayımlarımızdan kurtulursak yeni çözümler bulabileceğimizi anlatmaya çalışıyor.

Örneğin, İÖ 332 yılında Makedonyalı general Büyük İskender ve ordusu kış aylarını bir Anadolu şehri olan Gordion’da geçirmişti. Oradayken İskender şehrin meşhur “Gordion Düğümü” hikâyesini duydu: kehanete göre bu karmakarışık düğümü kim çözerse Asya’nın kralı o olacaktı. Duyduğu hikâye ile merakı artan İskender, kendisinin bir deneme yapıp yapamayacağına sordu. İpin ucunu bulmak için yaptığı nafile denemelerden sonra, şaşkına dönmüştü. Ardından bir dakika kadar durdu, zihnini temizledi ve farkına vardı ki düğüm, bölünüp ayrılması gereken bir karmaşaydı. Kılıcını çekti ve onu ikiye böldü. Asya onun olmuştu. ♦ **Şu anki durumunuzla ilgili varsayımlarınız neler? Bu varsayımlardan kurtulursanız ne tür yeni bilgiler açığa çıkabilir?**

16. Yaratıcı İlgörü

“Parçaları evirip çevirerek, yaşama karşı tıpkı oyun oynayan bir çocuk gibi yaklaşanlar, kralların gücüne sahip olurlar.”

αἰὼν παῖς ἐστὶ παίζων,
πεσσεύων· παιδὸς ἡ βασιλῆης.

PROBLEMLERİ EVİRİP ÇEVİRİN. “Kralların gücü” demek bir durum üzerinde hakimiyete sahip olmak demektir. Heraklitus’a göre bu güç, oyun oynayan bir çocuğunkine benzer bir tavra sahip olmaktan gelir. Bu tavrı, sizin elinizdeki konuyla oynamanıza, muhtelif parçalarını “evirip çevirmenize”, böylelikle de neyin işe yarayıp neyin yaramadığını bulmanıza fırsat verir. Sanatçı Jasper Johns’tan, yaratıcı süreçte nelerin bulunduğu tanımlaması istendiğinde söylediği gibi: “Çok basit, bir şey alın ve sonra ona bir şey yapın, daha sonra ona başka bir şey daha yapın. Bunu yapmaya devam ederseniz çok geçmeden bir şey elde etmiş olacaksınız.”

Bu fikir; çok beğendiğim afişlerden birinde, 1960’larda Charles Piccirillo tarafından Ulusal Kütüphanecilik Haftası için hazırlanmış bir basılı duyuruda uygulanmıştır. Başlık alfabenin küçük harflerle yazılmış şeklinden oluşuyordu: **abcçdefggghuijklmnoöprsstu-üvyz.** Ve metin şöyle devam ediyordu: “Halk Kütüphanenizde bu harfler sizi ağlatabilecek, kıkırdatabilecek, aşık edebilecek, nefretle doldurabilecek, merak ettirebilecek, derin derin düşündürebilecek ve kavramanıza yardımcı olacak tarzlarda bir araya getirilmiştir. Bu yirmidokuz küçük işaretin yapabileceklerini görmek gerçekten şaşırtıcıdır. Shakespeare’in ellerinde Hamlet oldular. Mark Twain, onları Huckleberry Finn’in Maceraları yaptı. James Joyce, Ulysses’e çevirdi. Gibbon, onları havanda dövüp Roma İmparatorluğu’nun Çökü-

şü ve Düşüşü'nü ortaya çıkardı. John Milton ise onları Kayıp Cennet'e dönüştürdü." İlan, okumanın erdemlerini övüp kütüphanede bulunan iyi kitaplardan söz ederek sürüyordu. Burada birkaç mesaj var, fakat benim için en önemlisi, yaratıcı fikirlerin -ne kadar az ve basit olurlarsa olsunlar- kaynaklarınızla oynadığınız taktirde ortaya çıktıklarıdır. Bu bakış açısına sahipsek, önce birini, sonra bir başkasını, olacak biçimde değişik yaklaşımlar deneriz, çoğunlukla da bir yere ulaşamadan. Uygulanabilir yeni düşüncelere basamak olarak aptalca ve pratik olmayan fikirler uygularız. Arada bir kuralları çiğnediğimiz bile olur. ♦ **Durumunuzun değişik yönleriyle nasıl oynayabilirsiniz? Neler ekleyebilir, neler çıkarabilirsiniz? Birleştirebilecekleriniz, tersyüz edecekleriniz, basitleştirecekleriniz nelerdir?**

EĞLENİN. Oyunun yan ürünlerinden biri, çok güçlü bir güdüleyici olan eğlencedir. Örneğin kristalografi araştırmalarıyla DNA yapısının keşfine katkıda bulunmuş bilim kadını Rosalind Franklin, çalışmalarını nasıl bırakmadan sürdürdüğü sorulduğunda "Çünkü bizim işimiz çok eğlenceli" diye yanıt vermişti. Aynı şekilde James Joyce'un Finnegans Wake* adlı ese-

---

* Joyce kelimelerle oynamayı çok seven bir yazardı. Bir keresinde uzun uzun düşünüp pek anlamlı görünmeyen şu cümleyi yazdı: "Gee each owe tea eye spells fish" Söylemek istediği "G", "H", "O", "T" ve "I" harflerinin "fish" (balık) olarak okunabildiğiydi. Bu nasıl oluyordu? Eğer "GH"i "rough" kelimesindeki gibi, "O"yu "women" kelimesindeki gibi ve "TI"yi "motion" kelimesindeki gibi okursak "GOTHI" "fish" diye telaffuz edilmelidir.

rinden aldığı “kuark” terimini, atomdan küçük parçaları ifade etmek için kullanan fizikçi Murray Gell-Mann’a farklı kuark türlerinin isimleriyle –”tad” “renk” “cazibe” “tuhaf” v.b.– ilgili görüşleri sorulduğunda “Terimler eğlence içindir. Ciddi isimler kullanmak için özel bir neden yok. İnsan biraz neşeli de olabilir.” demiştir. *

Son olarak bir örnek daha verelim; tanınmış sandalye tasarımcısı Bill Stumpf’a yeni mobilya projelerini seçerken kullandığı kriterler sorulduğunda yanıtı şöyle olmuştur: “İşimde aradığım üç şey var: bir şey öğrenmeyi ümit ederim, para kazanmak ve biraz da eğlenmek isterim. Bir proje bunlardan en az ikisini karşılamıyorsa anlaşma yapmam.” ♦ **Durumunuzu daha eğlenceli hale nasıl getirebilirsiniz?**

GÜLÜN. Bacakları olmayan bir köpeği nerde bulabilirsiniz? Onu bıraktığınız yerde! Elmanızın içinde bir kurt çıkmasından daha kötü ne olabilir? Yarım kurt çıkması! Mizah çok eğlencelidir. Fakat hepsi bu değil. Mizahın “ha ha”sıyla keşfin “ahal”sı arasında yakın bir ilişki vardır. Bir duruma ya da soruna gülebiliyorsanız, bazı varsayımları altüst ederek yeni dü-

---

* Son zamanlarda da, meyve sineği genetikçileri, belli bir meyve sineğinin (Drosophila) genlerine komik isimler takmaktan keyif almaya başladılar. İşte onların genetik terminolojisinden bazı örnekler: “ahmak”, “radikal saçak”, “adi flört”, “tatminsizlik”, “kayıp bellek”

şünceler üretebilme şansınız da var demektir. Gerçekten de mizahın altında yatan zihinsel stratejiler –örneğin farklı fikirleri biraraya getirme, alışılmadık “varsayalım” soruları sorma, kuralları gülünçleştirme– etkili sorun çözme teknikleriyle oldukça benzerdir.

Yaratıcılık seminerleri verme deneyimim sırasında mizahın düşünce akışını uyardığını fark ettim. Eğer seminerlere başlarken katılımcıları, kendilerine verdiğim alıştırmalara karşı tutumlarında mizahi ve olağandışı olmaları için yüreklendirirsem, yanıtları genellikle daha ilginç ve düşündürücü olmaktaydı. Ayrıca ilk alıştırmadan sonra sunuşunu yaptığım ciddi konulara yaklaşım biçimleri de daha yaratıcı oluyordu. Diğer yandan mizah kullanmadığımda, katılımcılar ellerindekiyle yetinip yargılayıcı olma eğilimi gösterdiler.*

-
- * Seminerlerime katılanların düşüncelerini biraz rahatlatmak için kullandığım bir alıştırmada, onlardan, kendi kurumları ve ürünleri için saygısız sloganlar uydurmalarını isterim. Size bu çalışmalar sırasında ortaya çıkan sevdiğim bazı sloganlardan örnekler vereceğim; ama şirketlerin isimlerini vermeyeceğim çünkü şirket avukatları her zaman mizah duygusuna sahip değildirler. Uluslararası büyük bir banka: **“Burada, borç isteyen kadar yalnız değilsiniz.”** Büyük bir ambalajlı ürünler şirketi: **“Yenilikler kabul edilir, tabii daha önce denenmiş olduğu sürece.”** Çok büyük bir bilgisayar şirketi: **“Yaratıcı insanların toplantı yaptığı ve toplantı yaptığı ve toplantı yaptığı ve toplantı yaptığı yer.”** Bir havayolu: **“Müşteri servisi bizim bir numaralı önceliğimizdir – lütfen sinyalden sonra şikâyetinizi bırakın.”** Büyük bir danışmanlık şirketi: **“Yalnızca sizden daha zeki değiliz ayrıca daha da genciz.”** Büyük bir öğretmenler sendikası: **“Sola yaslanın. Sola yaslanın. Ayğa kalkın! Oturun! Grev yapın, grev yapın, grev yapın!”** Bilgisayar ağı programlama şirketi **“Biz sorunlarınızı birbirine yapıştıran zamlız.”**

Fizikçi Niels Bohr’un bir zamanlar söylediği gibi “Öylesine ciddi şeyler vardır ki onlara gülmelisiniz.” Çinli filozof Loa-tzu da benzer bir duyumu dile getirmişti: “Bir felsefe yaratır yaratmaz ona gülün.” ♦ **Kendi durumunuzla ilgili ne gibi mizahi şeyler söyleyebilirsiniz? Size gerçekten komik gelen şey nedir?**

17. Yaratıcı İlgörü

“Deniz suyu hem saf hem de zehirlidir: balık için içilebilir ve yaşam kaynağı iken insan için içilemez ve zarar vericidir.”

θάλασσα ὕδωρ καθαρώτατον καὶ μαρ-
ρώτατον, ἰχθύσι μὲν πότιμον καὶ σωτήρ-
ιον, ἄνθρωποις δὲ ἄποτον καὶ ὀλέθριον.

BAĞLAM DEĞİŞTİRİN. Bir dini mistisizm hocasına “Bana her şeyden bir yap” dersiniz belli bir anlam ifade eder; fakat aynı şeyi bir sosisli sandviç satıcısına söylerseniz oldukça farklı bir anlama gelir. Aynı şekilde bir lunapark işletmecisi, orta yaşlı bir adama “İçindeki çocuğu çıkartacağım,” dediğinde belli bir takım beklentiler yaratırken; bunu bir doğum uzmanı, hamile bir kadına söylediğinde farklı bir sonuç ortaya çıkar. Bu tamamen, Heraklitus’un yukarıdaki epigramındaki anlama denk düşer – yaşam belirsizliklerle doludur ve anlamı belirleyen onun koşullarıdır.

Aslında yaratıcılık büyük ölçüde, bir şeyi belli bir bağlamdan çıkarıp diğer bir bağlama yerleştirip yeni anlamlar kazanmasını sağlama yeteneğidir. Bir istiridyeye bakıp “yiyecek” diye düşünen ilk kişi bu yeteneğe sahipti. Bir geminin yelkenlerine bakıp “yeldeğirmeni” diye düşünen ilk kişi de öyle. Ve koyun bağırsaklarına bakıp “gitar tellerini”, parfüm püskürtücülere bakıp “benzin karbüratörünü”, bakteri küfüne bakıp “antibiyotikleri”, bebek üresine bakıp “nemlendirici kremlerdeki maddeyi”, bir trapez güvenlik ağına bakıp “trambolini” düşünen ilk kişiler de yaratıcılık yeteneğine sahipti. Ve eğer hiç, bir kalemi silah olarak kullandıysanız ya da bir patatesi radyo anteni veya düzleştirilmiş çatal ve kaşıkları sallantılı süsler, belki de bir tişörtü kanamayı durduracak bir sargı ya da bir

telefon rehberini yükseltici bir eleman, siz de bu yeteneğe sahipsiniz. ♦ **Fikrinizi hangi farklı bağlamlarda düşünebilirsiniz? Anlamı ne şekilde değişir?**

GELİŞENİ FARKEDİN. Kirli suyun balık için yaşam kaynağı olabilişi gibi, en yıkıcı durumların bile olumlu etkileri olabilir. Örneğin yirminci yüzyılın ikinci yarısında, Kuzey ve Güney Kore'yi ayıran Askerden Arındırılmış Bölge (AAB) belki de dünyadaki en tehlikeli yerdirdi. Bu kara şeridi –sulak alanlar, çeltik tarlaları, engebeli ormanlık tepeler boyunca dört kilometre genişliğinde ve ikiyüz kilometreden fazla uzanıp giden– iki tarafındaki birbirine güvenmeyen düşman taraflarca öylesine yoğun bir biçimde tahkimatlandırılmış ve gözlem altında tutulmaktaydı ki, dikkatsizlikten doğacak bir hata III. Dünya Savaşı'nın başlayıvermesine neden olabilirdi. Bu artırılmış güvenlik önlemlerinin sonucu olarak, AAB ya da çevresindeki alanlarda, geçtiğimiz elli yılda çok az bir ekonomik ilerleme gerçekleşti. Bu da AAB'nin; içinde kaplan, leopar, ayı, balıkçıl ve turna gibi tehdit altındaki hayvanlarla nadir kuşların yaşadığı dünyanın en büyük gerçek doğa rezervlerinden biri olmasını sağladı.

Aynı olguya verebileceğimiz diğer örnekler; korkunç bir hastalık nedeniyle ölmekte olan bir kişinin araları açık aile bireylerini biraraya getirişi ya da trajik ve henüz çözülmemiş bir kaçırma olayının

üzüntü ve kızgınlıkla birleşen toplumu harekete geçi-
rişi olabilir. ♦ **Sizin durumunuzda kötü olan nedir?**
Durumdaki olumsuz yönlerle karşın işleri yoluna
sokmanın yöntemlerini bulabilir misiniz?

18. Yaratıcı İlgörü

“Bir çemberde bir bitiş noktası aynı zamanda bir başlangıç noktası da olabilir.”

ξυνὸν γὰρ ἀρχὴ καὶ πέρασ
ἐπὶ κύκλου περιφερείας.

DURUMLARI FARKLI BİR ÇERÇEVEYE OTURTUN. Heraklitus, gerçeğin kendini nadiren açıkça tanımlanmış sınırlarla ortaya koyduğunu fark etmiştir. Daha ziyade, kullandığımız dilin kategori ve kavramları yoluyla biz, kendi düzenimizi dünyaya empoze etmeye çalışırız. Bir durumu tanımlamak için kullandığımız sözcükleri değiştirirsek, onu farklı bir çerçeveye oturtmuş ve onun hakkındaki düşünce biçimimizi değiştirmiş oluruz. Örneğin: Plaj, okyanusun sonu mu, yoksa karanın başlangıcı mıdır? Oniki yaşındaki bir dişi, büyük bir çocuk mu yoksa genç bir kadın mıdır? Koza tırtılın sonu mu yoksa kelebeğin başlangıcı mıdır? Su, buzdan sonra mı yoksa buhardan önce mi oluşur (ya da tam tersi)? Bu soruların herbirine “evet” diye yanıt verebilirsiniz. Bu da gösteriyor ki bir şey, fikir ya da konu, nasıl çerçeveslendiğine bağlı olarak çok değişik biçimlerde anlaşılabilir. ♦ **Durumunuzu ifade etmek için hangi yeni sözcük ve kavramları kullanabilirsiniz? Bugün, yaşamınızda bir dönemin sonu ve yeni bir dönemin başlangıcını damgalayacak ne yaptınız?**

BAKİŞ AÇINIZI DEĞİŞTİRİN. Başlangıç noktası son nokta olabiliyorsa, bir öpücük hakaret olabilir mi? Bu tamamen sizin bakış açınıza bağlıdır. II. Dünya Savaşı sırasında Amerikan askerleri İngiliz kadınlarla çıkmaya başladığında olanları anımsayalım. Ortaya çıkan sorun, her iki cinsin birbirini cinsel saldırganlıkla

suçlamasıydı. Antropologlar her kültürde göz temasıyla başlayıp cinsel birlikteliğe kadar süren yaklaşık olarak otuz aşamadan oluşan bir kurlaşma süreci olduğunu söylüyorlar. İlginç olan, her kültürde farklı aşamalar bulunması ya da aynı aşamaların farklı bir sırayla yaşanmasıdır. Antropologlar Kuzey Amerika'da öpüşmenin -dostça bir ilişki başlatma yolu olarak- 5. aşamayı oluşturduğunu saptamışlardır. Buna karşın II. Dünya Savaşı öncesi İngiltere'sinde öpüşme neredeyse 25. aşamaya denk düşmekteydi - son derece erotik bir faaliyet olarak düşünülüyordu.

Şimdi bir Amerikan erinin bir İngiliz kadınla ikinci randevusunu hayal edelim. Asker söyle düşünür, "Onu öpüp bu ilişkiyi başlatacağım." Onu öper ve kadını şoka sokar. Kadın "Bu 25. aşamaya kadar olmaması gereken bir şeydi" diye düşünür. Ayrıca kurlaşma sürecinin yirmi basamağının atlandığını düşünüp kendini kandırılmış hisseder. Fakat bir karar vermesi gerekmektedir: ya çok hızlı ileri gittiği için ilişkiyi bitecek ya da sadece beş aşama ileride olan cinsel ilişki için hazır hale gelecektir. Askerin bakış açısına göre de durum aynı miktarda kafa karıştırıcıdır: kadın inanılmaz şekilde resmi görünürken bir nemfomanyak görüntüsüne bürünüvermiştir!

Ders: Genellikle kültürel varsayımlarla ne ölçüde yönlendirildiğimizin farkına varmayız. Fakat ancak içinde bulunduğumuz duruma başka bir kültürün ba-

kış açısıyla bakarsak, onu yeni bir biçimde görebiliriz. “Yabancı” bir kültür bulmak için çok uzaklara gitmeye gerek olmadığını da anımsayın; kendi yaptıklarımıza, sadece, bir gencin, bir avukatın, bir kamyon şöförünün, bir kuş gözlemcisinin, bir rock müzisyeninin, tekerlekli sandalyeye mahkum bir insanın, hatta anne ve babalarımızın neslinden bir kişinin gözleriyle bakmamız yeterlidir. Elbette uzak bir kültür –diyelim İzlanda ya da Borneo– büyük olasılıkla bakış açınızı en fazla zorlayacak olanıdır. ♦ **Farklı bir dizi kültürel varsayımlara sahip biri sizin durumunuzu nasıl algıladı? Hangi ciddi konuyu gülünç bulabilir? Hangi komik şeyi ciddiye alabilir?**

FIRSATLARIN KAPİYİ ÇALIŞINI DUYUN. Önde gelen bir iş idaresi okulu, mezunlarının ilk yıllarda başarılı olduğunu fakat on yıl sonra daha çetin bir grup tarafından sollandıklarını ortaya çıkaran bir araştırma yapmıştı. Çalışmayı yürüten profesör, bunun nedenini şöyle açıkladı: “Biz onlara sorunları nasıl çözeceklerini öğrettik, olanakları nasıl fark edebileceklerini değil.” Bu iki faaliyet arasındaki fark nedir? Problem çözücü, tipik olarak bozuk olanı düzeltmeye ya da bir şeyi yeniden bütün haline getirmeye odaklanır. Fırsat arayıcı ise, daha ileri gider ve sorar “Yeni bir şey deneyerek bu durumun belirsizliğinden nasıl yararlanabilirim? Bu beni nereye götürür? Daha önce dikkat et-

mediğim neyi görebilirim?” Son noktanın başlangıç noktası da olabilmesi gibi bir problem yaratıcı düşünen kişi için bir fırsat da olabilir.*

Niçin daha çok insan hayata bu tavırla yaklaşmıyor? Bunun bir nedeni, çoğumuzun “aşinalık tutsağı” oluşumuzdur. Bir şeyi aynı şekilde daha çok yaptıkça, onu başka bir şekilde yapmayı düşünebilmemiz zorlaşır. Açığa çıkabilecek farklı olasılıklar için ileri doğru bakmak yerine, geri dönüp bildik olana yeniden bakmaya şartlanmışsınızdır. Mucit Alexander Graham Bell şunu söylediğinde aynı şekilde düşünüyor olmalıydı, “Bir kapı kapandığında başka biri açılır; fakat biz çoğunlukla kapalı kapıya o kadar uzun bir süre bakarız ki önümüzde açılmış olan kapıyı görmeyiz.” Süregelen bir problem düşünün. ♦ **Onu çözüp geçmektense kendinize şu soruyu sorun: “İçinde hangi olanakları barındırıyor? Nasıl onu bir başlangıç yapabilirim?”**

---

* Heraklitus'u incelemiş olan şair T. S. Eliot, Dört Kuartet'indeki “Little Gidding” in sonunda yer alan şu bölümde Heraklitus'u tekrarlar: “Başlangıç dediğimiz çoğu kez sondur/ Ve sona erdirmek başlatmaktır./ Son başladığımız yerdir.”

19. Yaratıcı İçgörü

**“Sağlığı değerli hale getiren
hastalık, tokluğu zevkli kılan
açlık ve dinlenmeyi hoş hale
getiren yorgunluktur.”**

νοῦσος ὑγίειν ἐποίησεν ἡδὺ καί
ἀγαθόν, λιμὸς κόρον, κάματος ἀνάπαισιν.

ZITLILIKLARIN GEREKLİLİĞİNİ BENİMSEYİN.

Heraklitus'un en önemli içgörülerinden biri, zıtların birbirini tanımlaması ve diğeri hakkında bilgi vermesinden söz edendir: "yukarı" kavramı "aşağı" olmaksızın, "sıcak", "soğuk" olmaksızın, "iyi", "kötü" olmaksızın, "güzellik", "çirkinlik" olmaksızın çok zor kavranabilir. Biri artık varolmazsa diğerin de pek anlamı kalmayacaktır. Her biri, diğerin önünde belirlediği fonu oluşturur. Ayrıca zıddını deneyimleyene ya da düşünene kadar tam olarak hiçbir şeyin değerini anlayamayız.

Örneğin başarısızlığı tatmışsak, başarı daha değerli bir ödüdür, ölüme yaklaştıysak yaşam daha kıymetlidir ve aşk kaybedilip yeniden bulunduğunda daha değerlidir. Heraklitus'un öğrencisi Alman romancı Hermann Hesse, "Narsis and Goldmund"da şöyle der: "Tüm yaşamlar çelişki ve bölünme yoluyla gelişir ve çiçeklenir. Sarhoşluğun bilgisi olmaksızın mantık ve ağırbaşlılık nedir? Arkasında ölüm duruyor olmadıkça tensel zevk nedir? Cinslerin ebedi ve ezeli düşmanlığı olmadan aşk nedir?" ♦ **Hedefinizin zıddı nedir? Onu başarmaktan korunmak için ne yapmalısınız? Zıddını düşünmek hedefinizi, sizin için daha belirgin ya da arzulanır yapıyor mu?**

KARŞIT BAKIŞ AÇISI ÜZERİNDE DÜŞÜNÜN.

Önünüzdekine iki misli dikkatle bakarak arkanızdaki

iyi fikirleri görebilmeniz zordur. Bu nedenle bakış açınızı tersine çevirmek düşüncenizi açmak için iyi bir teknik olabilir. Örneğin yüzyıllar önce Doğu Avrupa'nın küçük bir köyünde garip bir veba salgını ortaya çıktı. Bu hastalığa yakalananlar ağır bir komaya giriyor ve çoğu bir gün içinde hayatını kaybediyordu; bununla beraber ara sıra, bir kişinin mucizevi bir şekilde sağlığını yeniden kazandığı da oluyordu. Köylüler kurbanların ölü olup olmadıklarını anlamakta zorluk çekiyorlardı, fakat çoğu ölü olduğundan bu büyük bir sorun oluşturmuyordu. Sonra birgün, bir kişinin canlı olarak gömüldüğü ortaya çıktı. Dehşete kapılan köy kurulu toplandı. Çoğunluk her tabuta su ve yiyecek konulması lehine oy kullandı. Bu çok masraflı olacaktı fakat hayat kutaracaktı. Başka bir grup daha ucuz bir çözüm önermişti: Her tabutun kapağında doğrudan kurbanın kalbine denk gelecek yere bir kazık yerleştirmek. Böylece kapak kapatıldığında kurbanın durumuyla ilgili tüm şüpheler sona erecekti. Çözümleri farklılaştıran, onlara ulaşmak için sorulan sorulardı. İlk grup “Ya birini canlı olarak gömersek?” diye sorarken, ikinci grup “Gömdüğümüz herkesin ölü olduğundan nasıl emin olabiliriz?” sorusuna yanıt aramıştı. Bir havayolu şirketinde müşteri servisini geliştirmekle sorumlu olduğunuzu varsayın. Müşterilerin çalışanlara yolladığı memnuniyet mektuplarını artırmanın yollarını araştırmak sizi belli bir dizi fikre yönlendirirken, şikâyetlerin nasıl azaltılacağı üzerinde yoğunlaşmak başka bir takım

düşüncelere yöneltecektir. Benzer şekilde, birçok doktor dikkatlerini “tedaviden” “korunmaya” çevirip, sağlık sorumluluğunu hekimden hastaya kaydırmış ve onları sağlıklı olmayı sağlayan etkenler hakkında daha bilgili olmaya mecbur etmiştir. ♦ **Durumunuza ters yönden nasıl bakabilirsiniz? Böyle yaptığınızda daha önce göremediğiniz neyi görebilirsiniz?**

VAROLMAYANI BULUP KULLANIN. Son 1500 yılın en kayda değer olan, fakat fazla sözü edilmeyen iletişim gelişmelerinden biri, kelimeler arasında boşluk bırakmanın benimsenmesidir. Şu anda okumakta olduğunuz kelimelere dikkat edin. Bunlar, küçük harflerle yazılmışlardır, aralarında boşluklar bulunur ve okunmaları da oldukça kolaydır. Fakat aşağı yukarı İS 8. yüzyıldan önce, Grekçe ve Latince büyük harflerle ve “aralıksız” tarzda, yani kelimelerin arasında boşluklar olmadan yazılıyordu. Örneklersek BUNUNOKUNMASINIÇOKDAHAZORLAŞTIRANBİÇİMDESÖZCÜKLERİNARASINDAHIÇBOŞLUKBULUNMUYORDU. Gördüğünüz gibi bu yazı biçimi okumayı yavaşlatır. Fakat antik çağlarda, Latince ve Grekçe metinler hemen hemen daima yüksek sesle okunurdu. (Bu yöntem kulakla okuma diye bilinir.) Sözcükleri görüntüleri yerine, sesleriyle tanıyan antik dönem okurları “aralıksız” tarzda yazımda herhangi bir zorluk görmemekteydiler. Okuryazar Romalılar, kendi dilleri-

ni yeterince iyi bildiklerinden sesli okumak için sözcük ayırıcı boşluklara gereksinim duymuyorlardı.

Diğer yandan İS 8. yüzyılda yaşayan Sakson ve Gotik papazların Latince bilgileri daha azdı ve her zaman bir sözcüğün bitip diğerinin başladığı yeri belirleyemiyorlardı. Papazlar bu problemi sözcüklerin arasına tanımayı kolaylaştırıcı boşluklar yerleştirerek çözdüler. Zaman içinde boşlukların eklenmesi beklenmedik bir yarar sağladı: daha hızlı okuma. Bunun nedeni başını ve sonunu görebilince sözcüğün daha çabuk tanınabilmesiydi; beyin, “görsel okumayı”, konuşma ve duymadan çok daha kısa sürede gerçekleştirebilir. Onikinci yüzyıla gelinceye kadar okuryazar dünyanın çoğunluğu sözcükler arasında boşluk kullanmaya başlamış ve görsel okuma yaygınlaşmıştı.

Bir kahve fincanına baktığınızda dikkatinizi çeken nedir? Rengi mi? Malzemesi mi? Modeli mi? Ya iç hacmine -kullanımı sağlayan kısmı- dikkatinizi yönleltmeye ne dersiniz? Bu Yaratıcı İçgörü'ye eşlik eden çizime (sayfa 161) baktığınızda ne görüyorsunuz? Dikkatinizi siyah bölüme vererseniz bir kuş göreceksiniz. Ama boşluğa konsantre olursanız bir soru işareti göreceksiniz (ve eğer çizimi ters döndürüp boş kısma bakarsanız, göreceğiniz burnunun ucunda bir topu dengelemeye çalışan bir fok olacak). Aynı şekilde, piyano virtüözü Arthur Schnabel de bir keresinde sanatının gizini şöyle açıklamıştı: “Notalarım birçok piyanistin-

kinden daha iyi değil. Fakat notalar arasındaki suslar – evet sanatın varolduğu yer orası!” ♦ **Kendi durumunuzda nerelere boşluklar yerleştirebilirsiniz? Bu boşlukların sağlayacağı yararlar neler olabilir?**

BİR APTALA SORUN. “Karşıt tarafa bakmak” stratejisini uç noktalara götürmek, bizi, günlük davranış ve anlayış biçimlerini pek anlayamayan aptalların dünyasına taşır. Önemsiz olana övgüler yağdırmak, yüce olanı hafife almak ve bir durumun yaygın algısıyla dalga geçmek aptalların işidir. “Hastalığın, sağlığın kıymetini anlamamızı sağlayışı” gibi, aptal da, pek sorgulamadığımız ve olduğu gibi kabul ettiğimiz düşünme alışkanlıklarımızın farkına varmamızı sağlar.*

Eğlendirici kaba şakalarıyla, sayısız edebi öykü ve halk hikâyesine kaynak olmuş hileci Alman köylü Till

-
- * Bazıları aptalları, “asansörleri en üst kata kadar çıkmayan” bir ahmak, bir avanak, “kemerini tüm bantlardan geçmeyen” budala, “çanının dili olmayan” geri zekâlı ya da “Tam bir ‘Happy Meal’ olması için birkaç patates kızartması eksik olan” kuşbeyinli gibi görürler. Başka hiçbir şey gerçekten bu kadar uzak olamaz! İyi bir aptalın biraz oyuncu, biraz şair, biraz filozof, biraz psikolog olması gerekir. Mısırlı Firavunlar ve Babil Kralları aptala fikir danıştırlardı. Roma İmparatorları ve Yunanlı tiranlar da onun görüşlerini alırlardı. Aptal, Çin İmparatorlarının saraylarında da önemli bir rol oynamıştır. Pueblo ve Hopi milletlerinin Kızılderili reisleri de aptalların tavsiyelerine kulak vermişlerdir. Ortaçağ ve Rönesans Avrupası Kraliyet Aileleri’nin aptalı hizmetlerine aldığı çok iyi bilinir. İnsanların düşüncesini genişletme yeteneği nedeniyle aptal, şifacı ve papaz olarak da çok saygı görmüştü.

Eulenspiegel aptala iyi bir örnektir. Bir gün Till dağlarda yürürken, tepelerden inişte ağladığı, yokuş yukarı tırmanırken de neşeyle güldüğü görülmüştü. Bu garip davranışının nedeni sorulduğunda Till şöyle yanıtladı: “Yokuş aşağı inerken ilerideki yorucu tırmanışı düşünür ve üzülürüm; yokuş yukarı tırmanırken de kolay inişin keyfinin beklentisi içinde olurum.”

Aptalın saygısız olması da tepki görmez. Şöyle bil-meceler yöneltebilir “Fakir adamın atıp zengin adamın cebine koyduğu nedir?” ve “sümük” diye yanıt vererek bizi, temel ritüellerimizin kutsallığını gözden geçirmeye zorlar. Aptal gizemli olabilir. Bir şeyi en iyi kulaklarınızla görebilirsiniz diyecektir. Başlangıçta bu tuhaf görünebilir, fakat biraz düşündükten sonra, bir hikâye dinlemenin, televizyon seyretmekten daha çok görüntü akla getirdiği görüşüne katılabilirsiniz. Birçok konuşmada aptal, karşıt konumu seçecektir. “Bir şey yapılmaya değerse, iyi yapılmaya değerdir” görüşüne pek çok kişi katılırken, aptal şöyle diyebilir “Hiçbir şeyi iyi yapmak zorunda değilsiniz! Bir şeyi iyi yapamamak; normal olmalıdır, yoksa hiçbir zaman yeni bir faaliyeti ilk kez yapmanız mümkün olmaz.”

Seminerlerimde insanların aptalı oynamayı denemelerine fırsat sağlıyorum. “Aptallar ve Kurallar” dediğimiz bir alıştırma yapıyoruz. Oynaması kolay: “kutsal ineklerin” en kutsalını alıp aptallık sunağı üzerinde kurban ediyorsunuz. Çok eğlenceli olmasının yanında

bu uygulama varsayımlarınızı gözden geçirmek için de harika bir yoldur. Hiç yeni fikir bulamasanız bile, öncelikle kuralın niçin varolduğunu anlayacaksınız. Her zaman favorim olan örneklerden ikisi şöyle:

1. Kural: “Telefonda daima nazik olun. Aptal’ın Yanıtı: “Dalga mı geçiyorsun? Küfürbaz tavır, telefon konuşmalarını kısa keser. Ayrıca halkla ilişkiler bölümümüze de daha çok iş çıkarır. Çalışanlar arasında daha dürüst ilişkilere yol açmakla kalmayıp telefonda ki beklet tuşunun kaldırılmasını da sağlayacaktır. Son olarak da, kaba telefon konuşmaları çalışanların streslerini boşaltma yolu olarak görülebilir.

2. Kural: “Mükemmel olmaya kararlıyız.” Aptal’ın Yanıtı: “‘Yetersiz olmaya kararlıyız’a ne dersiniz? Daha düşük eğitim maliyetimiz, daha az geliştirme zamanı ve kalite kontrol ihtiyacımız olurdu. Parça noksanları da üretimi durdurmazdı. Tasarım hedeflerimize ulaşma şansımızı artırmış olurduk. Ayrıca yeni fikirleri denemekten korkmazdık; kaybedecek neyimiz vardı ki? Aynı şeyi müşterinin bakış açısından düşünelim: ürünlerimizden biri ne zaman işe yarasa hoş bir sürprizle karşılaşmış olacaktı. Beklentilerini azaltacak ve sıklıkla hayal kırıklığına uğramayacaktı. Geçmişte, teknik üstünlüklerine dayanarak ürünlerimizi satabiliyorduk. Ama şimdi ürünlerimiz sıradan olduğu için nasıl daha iyi satış yapılabileceğini öğrenmemiz gerecekti. Ve bu durumda pazarımız daha büyük

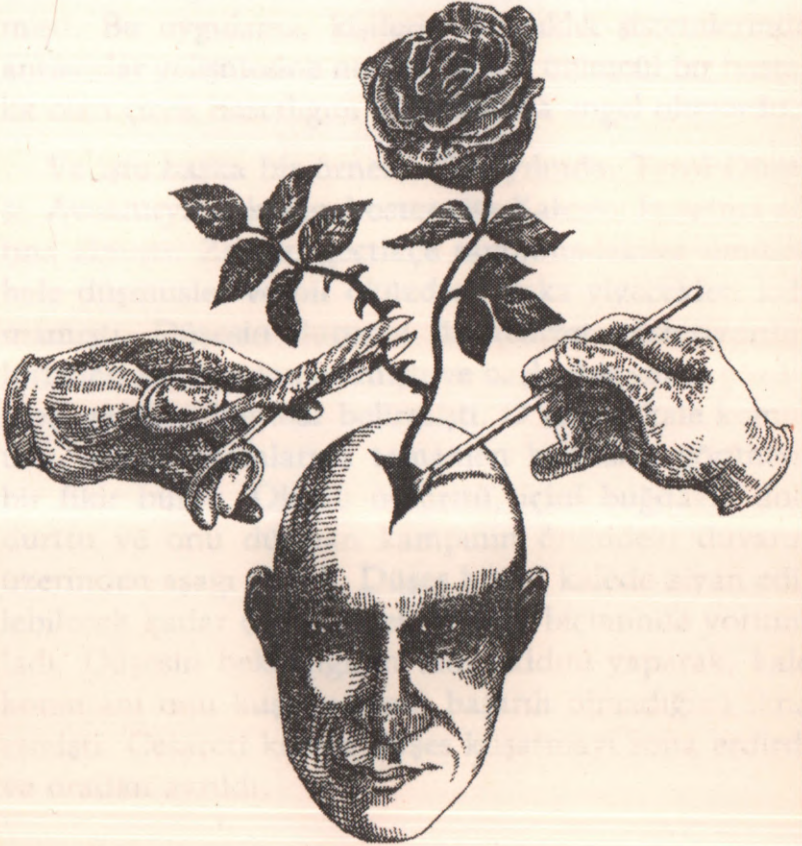
olacaktı. Dünyada mükemmel insanlardan çok daha fazla sıradan insan vardır. Yeni bir slogan bile yaratabilirdik: ‘Hiçbir şey sıradanlık kadar başarılı olamaz çünkü herkes onu çok iyi anlar.’”

Aptalın işi sarsmak, saldırmak ve düşüncemizi alı-şıldık yolda tutan geleneklere masaj yapmaktır. Bize doğru yanıtı vermeyebilir ya da sorunlarımızı çözme-yebilir, fakat en azından bir şeyleri niçin yaptığımızın önemini yeniden kavramamızı sağlayacak ve belki de kendi kendimize yeni bir çözüm bulmamıza neden olacak şekilde bizi şoke edecektir. ♦ **Acaba bir aptal sizin durumunuzla ilgili ne söylerdi?**

20. Yaratıcı İlgörü

**“Doktor, ağrıyı geçirmek
için acı zerkeder.”**

οἱ ἱατροὶ τέμνοντες καλόντες.

MANTIĞI TERS ÇEVİRİN. Bazen bir amaca ulaşmanın en iyi yolu, en “mantıklı” yaklaşımı ters çevirmek olduğu için Heraklitus paradokslara değer vermiştir. Örneğin 18. yüzyılda yaşamış olan İngiliz fizikçi Edward Jenner, sağlıklı bireylere, tehlikeli fakat genelde öldürücü olmayan bir hastalığın, ineklerde görülen çiçek hastalığının mikrobunu zerkederek, aşığı keşfetmişti. Bu uygulama, kişilerin bağışıklık sistemlerinde antikorlar gelişmesine neden olarak, ölümcül bir hastalık olan çiçek hastalığını kapmalarına engel oluyordu.

Ve işte başka bir örnek: 1334 yılında, Tyrol Düşesi, Avusturya'daki Hochosterwitz Kalesini kuşatma altına almıştı. Zaman geçtikçe savunmadakiler ümitsiz hale düşmüşler ve bir öküzden başka yiyecekleri kalmamıştı. Düşesin durumu da aciliyet gösteriyordu: birlikleri kontrolden çıkmıştı ve başka bir yerde çözülmesi gereken konular belirmişti. O sırada kale komutanı, kendi adamlarına tamamen budalaca görünen, bir fikir buldu. Öküzü öldürttü, içini buğdayla doldurttu ve onu düşman kampının önündeki duvarın üzerinden aşağı attırdı. Düşes bunu, kalede ziyan edilebilecek kadar çok yiyecek olduğu biçiminde yorumladı. Düşesin beklediğinin tam zıddını yaparak, kale komutanı onu kuşatmasının başarılı olmadığına ikna etmişti. Cesareti kırılan düşes kuşatmayı sona erdirdi ve oradan ayrıldı.

Düşüncenizi özgürleştirmek için yapmakta olduğunuz şeye “mantıksız” bir perspektiften bakın. Bir öğretmen olduğunuzu ve “Daha az etkili olsaydım nasıl olurdu?” diye sorduğunuzu varsayalım. Belki böylece öğrenciniz kendi öğrenimi konusunda daha çok sorumluluk yüklenecek, böylelikle kendisine en uygun hızda ve onun belirlediği bir program ortaya çıkabilecekti. Basketbol çalıştırıcısı olduğunuzu ve “Takımımı nasıl birlikte oynayamaz hale getirebilirim?” diye sorduğunuzu varsayalım. Bu sorunun yanıtı, takımın oyun süresince ilgilenmek zorunda kalacağı huzur kaçırıcı şeylerin bir listesi olurdu. Profesyonel bir aşçı olduğunuzu ve “Hazırladığım yemeklerde daha lezzetli malzemeler kullansaydım ne olurdu?” diye sorduğunuzu varsayalım. Bu, yemek yeme pratiğinin, yiyecek sunuşu, servis ve dekor gibi yemek dışı kısımlarının geliştirilmesi konusunda birçok yeni düşüncenin ortaya çıkmasına neden olabilirdi.

Beklenenin tam tersini yapmak; spor, iş, savaş ve aşk gibi rekabet koşullarında da etkili bir strateji olabilir. İlgilendiğimiz alanların çoğunda, karşı tarafın ne yapıp ne yapmayacağı konusunda belli beklentiler oluştururuz. Örneğin amerikan futbolunda, üçüncü denemenin başlarındaki pozisyon, tipik olarak savunmanın pas için hazırlanmasına neden olur. Perakendecilikte ağustos sonunda pek çok dükkânın “Okula Dönüş” ilanları hazırlayacağından emin olabilirsiniz.

Politikada birçok aday son dakikada medya saldırıları yapacaktır. Bazen herkesin beklediğinin tam tersini yapmak (oyun kurucunun topu arkasındakilere pas vermeden kendinde tutup koşarak rakibini şaşırtması, okul döneminin sonunda “Okula Dönüş” satışları, seçimlerden altı ay önce medyayı doyurma) hedefinize ulaşmanıza yardımcı olabilir. ♦ **Ters strateji uygulamak sizi amacınıza nasıl ulaştırabilir?**

ELEME YAPIN. Bir parça, bütünü sıkıntı çekmesine neden oluyorsa, o parçayı ortadan kaldırın. Örneğin bir öyküyü yeniden gözden geçiren bir editör, bir bölümün bütüne gölge düşürdüğünü fark edip o bölümü çıkarmaya karar verebilir. * Yapıtın bütünü-nü geliştirmek için gerekli olduğu halde, bunu yapmak yazar için üzücü olabilir. ♦ **Sizin durumunuzda ortadan kaldırılması gereken şey nedir? Bu size ne ölçüde acı verecektir? Ne ölçüde rahatlık sağlayacaktır?**

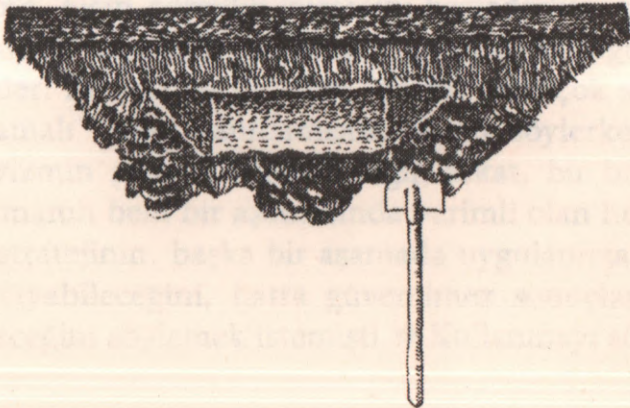
* Tüm bunlar bana bir yayıncı şakası anımsattı:
Editör: “Sonu dışında sizin hikâyenizi beğendim.” Yazar: “Sonundaki sorun nedir?” Editör: “Başına daha yakın olmalıydı.”

21. Yaratıcı İlgörü

**“Yukarıya çıkmak ve aşağıya
inmek, bir ve aynıdır.”**

ὁδὸς ἄνω κάτω μία καὶ ὡυτή.

STRATEJİNİZİ GÖZDEN GEÇİRİN. Heraklitus'un dünya görüşünde, her şey durmaksızın değişmektedir. Bu demektir ki, sizi “yukarıya” (başarı, ilerleme, tatmin) taşıyan her strateji, önünde sonunda yanlış strateji haline gelebilir ve “aşağıya” (başarısızlık, kaçırılmış fırsatlar, durgunluk) yöneltebilir. Bu nedenle kullandığımız stratejiler konusunda esnek olmalı ve gerektiğinde onları değiştirmeliyiz. Örneğin tırtıl için işe yaraayan, kelebek için işe yaramaz. İki yaşında bir çocuğa ana babalık yaparken verimli olan şey, aynı çocuk ergenlik çağına geldiğinde sonuç vermeyebilir. Bir antrenör oyuncularını harekete geçirmek için sezon öncesi söylediklerini, eğer onları rövanş maçları için hazırlarken söyleseydi geri tepebilirdi. Bir şirket kurulurken sonuç getiren şeyler, aynı şirket olgunlaşmış pazarlara doğru genişlerken yıkıcı olabilir.

Kozmolog Lee Smolin, Albert Einstein'a, kuantum teorisine, niçin görelilik kuramını keşfederken kullandığı pozitif felsefeyle yaklaşmadığının sorulduğundan bahseder. Bu soruyu Einstein “iyi bir şaka çok sık anlatılmamalı” diye yanıtlamıştır. Bunu söylerken de, pozitivizmin şaka olduğunu değil, fakat, bir bilimsel araştırmanın belli bir aşamasında verimli olan herhangi bir stratejinin, başka bir aşamada uygulanırsa yarar sağlamayabileceğini, hatta güvenilmez sonuçlara yol açabileceğini söylemek istemişti. ♦ **Kullanmayı sürdür-**

mek istediğiniz strateji, sizi şu anda bulunduğunuz yere getiren strateji midir? Bir zamanlar reddettiğiniz ama şu anki durumunuzda uygun olabilecek bir yaklaşım var mıdır?

“DAHA FAZLA”DAN SAKININ. Birçok kişi “daha fazla daha iyidir” şeklindeki bir stratejiyi değerli bulur. Şavaş meydanında savaşmakta olan bir generalseniz, beş tümen asker iki tümene tercih edilebilir. Marka farkındalığı yaratmakta olan bir pazarlama müdürüyseniz, daha çok televizyon reklamı az sayıda olmasından iyidir. Buna karşın bazen, şeyler büyütüldüğünde ya da sayıları artırıldığında, yeni ve karmaşık bir yaşam sürecine girebilirler sonra da beklenmedik -hatta istenilmeyen- şeyler ortaya çıkabilir.

Örneğin güneş ışığı için daha güçlü rekabet edebilmek amacıyla boyları hızla uzayan bitkiler, ağırlıkları nedeniyle yıkılabilirler. Benzer bir başka örnek: hangarların amacı uçakları zararlı unsurlardan korumaktır. Fakat, jumbo jet ve hava gemilerini barındıracak şekilde büyük boyutlu inşa edildiklerinde, tamirde olan araçları yağış altında bırakabilecek hangar içi hava sistemleri oluşur. Aynı şekilde, bir projeye daha çok insan almak, projenin daha sorunlu bir şekilde yürütmesine neden olabilir.

Proje yönetimi ile ilgili olanlara, belki de en iyi şekilde aşağıdaki öyküde örneklenen bu olgu, tanıdık

gelecektir. Büyük bir şirketin başkanı, yeni bir iş uygulaması talebiyle, şirketinin bilgi işlem bölümünü ziyaret etti. Ve bölüm müdürüne “Beş programcı görevlendirirsek bu sistemi tasarlamak ne kadar zaman alır?” diye sordu. Bu akıl almaz program geliştirme işinde pratik bilgisi olan müdür ise “Bir yıl” diye yanıtladı. Başkan “Fakat programa şu anda ihtiyacımız var.” dedi; “Peki on programcayı görevlendirmenizi söylersem ne kadar zamanda bitirebilirsiniz?” Müdür kaşlarını çatı “O taktirde iki yıl alır,” dedi. Bu yanıtla açıkça hüsrana uğramış olan başkan yeniden sordu: “Ya bu projede yüz programcının çalıştırılmasını istersem?” Müdür içini çekti ve “O zaman bu proje hiçbir zaman tamamlanamaz,” dedi. Bu irfan sahibi müdür, bir projenin boyutunu büyütmenin, daha küçük ölçekli özgün planda olmayan, beklenmedik sorunlar yaratabileceğini biliyordu.

Bunun nasıl işlediğine bir örnek verelim. Diyelim ki elinizde dört kişilik çilek soslu kek tarifi var. Bir gün yedi arkadaşınızı bu tatlıyı yemeye çağırıyorsunuz. Tatlıyı hazırlamak için yalnızca tarifdeki ölçüleri iki katına çıkarıyorsunuz. Başka bir keresinde ise aynı tatlıyı ikram etmek için bir arkadaşınızı davet ediyorsunuz. Bu kez de tarifteki bütün ölçüleri yarıya indirmeniz yeterli oluyor. Şimdi de ellibin kişiyi çilek soslu kek yemek için davet ettiğinizi varsayalım. Burada karşılaşacağınız en önemli zorlukların, tarifte bir ilgisi yoktur. Pazardan

Çilekleri satın almak, yeterli kremayı ulaştırması için üreticiyle anlaşma yapmak, trafik akışı koordinasyonu ve büyük ölçekli masa, sandalye, kse ve kaşık kiralamaları gibi zorluklar ön plana çıkacaktır. Aynı şey, tüm projeler büyütüldüğünde oluşur: ilk planlamalarda düşünülmesi hiç gerekmemiş konular, sorun olarak ortaya çıkar. ♦ **Nerede işiniz az emekle yapıldığında, çok emekle yapıldığından daha iyi gerçekleşebilir? Orada "daha fazla"nın yaratacağı sorunlar nelerdir?**

TERS YAKLAşIMI DENEYİN. Heraklitus evrende beklenmedik şeylerin olduğuna inanıyordu. Bu nedenle, eğer aşağıya inmek ve yukarıya çıkmak aynı şey ise, "aşağıya giden yolun" (ya da ters yaklaşım), "yukarıdaki" varış noktasına ulaştırabileceği zamanlar

---

Not: Heraklitus'un bu epigramındaki betimlemesine canlı benzerliği nedeniyle roman yazarı Arthur Koestler'in ileri sürdüğü şu klasik yaratıcılık alıştırmasından söz etmek istiyorum. "Bir sabah tam gündoğumu vakti bir Budist rahip yüksek bir dağa tırmanmaya başladı. Kırk elli santimetreden geniş olmayan dar bir patika dne dne zirvedeki parlıdayan tapınağa varıyordu. Rahip patikayı, yanında taşıdığı kurutulmuş meyveleri yemek için birçok kez mola vererek sabit olmayan bir hızla ıktı. Tapınağa günbatımından az önce ulaşmıştı.

Birkaç gün süren oruç ve meditasyondan sonra rahip, aynı yoldan geri dönüş yolculuğına başladı; yine gndoğumunda yola çıkıp, yol boyunca birçok kez durup, değişik hızlarda yürüyerek ilerledi... Ortalama aşağı iniş hızı tabii ki yukarı çıkış hızından daha fazlaydı."

"Soru: rahibin inişte ve çıkışta, günün aynı saatinde bulunacağı belli bir nokta olduğunu kanıtlayabilir misiniz?"

da olabilirdi. Eğer, daha cazip görünmek için elde edilmesi zor olanı oynadıysanız, sorunu çözmek için ondan uzaklaştıysanız, yalnız olmak için şehre gittiyseniz, güç kazanmak amacıyla güçsüzlüğünüzü itiraf ettiyseniz, zengin hissetmek için servetinizi dağıttıysanız, bilgelik kazanmak için bir çocuk bakış açısı benimsediyseniz ya da insanların dikkatini çekmek için çok yavaş konuştuysanız, bu sezgi karşıtı stratejiyi kullanmışsınız demektir. ♦ **Şu anki durumunuzda işinize yarayabilecek sezgi karşıtı taktik hangisidir?**

22. Yaratıcı İçgörü

“Varlık, değişerek dinginleşir.”

μεταβάλλον άναπαύεται.

İLERLEYİN. Bu paradoks, değişimin, hareketsiz kalmaktan daha çok dinginlik sağlayacağını ifade ederek, sezgilerimize karşı bir görüş ileri sürer. Bunu çözümlayebilmek için, Heraklitus'un, her şeyin sürekli olarak değiştiği ve sürecin bir sonraki aşamasına doğru ilerlemenin, bulunduğumuz yerde kalmak için savasmaktan daha az enerji gerektirdiği inancını, kavramalıyız. Bu, nehirde kürek çekmeye benzer: akıntıya direnmek ve sabit kalmak, akıntıyla gitmekten daha fazla çaba gerektirir. Aynı şekilde, üzerine titrediğim bir konu da, strateji ya da inancın –özellikle bağlı kalabilmek için giderek daha çok çaba sarfetmemizi gerektiren– sona ermesine izin vermek konusunda kendimi rahat bırakırsam, çok daha kolayca yeni alternatifler bulabileceğimi gördüğümdür. ♦ **Enerjiniz, bulunmuş olduğunuz yere mi, gideceğiniz yere mi daha iyi yoğunlaşabilir? Bir sonraki aşamaya doğru hareket etme zamanınız geldi mi?**

GERİDE KALIN. Bu paradoksal epigramın diğer yüzü şudur: her şey durmaksızın değiştiğinden, bazen hiçbir şey yapmamak –ya da en azından eylemi ertelemek– hepsinden iyi bir davranış yolu olabilir. Bu, sorunlu kuluçkaya yatırma stratejisi, yaratıcı zihin için çeşitli faydalar sağlayacaktır. Öncelikle, kısa bir ara vermek, durumunuzu bir perspektife oturtmanız için fırsat yaratır. Yıllar boyunca birçok kişiye ne zamanlar fi-

kir üretebildiklerini sordum. Büyük bir bölümü bunun, sorundan tümüyle uzaklaştıklarında olduğunu söylediler. Durumla ilgili bilgilerini iyice tamamladıktan sonra birkaç gün bu sorundan ayrı kalarak, iyi düşüncelerin süzülüp yüzeye ulaşmasını beklemekteydiler.

Herhangi bir iş üzerinde çalışırken zihninize bir tohum ekersiniz. Ara verdiğinizde, o tohum bilinçdışı olarak zihninizde büyümesini sürdürür. Örneğin sizden “L” harfiyle başlayan şehirleri saymanızı istesem Londra, Lizbon, Los Angeles, Louisville ve Las Vegas gibi yerleri düşüneceksiniz. Fakat şimdi zihninize bu soru ekilmişken, olasılıkla yarın uyanıp beş tane daha “L” harfiyle başlayan şehir anımsarsınız (Liverpool, Lima, Laramie, Lyon ve Leipzig) bundan sonra da –en azından bilinçdışı olarak– aramaya devam edersiniz (Leningrad, Laredo, Lhasa, Lucerne ve Little Rock).

Eylemi geciktirmenin başka bir yararı da; beklerken, bir konuda yol almanın en verimli yolunu saptamanıza yarayacak daha çok veri toplayabilmenizdir. Tasarımcı Christopher Williams, merkezi bir yeşil alan üzerine bir grup büyük ofis binası inşa eden bir mimarla ilgili şu öyküyü anlatır. İnşaat tamamlandığında peyzaj mimarları ona binalar arasındaki yürüyüş yollarını nereye yerleştirmek istediğini sordular. Mimar “Henüz değil” diye yanıtladı. “Binaların arasındaki alanın tümüne çimen ekin.” Bu yapıldı ve yaz sonuna kadar yayaların sürekli geçtiği yerlerde çimenlik alanın aşınmasıyla binaları birbirine bağlayan yollar ortaya çıktı. Oluşan patikalar dik açılı değil, rahat, ka-

visli ve trafik akışına göre boyutlanmıştı. Sonbaharda mimarın yaptığı yalnızca bu patikaları taşla döşemektir. Yeni yollar, tasarım güzelliğine sahip olmasının yanında, kullananların gereksinimlerine de doğrudan karşılık veriyordu. Ders: kısa bir ara verin ki önemli şeyler sizi yakalasın. ♦ **Hangi sorunu çözmeyi erteleyebilirsiniz? Böylece neler keşfedebilirsiniz?**

PARADOKSU BULUN. Zor bir problemin ortasında Danimarkalı fizikçi Niels Bohr “Bir paradoksla karşılaşmış olmamız ne kadar harika. Şimdi gelişme kaydetme umudumuz var,” demişti. Bohr, paradoksların yaratıcı süreçte uyarıcı etkileri olduğunu –onların ateşli bir kullanıcısı oluşundan görüldüğü üzere Heraklitus’un da bildiği gibi– biliyordu: paradokslar düşüncelerimizi sarsıp varsayımlarımıza meydan okumamıza neden olurlar. Aslında, nasıl gözlemlendiklerine bağlı olarak parçacıkların dalga, dalgaların parçacık olduğunu ifade eden paradoksal tamamlayıcılık düşüncesini ileri süren de Bohr idi. Gerçekten “paradoksu görme” eylemi –iki çelişen düşünceyi aynı anda ağırlama yeteneği– yaratıcı düşünmenin tam kalbinde yer alır.*

---

* Heraklitus, evrende yaratıcılığın, her şeyde varolan zıt gerilimlerin dengelenmesi ve düzenlenmesinden doğan bir sonuç olduğuna inanır. Başka bir epigramda şöyle söylemektedir: **“Çok azımız kendi kendisiyle uyumsuzluk içinde olanın uyum halinde oluşunu takdir edebilir; lir ve tellerinde olduğu gibi, evrende zıtlık içinde ahenk vardır.”** Bu düşünce, ondokuzuncu yüzyılda yaşamış Alman Filozof G.W.F. Hegel’in yapıtlarında ve Sembolik Biçimlerin Felsefesi adlı eserinde bunu temel kavram olarak kullanan yirminci yüzyıl Alman filozofu Ernst Cassirer’in düşüncelerinde yankılanır.

Aşağıdaki paradoksal alıntılarının her biri bizi, bir bakış açısını eleyip diğerine sarılmaya zorlar: Konfüçyus; “Gerçek bilgi kişinin cehaletinin boyutlarını bilmesidir.” Montaigne; “Acı çekmekten korkan kişi zaten korktuğu şey yüzünden acı çekiyordur.” Voltaire; “Lüzumsuz olan çok gerekli bir şeydir.” Pablo Picasso; “Sanat gerçeği farketmemizi sağlayan bir yalandır.” Eugene Ionescou; “Sadece gelip geçici olanın kalıcı değeri vardır.” Bertolt Brecht; “Delikli peynir yok olunca deliklere ne olur?” George Wald; “Fizikçi, atomların atomları öğrenmesinin yoludur.” Thomas Hobbes; “Kehanet çoğu kez olacağı söylenen olayların gerçek nedenidir.” Timothy Connor; “Doğruya öyle çok saygı duyarım ki onu çok az kullanırım.”

Michel Foucault; “Düşünülemezi düşünerek tüm modern düşünceleri etkilemek olasıdır.” Martial; “Sonsuza dek sahip olacağınız tek servet dağıttığınız servettir.” Seneca; “Bize yaşam veren zaman, sonra onu geri almaya başlar.” St. Francis; “O; aldığımızı vermekte, bağışlandığımız şeyi bağışlamaktadır.”

Goethe; “Çok fazla ışık olan yerde gölgeler daha koyudur.” Barbara Ehrenreich; “Televizyonu, bize içinde televizyon olmayan bir dünya getirdiği için seviyoruz.” Eden Phillpotts; “İyi öğütler vermek için yeterince duyarlı olan insanlar, çoğu kez hiç öğüt vermeyecek kadar da duyarlıdırlar.” John Stuart Mill; “Kendinize mutlu olup olmadığınızı sorun ve mutlu-

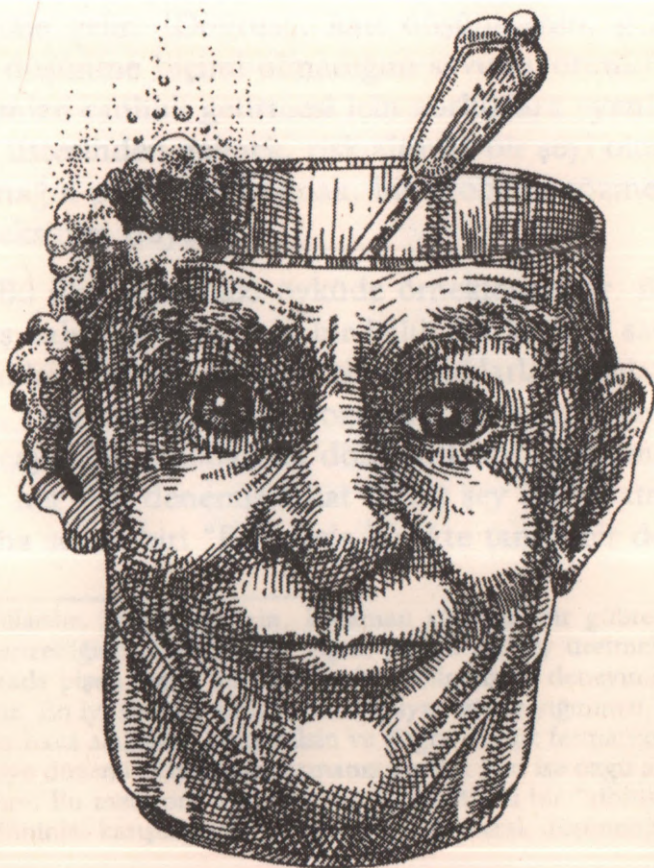
luğunuz sona ersin.” ♦ Sizin koşullanızda paradoksal olan nedir? Farklı bir bakış açısını görebilmek için, sahip olduğunuz bir bakış açısından ne kadar kolaylıkla vazgeçebilirsiniz?

23. Yaratıcı İçgörü

“Arpa birası karıştılmayınca bulanır.”

ó kykewv dístatai mh kínoumevos.

HER ŞEYİ KARIŞTIRIN. Kukeon ya da “arpa bira-sı”, öğütölmüş arpa, rendelenmiş peynir ve şarap karışımından oluşan kutsal bir sıvı sunu idi. Bu içecek sürekli karıştırılmadığında içindekilerin katmanlaşmasıyla bozuluyordu. Zihinlerimiz de böyledir.* Konforlu rutinlere alışır kalırsak, düşüncemiz durağan ve katı hale gelir. (Doğrusu, katı düşünmenin, gerçekten bir düşünme biçimi olmadığını savunuyorum.) Zihinlerimize canlılık getirmesi için zorluklara –yeni bir şeyin üstesinden gelmek, risk altında bir şeyi olmak, bir olanağın peşinden koşmak, bir problem çözmek gibi– gereksinim duyarız.

Bu ilke, aşağıdaki öyküde örneklenmiştir. Bir donmuş balık işleyicisi yeni bir balık markasının satışında, balıklar “tatsız” olduğu için zorluklarla karşılaştı. Şirket, taze balık tadının bozulmaması için, işlem başlayınca dek balıkları su dolu tanklarda saklamaya kadar her şeyi denemiş fakat hiçbir şey işe yaramamıştı. Daha sonra biri “Balıklarla birlikte tanka bir de yırtıcı

---

* Yıllardır, insan zihninin, kocaman çürüyen bir gübre yığınının benzediğine inanırım. Bu yığın, yararlı bir şey üretmek için bir arada pişen çeşitli malzemelerden –bilginiz ve deneyiminiz– oluşur. En iyi sonucu almak için, çürüyen gübre yığınınızı, içindekiler hava alabilsin, karışabilsin ve doğru dürüst fermante olabilsin diye düzenli olarak karıştırmanız gerekir –bu işe özgü araç yabadır–. Bu metaforu uygularsanız Heraklitus'u bir “zihinsel yaba” zihninizi karıştırmaya yarayan bir alet olarak düşünebilirsiniz.

balık koyun – bunun onları taze tutması gerek” diye önerdi. Bu fikir sorunu çözdü. Balıklar hareket etmeyi sürdürüp canlılıklarını korudular ve tatları fevkaladeydi. ♦ **Şu andaki işinizle ilgili size heyecan veren şey nedir? Kendinizle nasıl yarışabilirsiniz?**

BAŞARININ KOŞULLARINI BELİRLEYİN. Bazı şeyler doğru koşullar bir araya getirilmedikçe gerçekleşemez: gökkuşakları (güneş, gözlemcinin arkasında, ufuk çizgisinin üzerinde 42° den aşağıda ve yağmur sırasında parlıyorken), güneş tutulmaları (güneş, ay ve dünya aynı çizgi üzerine geldiğinde), politik devrimler (ekonomik koşullarda kötüleşme, büyük sosyal eşitsizlikler ve cazip bir ideoloji varsa), memelilerin üremesi (cinsel gücü olan, meni üreten bir erkek ile cinsel ilişkiye hazır, rahmi büyümeyi gerçekleştirebilecek yapıda olan ve yumurtlayan bir dişi), şampiyon basketbol takımları (yetenek, yetiştirme, antrenman, takım çalışması, disiplin, deneyim, taraftar desteği ve iyi şans) ve yeni ürünlerin başarılı bir şekilde satışa sunulması (heyecan verici ürün, farkına varılan ve doyurulan gereksinim, makul fiyat, hedef kitle, etkili pazarlama, talebi karşılamak için yeterli arz). ♦ **Sizin durumunuzda başarı koşulları nelerdir? Bunlardan biri gerçekleşmezse sonucu ne olacaktır?**

24. Yaratıcı İçgörü

**“Uyanıkken tek bir evreni paylaşırsınız,
uykuya daldığımızda ise her birimiz
kendi evrenimize çekiliriz.”**

τοῖς ἐγρηγορόσιν ἓνα καὶ κοινὸν κόσμον εἶναι, τῶν
δὲ κοιμωμένων ἕκαστον εἰς ἴδιον ἀποστρέφεται.

RÜYALARINIZA KULAK VERİN. Rüyalarımız, bilinçdışı zihnimizin bizimle konuşma aracı olan semboller içerir. Onları, yaşamlarımızdaki çelişkileri çözmemize, sonuçlara ulaşmamıza ve engellere karşı yeni yaklaşımlar bulmamıza yardımcı olmaları için kullanabiliriz.

Kaç kez bir rüya görürken uyanmış ve şöyle düşünmüşsünüzdür; “Bütün bunlar ne demek olabilir? Niçin rüyamda diş fırçayla böcek yakaladığımı gördüm? Niçin Safo ve Bach benim uçağımın üstünde bir yorgan dikiyorlardı? Bir vadide kokmuş sandviçler yeyip sonra da sadece onlardan biraz daha bulmak için vadinin yarısına kadar tırmanmam ne anlama geliyordu?”

İlk bakışta rüyalar tuhaf ve anlamsız görünebilir. Fakat eğer onları hayalgücünüzü harekete geçirecek bir uyarıcı olarak görür ve değişik şekillerde yorumlamayı denerseniz, düşüncenizi farklı yönler sevkedecek bir şeyler fark edebilirsiniz. Örneğin, eğer rüyanızda birinin çocuklarınızı kaçırdığını gördüyseniz, bunu onlarla daha fazla zaman geçirmeniz gerektiğini gösteren bir belirti olarak yorumlayabilirsiniz. Gördüğünüz bu rüya, birinin size ait fikirleri çaldığına inandığınızı da ifade ediyor olabilir. Ya da belki fazla ciddi olduğunuz ve daha oyuncu olmanız gerektiği anlamına geliyordur.

Rüyalar, bilim ve teknolojiye önemli ilerlemelere yol açmıştır. Örneğin kimyager August Kekulé, rüya-

sında altı adet, dönerek halkalar oluşturan yılan gördü. Bu imge ona, altı karbonlu benzen halkası kavramına ulaşmasını sağlayacak ilhamı verdi. Daha sonra “Rüya görmeyi öğrenelim sonra da belki gerçeği keşfederiz,” demiştir. Elias Howe’un, uçlarında delik olan mızraklarla kendine saldırıldığını gördüğü rüyası, dikiş makinesi iğnesinin deliğini kör kısmındaki geleneksel konumundan ucuna taşımasını sağlamıştır. Benzer şekilde Rus kimyager Dmitri Mendeleyev’in periyodik tablosu da rüya kaynaklıydı.

Rüyalar; sanatta, edebiyatta, müzikte ve dinde de çok önemli bir rol oynamıştır. “Dr. Jekyll ve Mr. Hyde” romanının konusu, Robert Louis Stevenson’a rüyasında gelmişti, aynı Beatles’dan Paul McCartney’e “Yesterday” in melodisinin geldiği gibi. İspanyol ressam Francisco Goya kâbuslarını, son dönem resimlerinin pek çoğunun kaynağı olarak kullandı. Hz. Muhammed, İslamı bulması için peygamberlere özgü çağrışı rüyasında duydu. Dünyanın en meşhur rüyalarından birinde, melek Cebrail Hz. Muhammed’e gelip, onu gümüş bir kısrak üzerinde Kudüs’e ve oradan da Tanrı’nın emirlerini aldığı Cennet’e götürmüştür.

Rüyalarımın yaratıcılığımı artırma şansını yükseltmek için aşağıdaki tekniği kullanmayı seviyorum. Uykuya dalmadan önce, üzerinde çalıştığım bir sorunu görselleştirmeye çalışırım. Çözmeye çalışmam. Sadece zihnimde yapabildiğim kadar net bir şekilde resmini

çizmeye çalışırım. Bu, tohumu eker. Bazen gecenin yarısında aklıma bir düşünce gelir, o zaman bunu bir kağıda yazarım – yoksa sabaha kadar onu unutabilirim. En iyi rüya görme zamanım, henüz tam uyanmamış fakat derin uyku halinden çıkmakta olduğum, sabahın erken saatlerindeki “alacakaranlık kuşağı”dır. Bu sırada, farklı düşünceleri birbirinden ayrı tutan zihinsel kategoriler yumuşamış, imgelerin değişik birleşimlerinin biraraya gelişi kolaylaşmıştır. Özellikle faydalı bulduğum, bu sırada ortaya çıkan içgörülerdir.

Rüyalarınız, sizin kendi yaratılarınızdır. Size sağladıkları özgün bakış açılarından yararlanın. ♦ **Yakın zamanda gördüğünüz bir rüyayı güncel bir sorununuzla nasıl ilişkilendirebilirsiniz? Rüyanızda neler hissettiniz? Hangi taraflarınızı, rüyalannızdaki farklı karakterler temsil etmektedir?**

25. Yaratıcı İlgörü

**“Köpekler anlamadıkları
şeye havlarlar.”**

κύνες γὰρ καὶ βαῦζουσιν
ὧν αὖ μὴ γινώσκωσι.

ELEŞTİRİLERE DİKKAT EDİN. Yeni fikirler doğaları gereği meydan okuyucudur. Varolan düzeni tehdit edebilir ve altüst edebilirler. Bu nedenle birçok kişi zihininde, kendisini garip yeni düşüncelere karşı tetikte tutan bir uyarı aygıtı –bir “havlayan köpek”– taşımaktadır. Çoğunlukla, yeni düşünce, yaptıklarıyla kusursuz bir şekilde uyum sağlamadıkça, insanlar “Vay ne müthiş bir fikir!” demek yerine, “İşe yaramayacak,” “Onu anlamıyorum,” ya da “Budalaca” diyerek tepki göstereceklerdir.

Pek çok büyük buluşu, ilkin havlayan köpekler karşılamıştır. Örneğin Alman astronom Johannes Kepler, gezegenlerin yörüngeleri problemini daire yerine elipsler kullanıp doğru olarak çözdüğünde, büyük düşmanlıkla karşılandı. Ondokuzuncu yüzyılda yaşamış Macar doktor İgnaz Semmelweiss, meslektaşlarının hasta muayene etmeden önce ellerini klorlu kireç suyuyla yıkayarak hastalıkları azaltabileceklerini ileri sürdüğünde, doktorlar “ellerinde çevreye ölüm taşıyorlar” düşüncesine fena halde içerlediklerinden, onu kötülediler. Besteci İgor Stravinsky, alışılmadık armonileri ve düzensiz ritimleri ile Bahar Ayını balesini ilk kez sahnelediğinde izleyici isyan etmişti.

Öte yandan eğer düşüncelerinize köpekler havlıyorsa iyi bir nedenleri de olabilir: belki fikriniz cazip ve

iyi düşünölmüş değildir ya da kötü bir şekilde sunulmuştur. Bu durumda yapacağınız şey yaklaşımınızı yeniden düşünmek olmalıdır. Havlamayı bir iltifat olarak kabul edin: en azından birinin ilgisini çekiyorsunuz. Çünkü eğer bir düşünce tehdit edici değilse, onu yok saymak ona havlamaktan çok daha kolaydır. ♦ **Nasıl bir olumsuz tepki bekliyorsunuz? Düşüncenizi nasıl daha kolay anlaşılr ve daha çekici hale getirebilirsiniz?**

KENDİ HAVLAYAN KÖPEĞİNİZİ SUSTURUN.

Diğer insanların düşüncelerine –özellikle bizim için tanıdık olan modellere uymuyorlarsa– “havlama” eğilimi gösteririz. Elbette pek çok kötü fikir vardır ve onlardan sakınmamız gerekir. Fakat sürekli olarak aşırı eleştirel bir tutum izliyorsak, tuhaf ama iyi olanları gözden kaçırabiliriz.

Alışılmadık ya da meydan okuyan bir düşünceyle karşılaştığımda yapmaya çalıştığım şey, altmış saniye boyunca onun hakkında olumsuz bir şey söylemekten kaçınmaktır. Bunu yapmak, benim o düşünceyi olumlu bir ışılda görebileceğim bir bağlam yaratmama fırsat tanır. Bu süre boyunca onun ilginç ve potansiyel olarak yararlı özelliklerine odaklanmaya çalışırım. Eğer bir dakikanın sonunda hâlâ o fikirden hoşlanmıyorsam o zaman ona havlamaya başlayabilirim.

Başka birisiyle çalışırken kullandığım değerlendirme tekniğı “yaratıcı hayır” tekniğıdir. Şu şekilde çalış-

şır: ortaklığın iki bireyi de diğerinin düşüncelerini veto edebilir. Fakat bu veto uygulanırsa veto eden, iki kişinin de beğeneceği bir başka fikir bulmak zorundadır. Bu nedenle “yaratıcı hayır” tekniği hem eleştirel hem yaratıcıdır.

Pazartesi günleri giysilerinizi tersyüz edip giymenin üç yararını sayabilir misiniz? * Hangi durumda yanmış lambalar toplamak yararlı bir hobi kabul edilebilir? ** ♦ **Şu anki koşullarınızda, geçici olarak eleştirilerin kesilmesinden yarar sağlayacak olan ne olabilir? Ne tür fikirlere, gerçekten hiç üstünde düşünmeden karşı çıkarsınız?**

-
- * Giyecekler iki tarafları da giyildiği için daha uzun süre kullanılabilir. Olası sökülük ve yırtıkların nerelerde olduğunu görmenizi sağlar. Ter lekelerinizi “sanat” olarak sergileyebilirsiniz. Pazartesi günlerini “evde çalışma günü” yapmaya sizi zorlayabilir. Haftada bir kez cildinizle temas edeceği için “dışı yumuşak” giysiler satın almanıza neden olabilir.
  - ** İşte bir fikir: onları kâğıt hamuru ile kaplayın sonra da içerde kalan camı kırarak çingiraklar yapın. Genellikle işe yaramaz kabul edildikleri için de onları çok ucuza bulabilirsiniz.

26. Yaratıcı İcğörü

“Eşekler yiyebilecekleri çöprü altına tercih ederler.”

ὄνους σύρματ' ἂν ἐλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν.

İNSANLAR FARKLI ŞEYLERİ DEĞERLİ BULURLAR. Bir kişi için önemli olan başka biri için çok az önem taşıyabilir (Yankees'in Dünya maçlarındaki performansı Newyork'lu beyzbol severler için çok fazla önem taşıırken Helsinki'deki bir muhasebeciyi hiç ilgilendirmeyebilir.) Bir grup için kutsal olan diğeri için bayağı olabilir (Bir hamburgerci, Michigan Bulvarı'nın ya da Wacker Caddesi'nin köşesinde müşteri çekecek ama Ganj Nehri'nin kıyısında büyük bir öfke doğuracaktır). Bir kültürde olanaksız olan diğesinde nefes almak kadar doğal olabilir (Gelişmiş ülkelerde şekerleme üreticileri dilin boyanmasını önlemek için özel yapılmış renklendirme maddeleri kullanırken; gelişmekte olan ülkelerde birçok kişi harcanacak gelirleri oluşuyla övünmek için ağızlarının şekerle boyanmış olmasını tercih ederler). Bu yüzden sizin "altın fikriniz" başkasının gözünde tamamen değersiz olabilir - ya da tam tersi. Onsekizinci yüzyıl İngiliz edebiyatçılarından Samuel Johnson'ın söylediğı gibi "Mükemmellik biçimlerinin pek çoğunu yer ve zaman belirler; insanlar bir sokakta öğündükleri şeyi diğesinde kaygıyla saklamaya çalışmaktadırlar." ♦ **İnsanlar sizin sorununuzu sizin anladığınız biçimde mi değerlendiriyorlar? Kendi bakış açınızı anlamaları için onlara nasıl yardımcı olabilirsiniz? Kendinizi onların görüş açılarını anlayabilmek için hangi yollarla eğitmelisiniz?**

ÖNEMLİ İŞLER ÇABA GEREKTİRİR. Eğer tembelseniz, olasılıkla çok önemli bir şey yaratmanız ya da başarmanız mümkün olmayacaktır. Heraklitus'a göre, çoğu insan "kolay ve değersiz" şeylerle rahatlıkla tatmin olur ve daha önemli fakat "zor elde edilen altın" için çalışmaya hevesli değildirler. Michelangelo, Sistine Şapeli'nin tavanını resimlemek için yedi yıl bir iskelenin üzerinde sırtüstü yatmaya dayanmak zorundaydı. Beethoven, Fidelio operası için istediği gibi olana kadar dört uvertür yazdı. Sovyetler Birliği'nin kurucusu Vlademir Lenin, gerçekleştirdiği devrimi hazırlamak için otuz yıl harcadı. İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere Başbakanı Winston Churchill, hayatın kendisine verdiği en önemli dersi anlatması istendiğinde söylediği gibi, "Asla vazgeçme, asla vazgeçme, asla vazgeçme." ♦ **Amacınıza ulaşmak için neleri feda etmeye hazırsınız? Ne kadar kararlısınız?**

HER ŞEYİN DEĞERİ DEĞİŞİR. Bazen eşek pek de aptal değildir; en azından bu epigramdaki tercihi -çöp- genellikle yenebilir bir şeydir. Başka bir deyişle, ne için uğraştığınıza dikkat edin, çünkü onun değeri değişebilir. Bu ders, 1960'ların başında izlenen televizyon serisi "Alacakaranlık Kuşağı"nın "Rip Van Winkle Numarası" adlı düşündürücü bölümünde işlenmiştir. Filmin konusu şöyleydi: Dört hırsız Fort Knox'dan gelen külçe altın yüklü treni soyduktan sonra, altın külçelerden oluşan hazinelerini bir mağaraya saklarlar

ve tüm takiplerden kurtulacaklarından emin bir şekilde, yüzyıllık bir uykuya dalarlar. Bir yüzyıl sonra uyanıklarında ise planlarının, tek bir sorun dışında mükemmel bir şekilde işlediğini görürler: değerli metallerini harcamaya çalıştıklarında, ellerindekinin, sahip olacağını düşündükleri değere sahip olmadığını keşfederler. Arada geçen yıllarda endüstriyel kimya mühendisliğinde meydana gelen gelişmeler sonunda altın her yerde bulunan bir meta haline gelmiştir ve gerçekten artık sudaki ağırlığından daha değersizdir. Ve de hırsızlar aptal durumuna düşmüşlerdir! ♦ **Peşinden koştuğunuz şey gelecekte hâlâ değerli olacak mı? Hangi koşullar altında değeri değişebilir? Şu anda değersiz saydığınız bir şey gelecekte değer kazanabilir mi?**

27. Yaratıcı İçgörü

**“Yürüyen her canlı hedefine,
suratına inen şamarla ulaşır.”**

πάν γὰρ ἔρπετόν πληγῇ νέμεται.

BAŞARISIZLIĞI KUCAKLAYIN. Diğer yürüyen hayvanlar gibi bazen biz de hedefimize yoğunlaşabilmek için “yanağımıza iyi bir şamar yemeye” gereksinim duyarız. Düşüncemizi şamarlayan şeylerden biri başarısızlıktır – alışkanlıklarımızı sarsar ve bizi yeni yaklaşımlar aramaya zorlar. Her şey sorunsuz akıp giderken onlarla ilgili bir şey düşünmeyiz. Çoğu kez bir şeye, yalnızca görevini yerine getiremediğinde dikkatimizi veririz. O zaman, uygulamakta olduğumuz yaklaşımın çalışmadığını farkederek, yeni ve yaratıcı çözümler bulmaya gereksinim duyarız.

Örneğin süper tanker Exxon Valdez, Alaska açıklarında parçalanıp kıyıyı milyonlarca galon petrole kirlettiğinde, petrol endüstrisi taşıma standartlarının çoğunu sertleştirmeye ve yeniden düşünmeye zorlanmıştı. Challenger uzay mekiğinin infilakından sonra, NASA birçok güvenlik yönetmeliğini değiştirdi. Titanik’in batışı, Uluslararası Buz Karakollarının kurulmasına ve buzdağı raporlama zorunluluğunun ortaya çıkmasına neden oldu.

Doğrusu pek çok insan “ışığı gördüğünde” değişmez; “ısıyı hissettiğinde” değişir. İşinden kovulan bir arkadaşım daha sonra bana “Başlangıçta çok sarsıcıydı fakat bu hayatta başıma gelen en iyi şey oldu. Beni, insan olarak zayıf ve güçlü yanlarımla ciddi bir şe-

kilde ilgilenmeye mecbur etti. Kendi kutumdan çıkıp hayata karışmaya zorladı.” demişti. ♦ **Şu anda uğraşmakta olduğunuz şey, başarısızlıktan nasıl etkilenir? Başarısızlık durumunda neyi rahatça deneyebilirsiniz?**

BAŞARIYA ENGEL OLUN. Başarı iyi midir? Yanıtı her zaman o kadar net olmayabilir. Başarısızlık iyi bir şeye yol açabileceği gibi, diğer yandan başarı kötü bir şeye neden olabilir. Kendimizden hoşnut olup şöyle düşünebiliriz, “Her şey iyi gidiyor – her şey yolundayken niye onları değiştireyim?” Sonuç olarak da bizi daha iyi şeylere götürebilecek yeni yaklaşımları denemeye son verimiz.

Çoğunlukla yalnızca başarımız tehdide uğradığında gelişme peşine düşeriz. Buna en iyi örneklerden biri ismini, 19. yüzyılın ortalarında yelkenli gemi endüstrisindeki buluş patlamasından alan “yelkenli gemi sendromu”dur. Ancak buharlı gemilerin, ticari yelkenli gemileri denizlerden silip süpüreceği şüphe götürmez halle geldikten sonra, yelkenli gemiler randımanlarının zirvesine ulaştılar. Buharın meydan okumasıyla yüzyüze gelen yelkenli gemiler, Atlantik Okyanusu’nu batıya doğru geçiş için ortalama süreyi, 1839’daki 35 günden, 1860 yılında 24 güne indirdiler. Hızdaki bu artışı mümkün kılan değişikliklerin birçoğu onlarca yıl önce yapılabilirdi, fakat bunu yapabilmek için gereken motivasyon sadece yok olmayla yüzyüze gelindiğinde or-

taya çıkmıştı. Ders: başarıımızı sürdürebilmek için, bazen, başlangıçta bizi başarıya ulaştıran şeylere karşı çıkmamız, onları ortadan kaldırmamız gerekir. Sonuçta her yaratım eylemi her şeyden önce bir yok etme eylemidir. ♦ **Daha önce başarılı olan varsayımların hangilerine meydan okuyabilirsiniz? Başarı şansı düşük olan neyi deneyebilirsiniz? Ne zaman ortaya çıkan tehditler sizi daha büyük başarılarla götürdü?**

28. Yaratıcı İcğörü

**“Kibiri söndürmek, ateşi
parlatmaktan daha büyük
bir ihtiyaçtır.”**

ὑβριν χρή σβεινύναι μάλλον ἢ πυρκαϊήν.

TANRI DEĞİLSİNİZ. Özgüven, yaratıcı insanlar olarak başarılı olmamız için temel bir gerekliliktir. Bunun nedeni, yeni şeyler yarattığımızda; kendimizi, başarısızlık, hayal kırıklığı, alay, eleştiri ve kabul görmeye maruz bırakmakta olmamızdır. Bu yüzden, sebat etmek ve düşüncemizi gerçekleştirmek, kendi değerimizi güçlü olarak hissetmemizi gerektirir.

Fakat kendi yeteneklerini sağlıklı bir tarzda hissetmekle, küstahça bir kibir arasında çok ince bir çizgi bulunmaktadır. Eğer ardı ardına başarılı olduysanız, “başarı formülünü” bulduğunuza ve artık insanca yanılgılara düşmeyeceğinize inanma tuzağı ile karşılaşsınız. Bu, yaratıcı süreç için harabedici bir durumdur; durmaksızın değişen bir dünyada her doğru düşünce ve strateji er geç yanlış hale gelir. Küstah bir tutumla, inançlarınızla ters düşen bilgiye ve farklı bakış açılarına dikkat etmeye son verirsiniz. “Yuh”ları yok sayar ve “yaşa”ların sesini güçlendirirsiniz. Başkaları için geçerli olan sınırlamalara bağlı olmadığınızı inanırsınız.

Örneğin Çernobil nükleer reaktörü eriyip patlamadan az önce, reaktörün mühendis ekibi (saygın uzmanlardan oluşan) çalışma verimliliği konusunda seçkin bir ödül kazanmıştı. Ekip, izlenmesi istenen güvenlik kurallarının böylesine deneyimli bir grup için fazla sıkı tasarlanmış olduğunu hissedip reaktör denemeleri sıra-

sında onları önemsememişlerdi. Sonuç, ciddi sayıda yaşam kaybı ve kim bilir kaç nesil boyunca ortaya çıkabilecek genetik hasarlar ile korkunç bir felaketti.

Ürünlerinden ve yöntemlerinden fazlasıyla emin olup, müşterilerini dinlemeye son vermiş tüm işyerlerinin çok geçmeden nasıl tüm müşterilerini kaybettiklerini düşünün. Benzer şekilde savaş tarihi, kendi başarılarıyla sarhoş olmuş, sonra da izleyen seferlerde yenilgiye uğramış askeri liderlerle doludur: Rusya'da Napolyon ve Hitler, Çinhindi'nde Fransızlar, Vietnam'da Amerikalılar, Afganistan'da Sovyetler... Küstahlık tüm bir kültüre bulaşabilir. Çinliler, Moğollar tarafından yenilgiye uğratılmadan çok kısa bir süre önce kendi durumlarının üstünlüğünden aşırı derecede emindiler. Aynı şey, İspanyolların varışı öncesindeki İnka ve Aztek'ler için de söylenebilir.

Eski Grekçe'de küstahlığın karşılığı olan kelime "hubris"tir ve birinin çöküşünün habercisi olarak görülürdü. Tanrılara meydan okuyacak kadar kibirli olanlar, tanrılar tarafından yakılırdı. Gecenin gündüzü izlediği kesinlikte, yıkım da küstahlığı izler. ♦ **Egonuz yargılarınızı nasıl ters biçimde etkiler? Benzer konularla ilgilenirken, geçmişte nerelerde başarılı olmuştunuz? Bu başarı sizi alternatif yaklaşımlara daha kapalı hale getirdi mi?**

29. Yaratıcı İlgörü

“Karakteriniz kaderinizdir.”

ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων.

KENDİ ROTANIZI BELİRLEYİN. Hayatımız tesadüfi ve gelişigüzel bir şekilde oluşmaz. Tersine aldığımız kararlarla kaderimizi belirleriz. Dikkatimizi neye vereceğimize, neyi görmezden geleceğimize, ne zaman yataktan kalkıp ne zaman yatacağımıza, ne kadar çok çalışıp ne kadar oynayacağımıza, yaşadığımız andan ne kadar zevk alıp yarın için ne kadar biriktireceğimize, diğerleriyle ne paylaşıp neyi gizli tutacağımıza, ne zaman ısrarcı olup ne zaman yumuşak davranacağımıza kendimiz karar veririz. Ben, karakteri, farklı durumlarda ne çeşit seçimler yapacağımızı belirleyen bir “program” olarak düşünüyorum.

Karakter; temel doğamızın, kendini göstermesine izin verdiğimiz (ve elbette bastırdığımız da) parçalarından oluşur. Karakterimizi, yetiştirilme tarzımız, eğitiminiz, kültürümüz ve deneyimimiz biçimlendirir. Çalışkan mı, tembel mi olmaya eğilimlisiniz? Aceleci mi, tedbirli mi? Mizahi mi, ciddi mi? Merhametli mi, katı görüşlü mü? Kitabi mi, doğaçlama eğiliminde mi? Saldırgan mı, edilgen mi? Son kararı vermekte çabuk mu, kararları tekrar gözden geçirme eğiliminde mi? Fırsatları hemen yakalamaya hazır mı, tüm yönleri araştırmak isteyen tedbirli mi? “Yeterli” ile hoşnut mu, hep “daha fazla”yı arzu eden mi? Bencil mi, öncelikle başkalarını düşünen mi? İşlerini zamanından önce bitiren mi, son dakikaya kadar bekleyen mi? İçedönük mü, dış-

şadönük mü? ♦ Şu anki durumunuzda karakterinizi oluşturan parçalardan hangileri size yardımcı olabilir? Hangi parçalar başarısızlığa uğramanıza neden olabilir? Başarılı olmak için neyi bastırmanız gerekecek?

BAŞARILI OLACAĞINIZ KONUSUNDA KEHANETTE BULUNUN. Kendi kendini gerçekleştiren kehanetlerde açıkça görüldüğü gibi, düşünce ve eylem dünyaları kesişmektedir. Bu, bir kişi ya da grubun, bir şeyin doğru olduğuna inanıp, bu inanca göre davranması sonucu, inancın gerçeklik kazanması olgusudur. Örneğin, tüketiciler belli bir üründe kıtlık olacağından korkarlarsa bu ürünü stoklamak için akın akın dükkânlara koşarlar, böylelikle dağıtım kanallarını altüst ederek gerçek bir kıtlığa neden olurlar. Öğretmen, öğrencilerinin yetenekli olduğuna inanırsa, onların yeteneklerini geliştirmek için zahmete katlanabilir, sınıfında öğrencileri ilerlemeleri için etkileyebilir. Bir takım, belli bir rakibe karşı uğursuzluk olduğunu hissetmekteyse, o rakibe yenilmenin bir yolunu bulacaktır. Eğer yatırımcılar pazar koşullarının sağlıklı olacağını düşünürlerse, paralarını yatıracaklar, pazara güveni artırıp sağlıklı bir iş atmosferi yaratacaklardır. Benzer biçimde, kendimizle ilgili düşündüklerimiz de bir gerçekleme yoludur. Yaratıcı olduğunuzu düşünürseniz, kendinizi, yaratıcılığınızı kullanacağınız durumlara yerleştirir, yeni yaklaşımlar dener, risk alır ve yeni fikir-

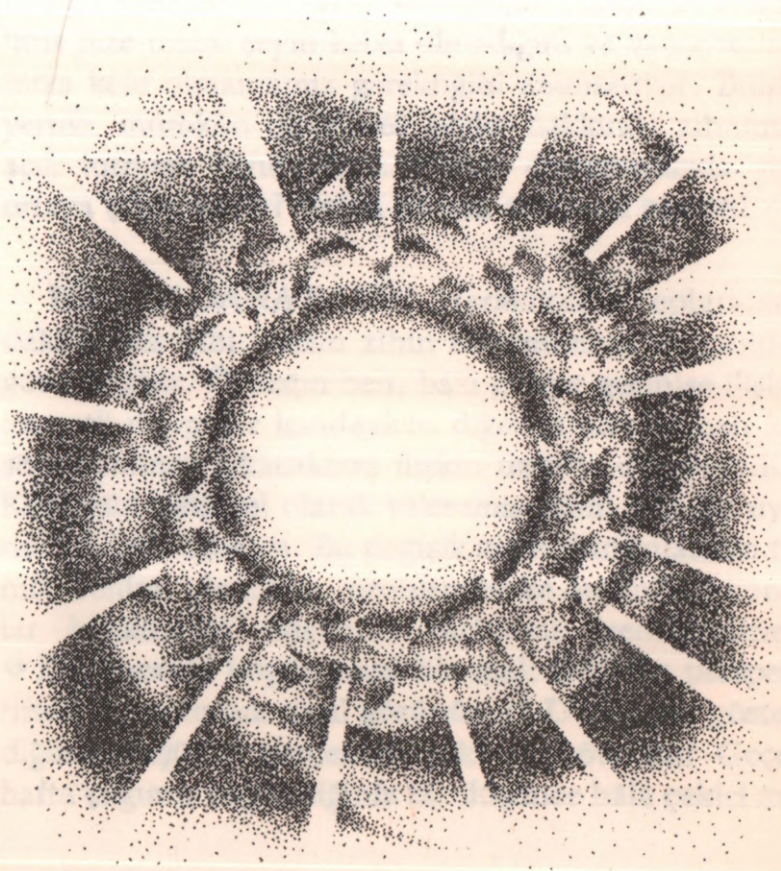
ler bulursunuz. Kendinizi yaratıcı olarak düşünmezseniz, kendi fikirlerinizden, onlara gerçekleştirmeleri için bir şans veremeyecek kadar korkarsınız. Unutmayın: nasıl düşünüyorsanız öylesinizdir. ♦ **Kendinizi ne şekillerde başarıya ulaştırken görebiliyorsunuz? Yaşamınızda kendi kendini gerçekleştiren kehanetlerden hangileri –hem olumlu hem olumsuz– iş başındadır?**

30. Yaratıcı İlgörü

“Güneş her gün yeni doğar.”

ὁ ἥλιος νέος ἐφ’ ἡμέρη ἐστίν.

DEĞİŞİKLİĞİ BEKLEYİN. Evren bizi şaşırtma yeteneğine sahiptir. Daha dün tek bir sorun bulunmayan yerlerde problemler patlak verir. Uzun zamandır durgun olan ortamlarda âniden olanaklar belirir. Her zaman tahmin edilen sonuçları veren usuller çalışmamaya başlar. Yeni bir kişi, grup dinamiğini değiştirir. Heraklitus bize hiçbir şeyin kalıcı olmadığını ve varsayımlarımıza köle olmamamız gerektiğini anımsatıyor. Bunun yerine, mümkün olabilecek şeyler hakkında zihnimizi açık tutmayı denemeliyiz. ♦ **Sizin durumunuzda yeni ortaya çıkan nedir? Evren en son sizi nasıl şaşırttı?**

BİR KEZ DAHA BAKIN. Heraklitus'un epigramındaki güneş gibi, bizim zihin durumumuz da günden güne değişir. Örneğin ben, bazı günler geçmişe ilişkin kasvetli duygular içindeyken diğer günler hemen köşeyi dönünce çıkacaklara ilişkin umutla doluyumdur. Kimi gün zihinsel olarak tükenmiş, kimi gün ise uyanık ve duru olurum. Bu değişik zihin durumlarının tümü; benim, olanaklar, problemler ve önümdeki konular hakkındaki düşünme biçimimi "renklendirir" ♦ **Düşünceniz bugün nasıl bir renk aldı? Bu perspektiften durumunuz nasıl görünüyor? Dün tepki gösterdiğiniz düşünce gerçekten çok mu kötü idi? Geçen hafta çılgınca beğendiğiniz bir düşünce hâlâ çekici mi?**

BAĞIŞLAYIN. Güneş bugün yeniyse, belki diğer koşullar da değişmiştir. Eğer öyle ise, dünün anlaşmazlıklarını bir kenara bırakabilmeliyiz. Bu stratejinin yararı kullanabileceğimiz yaratıcı seçeneklerin sayısını artırmasıdır.

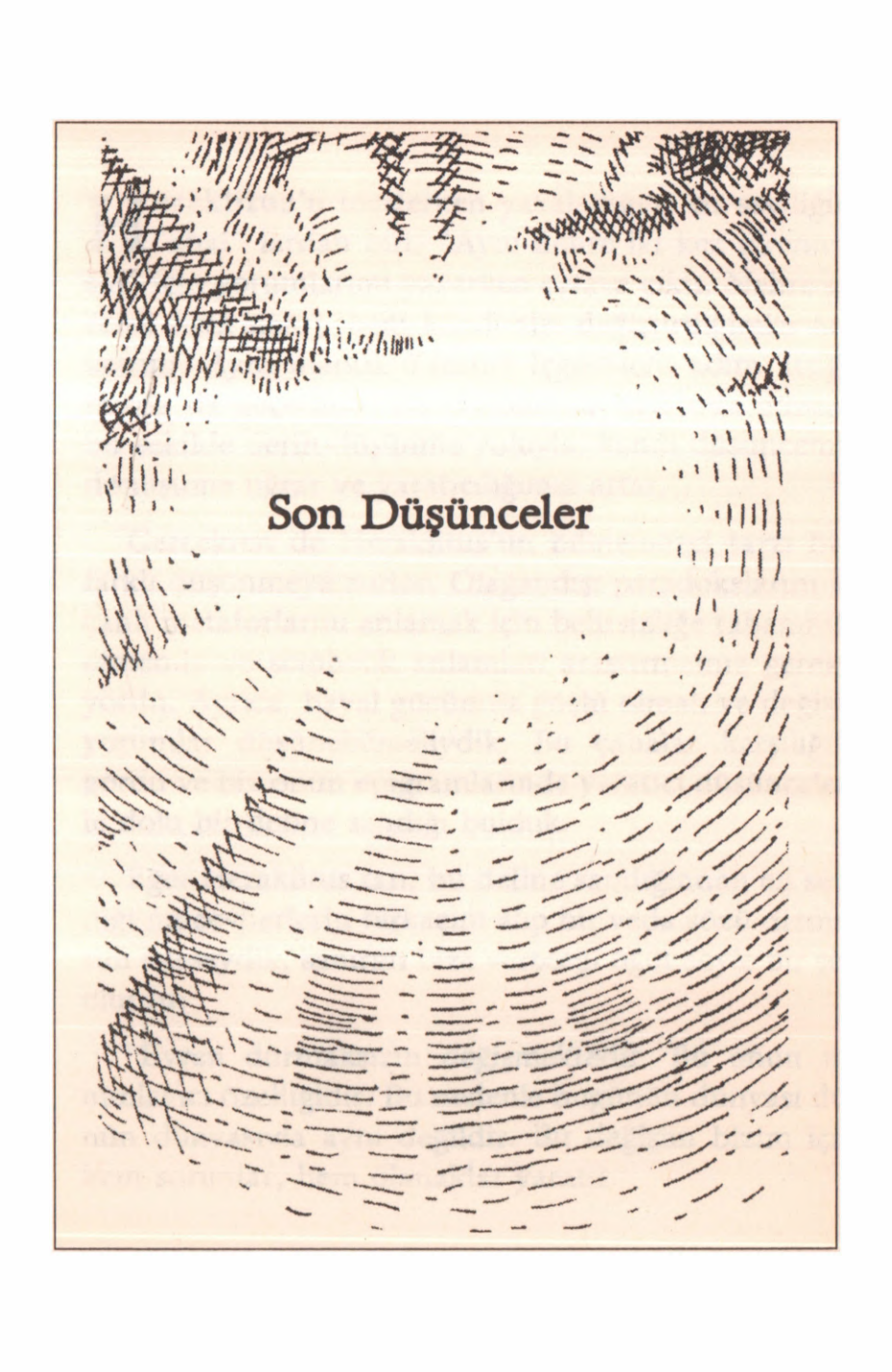
Örneğin I. Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletler -savaş alanında bırakılan büyük miktarda şehit ve muazzam finansal giderlerin acısını hâlâ taşıyan- Almanya'dan tazminat talep etmişlerdi. Bu talep, tüm I. Dünya Savaşı dönemi politik kararlarının en masraflısı oldu. Yalnızca Almanya'nın ekonomik toparlanmasına zarar vermekle ve ülkenin zaten zayıflamış politik sistemini güçsüzleştirmekle kalmadı; Hitler'in ve Nazilerin yükselmesine neden olan koşulları besledi.

Bir nesil sonra, II. Dünya Savaşı ertesinde, Avrupa yeniden ekonomik ve politik kaosla yüzyüze geldi. Mağlup olmuş İttifak Devletlerinden tazminat talep etmek yerine, Müttefikler durumun üstesinden gelmek için tam tersi bir yaklaşım benimsediler. Birleşik Devletler, Marshall yardım planı aracılığıyla, Almanya da dahil tüm Avrupa'nın ekonomik altyapısının yeniden kurulmasına yardım etti. Böyle davranarak da hem ekonomik sağlığı, hem de politik istikrarı teşvik eden koşulları oluşturmuş oldu. Eski yakınmaları sürdürmeyerek, yirminci yüzyılın birinci yarısında dünyaya milyonlarca yaşama malolmuş olan savaş ve yoksulluk döngüsünü kırdılar. ♦ **Şu anki durumunuzda**

siz neyi bağışlayabilirsiniz? Bu hangi yeni yaratıcı çözümleri ortaya çıkarabilir?

“ŞİMDİ” NİN DEĞERİNİ BİLİN. Her şey değiştiği için, “şimdi”nin kıymetini bilmeliyiz, çünkü çok geçmeden o gitmiş olacak. Bütün iyi şeyler sona erer. İÖ 1. yüzyılda yaşamış Romalı şair Horace’ın söze döktüğü gibi, “Carpe diem”: günü yakalayın. Kendinizi kötü bir durumda bulduğunuzda cesur olun, o durum da geçecektir. ♦ **Şu an iyi ve güzel olan nedir? Beklenmeyen nedir?**

Son Düşünceler

Heraklitus'u incelerken yakaladığım en sevdiğim “aha!” lardan biri, “Aynı nehre iki kez giremezsin” için yorumlarımı yazarken ortaya çıktı. Nehre girerek hem nehri, hem kendimizi değiştirdiğimizi farkettim. Aynı mantık Yaratıcı İçgörülere adım attığımızda da geçerlidir: Bu düşünceler üzerinde düzenli bir şekilde derin düşünme yoluyla, kendi düşüncemiz dönüşüme uğrar ve yaratıcılığımız artar.

Gerçekten de Heraklitus'un bilinemezci tarzı bizi farklı düşünmeye zorlar. Olağandışı paradokslarını ve canlı metaforlarını anlamak için belirsizliğe tahammül etmemiz ve sembolik anlamları araştırmamız gerekiyordu. Ayrıca, hayal gücümüz güçlü olmalı ve değişik yorumlar düşünebilmeliydik. Bu çabalar karşılığını gördü ve biz onun epigramlarında yaratıcı düşüncelerle dolu bir define sandığı bulduk.

Eğer Heraklitus'tan, bu define sandığından en sevdiği mücevherlerin birkaçını alıp bir veda sözü dizmesini isteseydik, sanırım bize vereceği öğüt şöyle bir şey olurdu:

“Evren durmaksızın değişmektedir. Bu onun tanımlayıcı özelliğidir. Bu nedenle bugünün dünyası dünyanın dünyasıyla aynı değildir. Bu değişim bizim için hem sorunlar, hem olanaklar yaratır.

“Biz bu değişim içinde eğilimleri tanıma yeteneğine sahibiz. Devam edin ve onları arayın. Yaşam için zenginlik sağlayan, bu eğilimler ve bizim onların farkında oluşumuzdur. Bazıları –güneşin çevresinde oluşan halenin gelecek otuzaltı saat içinde yağmur olasılığını göstermesi gibi– kolayca görünür. Diğerleri –DNA molekülünün çift sarmal yapısı gibi– anlaşıl-mak için hüner ve çaba gerektirir.

“Önünüzde duran iyi düşünceleri bulun fakat bu fikirlerin, onların arkalarında bulunan daha da iyi fikirlerin farkına varmanızı engellediğini de iyice bilin. Bir engel sizin ilerlemenizi önlerse, bunu yeni bir şey denemek için bir fırsat olarak değerlendirin. Benzer şekilde, bilginin kendinden yeni düşünceler ortaya çıkarılan bir şey olduğunu, fakat bildiğinizi unutmanın da şaşırtıcı içgörülere neden olabildiğini anımsayın.

“Beklenmeyeni bekleyin yoksa onu bulamazsınız. Bir sonraki düşüncenizin nereden çıkacağını asla bilemezsiniz. Veya yeni aklınıza gelen çözümün sizi nereye götüreceğini. Ya da onun ne problemler yaratabileceğini.

“Gerçeklik belirsizdir. Mavi rengin Yahudilerin Kaba-bala’sında ‘merhameti’, fiziksel coğrafya haritalarında ‘suyu’ ve gaz tenekesi etiketlerinde ‘karbon monoksiti’ göstermesi gibi, karşılaştığımız durumlar da, hangi bağlamda düşündüğümüze göre, birçok değişik biçim-

lerde yorumlanabilirler. Bu belirsizlik, bize alternatif anlamlar imgeleyebilmemiz için yaratıcı bir özgürlük sağlar.

“Karşı karşıya olduğunuzun tam zıddı bir problemi incelemek size yeni bir bakış açısı sağlayacaktır. Ayrıca, başarıya götüren herhangi bir strateji en sonunda başarısızlık ve durgunluğa neden olabilir. Bu nedenle, büyümek için, başlangıçta başarıyı yakalamanıza yardımcı olmuş şeyin bizzat kendisini uzaklaştırmanızın gerektiği zamanlar olacaktır.

“Kendi karakterimiz çok anlam taşır. Merak, neşelilik, ağırbaşlılık ve doğruluk yararlı özelliklerdir. Küstahlık, tembellik ve dargörüşlülük zararlıdır.

“Birçok değişik alanda esin arayın, fakat hepsinden önce kendi içinize bakın. Gerçekten, yaratıcı bir insan olarak sahip olduğunuz benlik hissi başarınız için yaşamsal önemdedir. Fakat eğer bu özdeğer duygusu uç noktalara taşınırsa, kararlarınız gölgelenebilir ve kendinizi sizi vareden derin Varoluş okyanusundan kesip ayırma riskiyle karşı karşıya kalırsınız.

“Son olarak, ‘şimdi’nin değerini bilin fakat gelecek ‘şimdi’yi yeni varsayımlarla kabul etmeye istekli olun. Anımsamalıyız ki, her gün, bize yalnızca yeni sorunlar ve sürprizler sunmakla kalmaz, hem kendimizi hem de içlerine girdiğimiz nehirleri dönüştürme olanağı da sağlar.

Heraklitus'un bilgeligini kullanarak yaratıcı
ruhlarınızı canlandırmaktan yarar sağlamış
ve keyif almış olduğunuzu umarım.

Bilmecelerin Yanıtları

Sayfa 39: (1) Birinci grup dikey simetrik harflerden oluşur (sağ ve sol yarıları birbirlerinin ayna görüntüsüdür), ve tüm set şöyledir: A, İ, M, Ö, T, U, Ü, V, Y. İkinci grup yatay simetrik harflerden meydana gelir: B, C, D, E, K. Üçüncü grup simetrisi olmayan harflerin grubudur: Ç, F, G, Ğ, J, L, N, P, R, S, Ş, Z. Ve dördüncü grup hem yatay hem dikey simetrisi olan harfler grubudur: H, I, O. (2) Tüm sözcükler alfabenin ardı ardına gelen iki harfiyle başlar: **Abaküs, Demir, Efkâr, Hıyar, Nota, Prens, Tutku, Üveyik.**

Sayfa 116: (1) Güzellik yarışmasının sonuçları henüz anons edilmiştir. Ağlayan kadın kraliçe olmuştur. "Kibarca" gülümseyen kadınlar ikinci ve üçüncülerdir. (2) Kadın itfaiyecidir. Galerideki yangını söndürürken resimlerden bazılarının üzerine su ve yangın söndürücü köpük sıkmıştır. Bu o resimlere zarar vermiş fakat tüm galerinin yok olmasını önlemiştir. (3) Franz yeni doğmuş bir bebektir ve bir doktor akciğerlerini havayla doldurmak için sırtını tokatlamaktadır. (4) Irving, molaları baltasını bileyerek geçirmektedir.

Sayfa 138: (1) Onu dondurun. (2) Bir, çünkü ondan sonra fıçı boş değildir. (3) Şemsiyeler. (4) Harita

Sayfa 182: Matematiksel ve mantıksal yaklaşımları denedikten sonra bazı kişiler, rahibin iki ayrı durum-

da, aynı zamanda aynı yerde bulunma halinin, son derece olanaksız bir tesadüf olacağı sonucuna varır. Fakat eğer görsel düşünme stratejisi kullanırsanız, çözüm için “doğru yol”dasınız demektir. Gündoğumunda eşzamanlı olarak yola koyulan iki rahip hayal edin. Biri dağın eteklerinden yukarı doğru çıkıyor ve diğeri zirveden iniyor. Her birinin yürüme ve dinlenme alışkanlıkları ne olursa olsun, yol üstünde kesiştikleri bir nokta olacaktır.

Bu alıştırmaya dipnot olarak, bilmece cevapları bölümünü yazmakta olduğum sabah Toronto’da yaşayan Allan Gillis’den aşağıdaki mektubu aldım: “Arka-daşlarım ve ben Algonquin Parkı’nda (Ontario’da popüler bir yürüyüş ve kano sporu parkı) kano ile dolaşıyorduk. Çok yorgun ve terlemiş olduğumuz bir gün, uzun bir taşıma parkuruna geldik. Park teçhizatçısından iki kano kiralamıştık, kanolar çok ağır fakat sağlamdı. Karşı yönden başka bir grup geldiğinde oturmuş kara kula önümüzdeki yorucu işi düşünüyorduk. Onlar teçhizatçıya geri dönüyorlardı. Aynı teçhizatçıdan onlar da iki kano kiralamışlardı. Onlar da sıcaktan bunalmışlardı ve kanoları taşıyarak başlamak yerine önce çantalarını taşımışlar ve sonra geri dönüp kanoları almayı planlamışlardı. Önümüzdeki, ağır kanoları yaklaşık iki mil uzunluğunda taşlık, tepelik patikadan ormanı geçerek taşıma işiyle ilgili yakınlara hep beraber sohbet ettik.

Aniden bir şeyi kavramıştım. Zihnimde iki grubun yolun ortasında karşılaştıklarını gördüm ve jeton düştü. Hemen diğer gruba kanoları değişmeyi önerdim. Zaten hepsi aynıydı ve aynı teçhizatçıdan kiralanmışlardı. Kabul ettiler –herhangi bir hasar olasılığına karşı ehliyet bilgilerimizi değiştirdik– ve yolumuza devam ettik. Değiş tokuştan iki grup da yarar sağlamıştı. Tüm yapmamız gereken diğer tarafa kadar çantalarımızı taşıyıp kanolara binerek yolumuza devam etmek olmuştu! Öbür gruptan bir daha haber almadım fakat sanırım ara sıra bu seyahatlerini ve tuhaf alışverişimizi anımsıyorlardır.”

YAZAR HAKKINDA

Roger von Oech bu kitabı yazmış ve çevirisini de hazırlamıştır. Kaliforniya Menlo Park'ta bulunan, yaratıcılığı ve buluş yapmayı teşvik etme konusunda uzmanlaşmış Yaratıcı Düşünce adlı şirketin kurucu başkanıdır. Seminerleri ve sunuşları tüm dünyada milyonlarca insanın yaratıcılığını geliştirmiştir.

En çok satan yaratıcılık kitapları "A Whack on the Side of the Head" ve "Kick in the Seat of the Pants"dır ve ayrıca "Creative Whack Pack" adlı popüler kâğıt destesinin yazarıdır.

Ohio Devlet Üniversitesi Phi Beta Kappa mezunu olup doktorasını Stanford Üniversitesi "Düşünceler Tarihi"nde kendi geliştirdiği bir programdan almıştır.

Evli ve iki çocuk babası olup Atherton, Kaliforniya'da oturmaktadır. Kendisine aşağıdaki adresten ulaşılabilir:

Creative Think

Box 7354

Menlo Park, California 94026 USA

elektronik posta: rvo@creativethink.com

web sitesi: creativethink.com

BEKLEnmeyeni BEKLEyin

"Ne inanılmaz bir teknik!"

-ABC's 20/20

"Tam bir deha!"

-USA TODAY

"Bu kitap zihinsel hayat sınırlarınızı harekete geçiriyor."

-INC.

Kadim Grek bilgesi Heraklitus, yaşadığı dönemde, dahice ve kışkırtıcı deyişleriyle ünlüydü. Bugün, kaleme alınmalarının üzerinden hemen hemen 2500 yıl sonra, yaşam, doğa ve evren hakkındaki düşünceleri halen ilk anki orijinalliklerini korumaktadır.

Beklenmeyeni Bekleyin (Yoksa Onu Asla Bulamazsınız) adlı kitabında Roger von Oech, yaratıcılığımızı serbest bırakmak için Heraklitus'un otuz epigramını kullanmaktadır. Her bir deyişi tükenmez bir ilham kaynağı olarak kullanıp, eğlendirici alıntılar, zihnimizi esneten bilmece ve gizli şakalar aracılığıyla eski düşünce alışkanlıklarımızı ve zihnimizi sınırlayan kalıpları yoketmemizi sağlayan ve hayal gücümüzün ateşini canlandıran bir çok aletle donanmamızı sağlıyor.

İster bir yönetici, ister bir sanatçı isterse bir öğrenci olun, sorunların çözümü için farklı yaklaşımlar arıyorsanız elinizdeki kitabın inanılmaz bir kaynak olduğunu göreceksiniz.

DHARMA YAYINLARI®

Antikçağ Bilgiği / Grek

ISBN 975-7800-91-0

9 789757 800910